

GOVERN
ILLES
BALEARS

UNITAT DIDÀCTICA
UNA APROXIMACIÓ
A LA REPRESSIÓ FRANQUISTA
A LES ILLES BALEARS
MEMORIAL DE LA PARAULA

UNA APROXIMACIÓ A LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A LES ILLES BALEARS

Autoria: Raquel Aranda Tabueña

Encàrrec fet per: Direcció General de Memòria Democràtica

G CONSELLERIA
O TRANSICIÓ ENERGÈTICA,
I SECTORS PRODUCTIUS
B I MEMÒRIA DEMOCRÀTICA
/ DIRECCIÓ GENERAL
MEMÒRIA DEMOCRÀTICA

Pl. de Son Castelló, 1
Polígon de Son Castelló, 07009 Palma
Tel. +34 971 17 78 60
memoria@dgmemoira.caib.es

Impressió: Esment Impremta

Entitat col·laboradora: Associació Memòria de Mallorca

Tots els drets d'autor i propietat intel·lectual
pertanyen al Govern de les Illes Balears.

AGRAÏMENTS

Aquesta proposta no hauria estat possible sense la col·laboració inestimable de les famílies, les cartes i escrits de les quals, dedicats als seus avantpassats, constitueixen l'eix vertebral d'aquest treball. Les víctimes de la repressió franquista són els autèntics protagonistes d'aquest llibre didàctic.

Si bé no és possible reparar el dany causat, esperam que serveixi aquest treball com a homenatge simbòlic i gratitud a tots aquells que varen patir la repressió franquista, ja fos físicament o emocionalment, convivint amb la llosa de la injustícia, trobant a faltar els seus familiars, buscant-los incansablement i obligant la societat a revisar la història.

Joana Aina Blanch Preto
Antònia Paris Llompart
Josep Baño Sastre
Josep Lluís Fernández
Albertí Francisca Alomar
Jaume Antoni Pallicer
Rosalia Magdalena Frau
Francesca Pasqual Perelló
Família d'Antoni Sitges Febrer
María Jesús Balaguer Rodríguez
Joan Ramon Prats
Antoni Armengol Coll
Maria Antònia Oliver París
Família Cabello-Arteaga
Francisca Gelabert Umbert
Margalida Bosch Gomila
Bernat Febrer Pereira
Benet Galmés Pasqual
Francesc Huertas
Catalina Sabater Nadal
Jaume Rebassa Moll
Antònia Mercadal Serra
Ayda Akbiçak
Rafael Bosch Canyelles
Libertario
Carles López de Padilla Llabrés
Maite Blázquez Losa
Maria Mas Mercant
Miquel Monserrat Ferrer
Jerònia Pons Pons
Alberto Sánchez Moro
Josep Marí Pallicer

Apol·lònia Miralles Xamena
Nets de Llorenç Coll Sastre
Coloma Martorell
Maria Mulet Martorell
Maria Antònia Moreno Vaquer
Maria Moreno Portell
Antònia Gelabert Fornés
Magdalena Nebot Vaquer
Lluís Cànaves Galiana
Margarita Serantes Hernández
Andrés Monserrat Ollers
Miguel J. Company Buades i
família
Miquel Fiol Garcia
Nadal Serra Marquet
Jaume Martorell Fullana
Catalina Sunyer Morey
Sebastià Bonet Palmer
Bàrbara Vidal Pasqual
Maria Vidal Pasqual
Cristina Robles de Pedro
Margalida Socies
Antoni Camps Pons
Jaume Garcies Amengual
Gabriela Bonet Roig
Miguel Amengual Vicens
Joana Nicolau Servera
Isabel Cervera
Guillem Mir
Margalida Capellà
Catalina Capó
Maria Cunill

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	pàg. 5
LA UNITAT DIDÀCTICA: TEORIA DEL TREBALL	pàg. 8
SESSIÓ 1: CONTEXTUALITZACIÓ	pàg. 29
SESSIÓ 2: LA REPRESSIÓ OBRERA	pàg. 35
SESSIÓ 3: LA REPRESSIÓ CULTURAL	pàg. 47
SESSIÓ 4: LA REPRESSIÓ CONTRA LA DONA	pàg. 59
SESSIÓ 5: LES CARTES	pàg. 72
SESSIÓ 6: LES ASSOCIACIONS DE MEMÒRIA HISTÒRICA	pàg. 79
SESSIÓ 7: OBERTURA D'UNA FOSSA	pàg. 83
SESSIÓ 8: CONCLUSIÓ	pàg. 87
In memoriam...	pàg. 97
Epíleg	pàg. 235

INTRODUCCIÓ

La publicació de llibres de text i d'unitats didàctiques que analitzen la Guerra Civil i la dictadura des de la perspectiva de les víctimes són molt difícils de trobar i constitueixen una raresa. A les Illes Balears s'han impulsat diferents projectes i activitats en formats diversos, orientats a pal·liar els enormes desequilibris existents pel que fa als coneixements de la ciutadania sobre els successos de la guerra i les dècades posteriors. A més, el desenvolupament dels diferents Plans de Fosses està permetent la localització, exhumació i devolució als familiars de les restes de persones que varen ser assassinades impunement pel franquisme, tant en la Guerra com en la postguerra.

El treball que presentam s'insereix en un marc en el qual les institucions autonòmiques assumeixen la responsabilitat i el desafiament de revertir una situació no només anòmala, en un context d'una democràcia ja consolidada, sinó també profundament injusta i dolorosa per a les víctimes. Si més no, s'ha d'assenyalar que l'acció o la inacció, segons el cas, dels governants, està en gran part determinada per la veu de la ciutadania, que des de diferents espais reivindica l'aplicació de la legalitat internacional en matèria de drets humans.

Les Nacions Unides han definit la justícia transicional com «tota la varietat de processos i mecanismes associats amb els intents d'una societat per resoldre els problemes derivats d'un passat d'abusos a gran escala, per tal que els responsables retin comptes dels seus actes, servir a la justícia i aconseguir la reconciliació». La justícia transicional i la lluita contra la impunitat es fonamenten en quatre dels principis de les normes internacionals de drets humans:

- a) L'obligació de l'Estat d'investigar i processar els presumptes autors de violacions greus dels drets humans i del dret internacional humanitari, inclosa la violència sexual, i de castigar els culpables.
- b) El dret a conèixer la veritat sobre els abusos del passat i la sort que han corregut les persones desaparegudes.
- c) El dret de les víctimes de violacions greus dels drets humans i del dret internacional humanitari a obtenir una reparació.
- d) L'obligació de l'Estat d'impedir, mitjançant l'adopció de diferents mesures, que aquestes atrocitats tornin a produir-se en el futur.

L'any 2006, l'alta comissionada de les Nacions Unides per als Drets Humans, Louise Arbour, va declarar que, «la justícia transicional ha d'ajudar a convertir les societats oprimides en societats lliures per fer front a les injustícies del passat a través de mesures que permetin assolir un futur equitatiu. Aquesta justícia s'ha d'ocupar dels crims i abusos comesos durant el conflicte que va portar a la transició, però també ha d'anar més enllà i fer front a les violacions de drets humans que varen precedir el conflicte i el varen provocar o varen contribuir-hi».

INTRODUCCIÓ

Fins fa poc, el que sabíem de la Guerra Civil i la dictadura eren versions edulcorades, descaradament partidistes i propagandistes, que varen ser divulgades pel règim en un context en què no estava permès contradir la història oficial, una història que exalçava els vencedors i la ideologia que professaven. No va ser fins als inicis de la democràcia que es varen començar a publicar assajos i biografies de víctimes, que varen confirmar informacions i dades alternatives sobre els fets i que confrontaven el relat hegemònic franquista, tot i que sempre es tractava d'iniciatives i publicacions privades.

Com a societat portam més de quaranta anys de democràcia transitant aquest camí pedregós. Les associacions de víctimes i la seva lluita pel reconeixement oficial de la impunitat dels crims, així com per la recerca de veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició, continuen il·luminant incansablement el recorregut, el seguiment del qual, tristament, encara depèn de la ideologia política dels representants de torn. En un context en què, en termes generals, donem per fet la solvència de la democràcia, resulta difícil d'entendre que no es condemnin d'una manera ferma i clara els crims i les atrocitats comeses contra persones innocents, l'únic delictes de les quals va ser la defensa dels principis en què es basa el model de convivència que avui gaudim.

No obstant, tot i l'aplicació de iniciatives diverses, i dels evidents progressos dels darrers anys en aquesta matèria, la veritat és que en l'àmbit educatiu no s'han introduït unes eines adequades que permetin als docents de torn abordar l'estudi d'un període tan crucial de la nostra història recent.

Aquest treball és una proposta didàctica, contextualitzada al territori balear, que pretén ajudar els educadors a analitzar la repressió franquista amb l'alumnat. S'insereix en el marc del projecte «Memorial de la Paraula», impulsat per la Direcció General de Memòria Democràtica, i gira al voltant de diferents escrits, en la seva majoria cartes però també entrevistes, relats, poesies... que els descendents de les víctimes han escrit recentment als seus familiars assassinats.

La proposta o unitat didàctica està estructurada al voltant d'un total de vuit sessions, la durada de les quals oscil·la entre una i tres hores lectives, en funció de les activitats que el docent decideixi implementar. Cada sessió està dissenyada per treballar els conceptes principals que la configuren, alhora que s'alinea amb el currículum de batxillerat quant al desenvolupament de determinades capacitats que l'alumnat ha d'haver adquirit en acabar aquesta etapa educativa. Les sessions contenen activitats individuals i grupals, a més de debats oberts i petites investigacions per realitzar fora de l'aula.

Cal assenyalar que aquesta proposta és una aproximació als temes que es tracten. Perquè l'alumnat adquireixi un coneixement més exhaustiu de la violència política, de l'abast i la brutalitat de la repressió, de l'arbitrarietat de les condemnes, i d'altres qüestions transcendents en l'estudi del règim franquista, caldrà el disseny d'estratègies i projectes educatius variats i complementaris.

INTRODUCCIÓ

Amb aquestes premisses en la mira, aquesta proposta es pot entendre «en construcció», en el sentit de no constituir un anàlisi integral dels fets, l'extensió dels quals ultrapassaria amb molt la temporalitat destinada a una sola unitat didàctica. D'aquesta manera, la seva implementació a l'aula es planteja de forma flexible, en tant que el seu disseny permet, i de fet, potència, el desenvolupament de noves sessions complementàries que es puguin adjuntar a aquesta proposta inicial. De la mateixa manera, no es requereix treballar totes les sessions. Cada docent, seguint els seus propis criteris, determinats per les característiques del grup, els seus coneixements previs concernents a la temàtica d'estudi, la situació de cada municipi en matèria de memòria històrica i altres variables decidirà quines sessions desenvolupar, l'ordre d'aquestes, així com la durada.

La finalitat és ajudar els estudiants a començar a descobrir el que va ocórrer als seus pobles i ciutats, i, en última instància, contribuir a despertar la seva curiositat sobre successos traumàtics que carreguem en la nostra memòria col·lectiva. Una finalitat desitjable, atès que l'instrument més valuós i eficaç per evitar la repetició és el coneixement. Les generacions més joves tenen dret a conèixer una versió real, documentada i confrontada dels fets ocorreguts, i que la societat els proporcioni mecanismes que puguin orientar el seu pervenir cap a la pau, la tolerància i la convivència. Amb tot, no podem obviar que les terribles conseqüències de la dictadura, lluny de pertànyer a un temps pretèrit, es manifesten en l'actualitat, desencadenant processos contemporanis als quals els estudiants assisteixen i dels quals són testimonis. El compromís social de les generacions més joves, requereix la capacitació per reflexionar críticament i desenvolupar opinions pròpies que els permetin participar constructivament en els debats actuals, que a més, encara generen narratives antagòniques.

Aquestes pàgines, que esperam un dia ajudin als estudiants a entendre millor el món social que els envolta, constitueixen un petit gra d'arena, una minúscula estrella en la immensitat del cosmos. S'han construït lletra a lletra, paraula a paraula, com una promesa de futur orientada a obrir i eixamplar l'espai que li correspon a la veritat, perquè fonamenti una nova societat en la qual la justícia social no sigui només un eufemisme.

LA UNITAT DIDÀCTICA

TEORIA DEL TREBALL

PRESENTACIÓ

La proposta didàctica que es presenta a continuació, pretén contribuir a pal·liar els buits que encara avui dia persisteixen en el currículum escolar relatius a la dictadura franquista i a la repressió que la va sostenir, així com dels efectes directes i col·laterals que encara subsisteixen, i impacten en la societat contemporània de maneres diverses. L'àmbit educatiu és un espai cabdal per proporcionar les eines que permetin a l'alumnat conèixer, comprendre i qüestionar els successos de l'etapa més fosca de la nostra història recent.

L'anomalia democràtica que ha permès mantenir els silencis i la impunitat pròpia d'un altre tipus de règims a l'Estat espanyol, ha tingut múltiples conseqüències. Una d'elles és l'emergència d'un debat social al voltant de la necessitat d'impulsar des de l'Estat i des d'altres àmbits, polítiques de justícia i reparació cap a les víctimes i els seus descendents. Aquesta condescendència de part de la població cap als crims del franquisme, està vinculada a la consolidació d'una memòria imposada que es va gestar i es va expandir en el si del règim dictatorial. No obstant això, des de la Transició fins al dia d'avui, els processos associatius engegats per part dels descendents de les víctimes en la seva recerca de justícia i reparació, han augmentat exponencialment. Aquesta realitat social ha obligat les institucions a assumir postures definides i coherents en els seus discursos i actuacions.

Actualment, hi ha més de cent mil persones desaparegudes a tot l'Estat com a conseqüència de la Guerra Civil, i l'estimació de fosses comunes traspasa la frontera de les quatre mil. A les Illes Balears, s'han comptabilitzat al voltant de

2.000 persones desaparegudes. Cal significar que aquestes xifres són orientatives ja que no resulta possible saber amb exactitud el nombre de víctimes, atès que els assassinats extrajudicials no quedaven registrats. A Mallorca, aquest tipus d'execucions anomenades «passejos» o «tretes de presos» varen ser tristament comunes, especialment entre juliol del 1936 i maig del 1937, causant nombroses morts i desestructurant famílies que varen haver de patir durant anys l'estigma, a més de fer front a nombroses dificultats, com per exemple la pèrdua de drets ciutadans, als quals els va sotmetre el règim franquista al finalitzar la guerra.

Les víctimes dels assassinats varen ser arrossegades a fosses comunes, la nostra geografia fou esquitxada amb autèntics «llocs de terror»; cementiris invisibles ocults com a ombres entre els boscos pels quals passem; cossos anònims enterrats baix el que ara són carreteres, i per les quals circulem diàriament amb els nostres cotxes; víctimes silenciades, enterrades a cunetes i camins oblidats sense una làpida ni un xiprer. Amb tot, una autèntica tragèdia, especialment pels familiars de les víctimes, que porten dècades buscant-los.

Paral·lelament a aquesta realitat que descobreix el passat i ens interpel·la en el present, en l'actualitat, existeixen nombrosos processos oberts per dur a terme exhumacions que permetin la identificació de les víctimes i la devolució de les seves restes als descendents. En aquest context, es d'aplaudir que des dels instituts s'abordi l'estudi de la repressió franquista en profunditat, perquè l'alumnat pugui reflexionar críticament i tenir opinions pròpies que li permetin participar constructivament en els debats respecte al que està succeint al seu barri, al seu poble, a la seva ciutat, o fins i tot, a l'interior de la seva pròpia família.

En el sentit educacional, aquesta casuística a la qual assistim facilita la percepció de la història com a dinàmica, o en procés. Els esdeveniments del passat impacten en el present i s'expandeixen cap al futur, materialitzant una successió de creences i altres subjectivitats que es varen forjar amb anterioritat. Som producte de la nostra història, de l'íntima i familiar, i de la pública i social. Ambdues «històries» es transmeten a les següents generacions a través de la memòria. La memòria individual i la memòria col·lectiva conformen la identitat de les persones i dels pobles.

En aquesta unitat didàctica, l'alumnat aprendrà a reconèixer la rellevància de la memòria com a eina de les elits per legitimar el seu poder, així com el rol fonamental exercit a l'interior de les famílies represaliades, que varen haver de callar i ocultar la seva pròpia memòria, i per tant, la seva identitat.

DESCRIPCIÓ

La memòria de les víctimes i els seus descendents és un dels eixos centrals en aquesta proposta. Analitzarem diferents cartes que alguns presos varen escriure des de presons, centres de detenció o camps de concentració, i les compararem amb altres cartes que recentment han escrit descendents de les víctimes als seus familiars assassinats. Les genealogies ens permetran entendre per què no és possible oblidar, per què és important recordar, per què hi ha fenòmens traumàtics que es perpetuen dècades en el temps, i per què la sanació requereix que les institucions democràtiques accionin la posada en marxa dels processos de reparació i de justícia social.

La memòria, amb la seva capacitat per qüestionar el que els grups hegemònics difonen com a fàctic, ens mostra altres aspectes de la realitat que molts cops no han tingut un reconeixement oficial, com és el cas dels vençuts i els subjugats, i d'aquí que el seu estudi sigui transcendental per a l'adquisició d'un coneixement més ampli i profund dels fets. Aquesta memòria es plasma en diferents suports. En aquest cas, les cartes de les víctimes i els seus descendents han de constituir l'ancoratge material dels records al voltant del qual analitzarem diferents aspectes de la repressió franquista.

Si bé aquesta proposta didàctica aborda el context històric de la repressió franquista i les conseqüències per a les víctimes i la societat actual, l'estudi que es durà a terme s'expandeix cap a la consolidació de competències i objectius que s'assoliran a través de l'anàlisi de les cartes, i que transcendeix una única matèria de batxillerat. Aquests documents, ens permetran treballar l'estudi de la repressió local en l'àmbit intel·lectual, artístic i de la cultura, de la repressió específica que es va exercir contra les dones i d'aspectes que l'alumnat hagi extret de la seva lectura minuciosa i que l'hagin impactat especialment. En sessions posteriors, analitzarem la importància de l'associacionisme a través d'una aproximació a les Associacions per a la Recuperació de la Memòria Històrica. Finalment, examinarem el procés d'exhumació d'una fossa comuna amb la presència de professionals experts.

Des d'una perspectiva més antropològica que històrica, els continguts es treballaran a través de la connectivitat entre els fets passats i presents, vinculant tot allò que l'alumnat descobreixi sobre les víctimes a les situacions contemporànies, amb la finalitat d'observar la vida social com un constructe que no cessa de reinventar-se i que depèn en gran part de les representacions imperants sobre el passat o les memòries hegemòniques.

Aquesta unitat didàctica, ha de servir per aprofundir en el coneixement de l'alumnat respecte a la seva herència familiar i col·lectiva. Els treballs sobre la recuperació de la memòria històrica no han de quedar reduïts a persones expertes, sinó que han de possibilitar l'acostament col·lectiu a la memòria social, especialment a les generacions més joves, per afavorir la comprensió d'aquesta part de la història, tan distorsionada pels silencis i les ocultacions deliberades.

Aquesta proposta tracta de rescatar la memòria de les víctimes i els seus descendents, i analitzar les seves experiències de vida i de mort a través dels seus propis escrits, les cartes, per tal de neutralitzar en part aquests coneixements fragmentats. És, en definitiva, una aposta per la construcció d'un futur de pau i de respecte als drets humans, recolzant-nos en la memòria dels qui varen lluitar per aquests mateixos principis des de l'antifranquisme.

LA MEMORIA DEMOCRÀTICA EN EL CURRÍCULUM ACTUAL DE LES ILLES BALEARES

Segons el marc legal competent (El Decret 33/2022, de l'1 d'agost de 2022 publicat al Butlletí Oficial de les Illes Balears (BOIB), els continguts i capacitats que es treballen en aquesta unitat, estan relacionats amb les matèries, Història d'Espanya, Història del Món Contemporani i Història i Cultura de les Illes Balears, que s'imparteixen a 1r de batxillerat. Aquests aspectes, s'imbriquen en els sabers bàsics i les competències curriculars que al·ludeixen a la memòria democràtica, i que promouen la presa de consciència de l'alumnat quant a la diversitat sociocultural existent, així com el foment d'actituds respectuoses davant d'idees legítimes diferents a les pròpies.

Aquesta unitat didàctica, arrela en la intencionalitat curricular i la materialitza a través d'un treball eminentment pràctic, en el qual prima el desenvolupament personal del pensament crític en l'alumnat quant a les qüestions que s'aborden. Per afavorir l'emergència de reflexions pròpies, relatives a la repressió franquista i als debats actuals que protagonitzen els descendents de les víctimes, resulta imprescindible mostrar una panoràmica completa dels fets.

En aquesta proposta, es treballaran transversalment aspectes que han de proporcionar a l'alumnat els coneixements necessaris per comprendre el que va significar la violència política i la repressió, i les seqüeles que ha deixat en les nostres identitats individuals i col·lectives. Aquestes eines contenen la potencialitat de contribuir a evitar la repetició de contextos repressius i de violència política. No obstant això, les competències que concerneixen la temàtica d'estudi que presentem es detallen a continuació. A més, en el currículum, els sabers bàsics de cada matèria s'agrupen en tres blocs «Societats en el temps», «Reptes del món actual» i «Compromís cívic». En cada cas, s'han seleccionat els que concerneixen aquesta proposta concreta:

HISTÒRIA D'ESPANYA***Competència específica 1***

1.1 Reconèixer el llegat democràtic i les accions en favor de la llibertat, identificant i comparant els diferents règims polítics i els seus respectius textos constitucionals, des de la fallida de la monarquia absoluta i els inicis de l'Espanya liberal a l'actualitat, utilitzant adequadament termes i conceptes històrics, valorant el grau i abast dels drets i llibertats que reconeixen i l'aplicació efectiva d'aquests.

Competència específica 4

4.2 Analitzar de manera multidisciplinària la diversitat i la desigualtat social existent en la història contemporània d'Espanya, l'evolució de la població i els canvis en les condicions i maneres de vida, interpretant les causes i motius de la conflictivitat social i la seva articulació en diferents moviments socials, considerant l'acció motivada dels subjectes i les mesures de diferent tipus adoptades per l'estat.

Competència específica 5

5.2 Generar opinions argumentades, debatre i transferir idees i coneixements sobre la funció que han exercit les ideologies en l'articulació social i política de l'Espanya contemporània, comprenent i contextualitzant aquests fenòmens a través de la lectura de textos historiogràfics i identificant les principals cultures polítiques que s'han anat succeint, les seves formes d'organització i els diferents projectes polítics que representaven, expressant actituds respectuoses davant idees diferents a les pròpies.

Competència específica 8

8.1 Fer treballs d'indagació i recerca, iniciar-se en la metodologia històrica i la historiografia, mitjançant la generació de productes relacionats amb la memòria col·lectiva sobre esdeveniments, personatges o elements patrimonials d'interès social o cultural de l'entorn local, considerar el patrimoni històric com un bé comú que s'ha de protegir.

Sabers bàsics***A. Societats en el temps***

- Ideologies i cultures polítiques a l'Espanya contemporània: conflictivitat, sistemes polítics i usos del poder. Estudi de textos i contextos de les faccions, partits i moviments polítics, des del carlisme i les diferents forces monàrquiques al republicanisme i l'obrerisme revolucionari. El paper dels exiliats a l'Espanya contemporània i la seva contribució a la construcció de l'Europa de les llibertats.
- La lluita per la igualtat i la justícia social: conflictivitat, moviments socials i associacionisme obrer. L'acció del subjecte en la història. L'acció de l'estat i les polítiques socials.
- La II República i la transformació democràtica d'Espanya: les grans reformes estructurals i l'origen històric d'aquestes. Realitzacions socials, polítiques i culturals; reaccions antidemocràtiques contra les reformes.
- El cop d'estat de 1936, la Guerra Civil i el Franquisme: aproximació a la historiografia sobre el conflicte i al marc conceptual dels sistemes totalitaris i autoritaris. Fonaments ideològics del règim franquista, relacions internacionals i etapes polítiques i econòmiques. La repressió, la resistència, l'exili i els moviments de protesta contra la dictadura per la recuperació dels valors, drets i llibertats democràtiques.

B. Reptes del món actual

- Memòria democràtica: reconeixement de les accions i moviments en favor de la llibertat en la història contemporània d'Espanya, consciència dels fets traumàtics i dolorosos del passat i del deure de no repetir-los. Reconeixement, reparació i dignificació de les víctimes de la violència i del terrorisme a Espanya. Les polítiques de memòria a Espanya. Els llocs de memòria.

C. Compromís cívic

Consciència democràtica: coneixement dels principis i normes constitucionals, exercici dels valors cívics i participació ciutadana.

- Conservació i difusió del patrimoni històric: el valor patrimonial, social i cultural de la memòria col·lectiva. Arxius, museus i centres de divulgació i interpretació històrica.

HISTÒRIA DEL MÓN CONTEMPORANI***Competència específica 2***

2.1 Prendre consciència del grau de violència, barbàrie i destrucció aconseguit pels conflictes ocorreguts en el món contemporani, així com de les causes de les conflagracions bèl·liques i de les múltiples transformacions que es produeixen en els contendents, a través de l'ús de fonts històriques fiables i de l'ús de dades contrastades, valorant l'impacte social i emocional que suposa l'ús de la violència i el paper de les institucions internacionals que vetllen per la pau i la mediació.

2.2 Analitzar els principals conflictes civils que s'han produït en l'Edat Contemporània, a través de l'ús de textos historiogràfics i l'elaboració de judicis argumentats, comprenent la importància de la memòria històrica i del reconeixement de les víctimes, del principi de justícia universal i del dret a la veritat, la reparació i la garantia de no repetició.

Competència específica 7

7.1 Generar opinions argumentades, debatre i transferir idees i coneixements sobre la funció que han exercit el pensament i les ideologies en la transformació de la realitat, des dels orígens de l'Edat Contemporània fins a l'actualitat, comprenent i contextualitzant aquest fenomen a través del treball sobre textos històrics i historiogràfics i de fonts literàries, del cinema i altres documents audiovisuals.

Sabers Bàsics***A. Societats en el temps***

- Acció col·lectiva, moviment de masses i lideratge polític en el segle XX: naixement i funcionament dels règims democràtics i totalitaris. Feixisme, nazisme i altres moviments autoritaris en els segles XX i XXI.
- Els conflictes fraticides en el món contemporani: passats traumàtics i memòria col·lectiva. Reconeixement, reparació i dignificació de les víctimes de la violència.
- Moviments socials en favor de la igualtat de drets, del reconeixement de les minories i contra la discriminació.

B. Compromís cívic

- Consciència i memòria democràtica: coneixement dels principis i normes constitucionals, exercici dels valors cívics i participació ciutadana. Coneixement i respecte als principis i normes de la Declaració Universal dels Drets Humans. La memòria democràtica en el marc del dret internacional humanitari: veritat, justícia, reparació i garantia de no repetició.
- Igualtat de gènere: situació de la dona en el món i actituds enfront de la discriminació i en favor de la igualtat efectiva entre dones i homes.
- Valoració i respecte a la diversitat social, ètnica i cultural: tolerància i intolerància en la història del món contemporani. Defensa dels drets de les minories.
- Solidaritat i cooperació: els grans desafiaments que afecten el món i les conductes tendents al compromís social, l'associacionisme i el voluntariat.
- Conservació i difusió del patrimoni històric: el valor patrimonial, social i cultural de la memòria col·lectiva. Arxius, museus i centres de divulgació i interpretació històrica.

HISTÒRIA I CULTURA DE LES ILLES BALEARS

4. Identificar i comprendre els principals problemes i reptes de les societats actuals, amb el reconeixement de les múltiples causes i les conseqüències presents i futures. L'alumnat haurà de constatar les diverses realitats individuals i col·lectives que afecten les societats contemporànies il·lenques amb una perspectiva oberta i crítica de les generacions passades i amb un compromís amb les generacions pròpies i futures compromeses mitjançant l'ús crític de les fonts històriques amb una clara visió cívica.

Competència específica 1

1.1. Generar materials propis de tipologia diversa que facilitin la transferència dels continguts propis de la història més propera, fent menció específica a l'atenció a les minories, des d'una perspectiva integral i integradora.

Competència específica 2

2.1. Distingir, conèixer i mostrar interès pels principals problemes que afecten la societat balear des d'una òptica global, adoptant una posició crítica i proactiva cap a aquests.

2.2. Transferir i argumentar de manera objectiva i constructiva les problemàtiques actuals relacionades amb les Illes Balears i els possibles fonaments històrics que hi participin.

Competència específica 3

3.1. Aportar coneixements de la història mitjançant reptes i respostes sobre el món passat rellevants per la constitució d'un món actual i futur solidari, cooperatiu i cohesionat.

Competència específica 4

4.1. Interpretar el coneixement històric des d'una perspectiva intergeneracional i interterritorial, valorant la petjada històrica, les dificultats i problemàtiques heretades i les opcions de millora comunitària.

Competència específica 5

5.4. Valorar i construir actituds basades en la tolerància, en el respecte i en la no violència relacionades amb la interpretació dels fets històrics i de les problemàtiques presents.

Sabers bàsics***a) Eines, instruments i fonaments***

- Relació i narrativa dels fets històrics i connexió amb problemàtiques i circumstàncies del present/futur.

b) Reptes i compromisos presents i de futur

- Cultura cívica, democràtica i memorialística. La memòria històrica, justícia i reparació.
- Cultura de la igualtat i no discriminació. Consciència i present en perspectiva de futur, en perspectiva de gènere.

L'ESO A LA UNITAT

Com s'acaba d'argumentar, en aquesta proposta didàctica s'assenyala els estudiants de 1r de batxillerat com a principals receptors de les competències i capacitacions de les quals proveeix l'estudi de la Unitat. Cal significar que aquesta indicació s'ha d'entendre com una orientació. L'heterogeneïtat dels grups, quant a la localització dels centres dins del territori balear, així com les circumstàncies concretes de cada municipi, i per descomptat, de cada família, converteix en massa constrictiu «tancar» l'estudi a la resta d'alumnes que varen als instituts.

En cada cas, els docents han de ser qui mesurin la idoneïtat d'impartir els aprenentatges que es treballen en la proposta, en funció de criteris massa subjectius com perquè els aliens al dia a dia de les aules els puguem valorar.

La sessió introductòria de la Unitat, a més de contextualitzar l'objecte d'estudi, està pensada com a eina de «tempteig», amb la finalitat que, després del visionat del documental, el docent obri el debat i pugui observar les reaccions de l'alumnat i l'interès o manca d'aquest en la temàtica, així com el nivell de coneixements a través de l'ús d'uns o altres conceptes, les preguntes que formulen i aspectes similars.

En base al Decret 32/2022, publicat en el BOIB del 2 d'agost del 2022, el currículum escolar per als estudiants d'educació social obligatòria (ESO) a les Illes Balears també contempla entre els seus objectius i competències l'estudi de la memòria democràtica. Aquest concepte polièdric se sosté per múltiples aspectes relacionats amb la tolerància, la convivència pacífica, la igualtat de gènere, la capacitat per acceptar visions del món diferenciades i la comprensió del que comporta el despotisme i el seu significat aplicat a nacions senceres. L'article núm. 7 del currículum escolar de l'ESO conté els objectius a assumir en aquesta etapa educativa. És especialment destacable l'objectiu a), que fa referència a la vinculació de la memòria democràtica i els drets humans.

a) Assumir responsablement els seus deures; conèixer i exercir els seus drets en el respecte als altres; practicar la tolerància, la cooperació i la solidaritat entre les persones i grups; exercitar-se en el diàleg afermant els drets humans i la memòria democràtica com a valors comuns d'una societat plural, i preparar-se per a l'exercici actiu de la ciutadania democràtica.

D'altra banda es fa necessari potenciar el desenvolupament de les dimensions esmentades en els objectius c), d), g) i j):

c) Valorar i respectar la diferència entre sexes i la igualtat de drets i oportunitats. Rebutjar els estereotips que suposin discriminació entre les persones, independentment del gènere amb el qual s'identifiquen.

d) Enfortir les seves capacitats afectives en tots els àmbits de la personalitat i en les relacions amb els altres; rebutjar la violència, els prejudicis de qualsevol tipus i els comportaments sexistes, i resoldre pacíficament els conflictes.

g) Desenvolupar l'esperit emprenedor i la confiança en un mateix, la participació, el sentit crític, la iniciativa personal i la capacitat per aprendre a aprendre, planificar, prendre decisions i assumir responsabilitats.

j) Conèixer, valorar i respectar els aspectes bàsics de la cultura i la història de les Illes Balears, mitjançant l'ús de la llengua catalana, així com el patrimoni artístic i cultural propi.

Quant a les matèries afins, en 4t curs, l'assignatura Educació en Valors Cívics i Ètics, conté competències relacionades amb el pensament crític, l'autonomia moral i la pràctica d'una ciutadania activa. En concret s'al·ludeix a la necessitat de, «...subratllar aquí la importància de fonamentar i suscitar el respecte a causa d'aquells principis i valors que constitueixen el nostre marc cívic i ètic de referència, tals com la solidaritat, la interculturalitat, el respecte per les minories i l'efectiva igualtat i coresponsabilitat entre homes i dones...» (pàg. 91).

L'apartat Sabers Bàsics per als cursos 3r i 4t conté, entre els criteris d'avaluació, continguts que es treballen en la Unitat de manera transversal:

b) Societats i territoris

- La memòria democràtica a les Illes Balears. Experiències històriques doloroses del passat recent i reconeixement i reparació a les víctimes de la violència. El principi de justícia universal.

c) Compromís cívic local i global

- Dignitat humana i drets universals. Declaració Universal dels Drets Humans.
- Diversitat social i multiculturalitat. Integració i cohesió social.

Finalment, l'assignatura Geografia i Història, que s'imparteix en els quatre cursos de l'ESO, conté aspectes relacionats que es podrien complementar a la perfecció amb la temàtica d'estudi que configura aquesta proposta didàctica.

Una qüestió clau en el desenvolupament del currículum és la centralitat d'aquells aspectes relacionats amb la capacitació de competències que germinen en la cristallització d'actituds tolerants, respectuoses cap a la diversitat, promotores de la igualtat i la no discriminació, socialment responsables i, en definitiva, que conformen o aspiren a conformar una convivència social pacífica. La memòria col·lectiva de les societats pot contribuir a la consecució d'aquests objectius. La democratització de la memòria pretén abastar tots aquells que varen configurar la història que ens precedeix, també els vençuts, les exiliades, els desapareguts, les assassinades, i no només en el rol de víctimes, sinó també posant el focus en la seva agència política, en les seves lluites i resistències, en la seva defensa dels valors democràtics, per així mostrar una imatge més completa i inclusiva del nostre passat, i per tant, més ajustada a la realitat. No oblidem que sobre aquests fonaments edificam el nostre present i projectem el nostre futur, per la qual cosa la seva transcendència és crucial.

Aquestes consideracions prèvies expliquen la contundència del vincle entre la memòria democràtica i els drets humans, que adquireixen caràcter internacional, com així reconeixen els estats membres, a través d'instruments com la justícia transicional.

COMPETÈNCIES BÀSIQUES

A més de les competències específiques, orientades a l'adquisició d'un aprenentatge teòric sobre successos rellevants del període al qual ens referim, amb aquesta proposta treballarem una sèrie de competències clau que l'alumnat haurà d'assolir un cop finalitzada l'etapa de batxillerat, i que es practicaran a través de diverses activitats.

La competència lingüística, base per al pensament propi i la construcció de coneixements, s'exercitarà en els debats grupals programats, i en els exercicis en què l'alumnat analitzarà diferents fonts orals i escrites. Com vam prestar especial atenció a potenciar l'emergència d'un criteri propi en l'alumnat, es motivarà la participació activa, tractant de resoldre en grup els dubtes individuals, les contradiccions o els problemes ètics que sorgeixin. Serà desitjable que en finalitzar aquesta proposta didàctica, l'alumnat hagi adquirit confiança en quant al desenvolupament de la seva capacitat d'expressió oral i escrita, gràcies a les múltiples interaccions comunicatives que es plantegen, en les quals caldrà una actitud cooperativa i respectuosa, tant per argumentar i manifestar opinions, com per escoltar i estar oberts a comprendre punts de vista diferents.

La competència digital, atès la rellevància que tindran les fonts d'arxiu digitalitzades per aprofundir en la informació existent relativa a les víctimes, i que s'orientarà a la capacitat per seleccionar de manera crítica les recerques avançades a internet, aplicant criteris de validesa i fiabilitat. Caldrà desenvolupar solucions tecnològiques per resoldre problemes concrets i/o respondre als reptes proposats.

La competència personal, social i d'aprendre a aprendre, pel que fa al desenvolupament de l'habilitat per reflexionar sobre un mateix, col·laborar amb altres de forma constructiva, expressar empatia i gestionar els conflictes de manera edificant, desplegant estratègies cooperatives i mostrant sensibilitat envers les emocions i experiències dels altres.

Finalment, la competència ciutadana, per tal de fomentar la creació d'uns valors propis sostinguts en el respecte a la diversitat i als drets humans, que permetin a l'alumnat a comprendre la necessitat de mantenir un compromís ètic amb la igualtat i la cohesió social, per tal d'evitar la repetició i les seves terribles conseqüències.

OBJECTIUS GENERALS

- 1.** Contribuir a la construcció d'una societat coneixedora del seu passat i al desenvolupament d'estratègies orientades a satisfer el dret a la reparació de les víctimes del franquisme.
- 2.** Fer visible la vulneració de drets de lesa humanitat que varen patir els opositors al cop d'Eivissa militar i a la dictadura posterior, així com les seves famílies.
- 3.** Augmentar els coneixements de l'alumnat respecte a la nostra història local recent a través de les vivències de les víctimes i els seus descendents, les lluites dels quals, lluny de pertànyer a un temps remot, es manifesten en l'actualitat i es projecten cap al futur.
- 4.** Reflexionar sobre el rol de la memòria individual i col·lectiva en la configuració de la vida social actual.
- 5.** Identificar les diferències entre història i memòria.
- 6.** Analitzar críticament el paper de les creences i les ideologies en l'articulació de la societat i en la configuració de projectes polítics antagònics per debatre sobre problemes actuals.
- 7.** Afavorir actituds respectuoses, tolerants i empàtiques que permetin una societat més justa i igualitària.
- 8.** Aprofundir en la reflexió al voltant dels significats dels conceptes de pau, guerra, repressió, reparació, associacionisme, així com les seves implicacions en cada cas.
- 9.** Fomentar l'interès per l'intercanvi d'idees i la participació en debats així com el desenvolupament de punts de vista crítics i reflexius.

CONTINGUTS GENERALS**CONCEPTUALS:**

- Contextualització micro dels fets analitzats dins la història local de la nostra comunitat.
- L'actualitat de les conseqüències del franquisme.
- Tipologies repressives en contextos de sistemes totalitaris.
- Les memòries com a conductores de «sabers prohibits» i el potencial de la seva anàlisi per a la comprensió de la vida social en contextos repressius.

PROCEDIMENTALS:

- Expressió d'idees i opinions pròpies.
- Anàlisi de situacions i conseqüències d'esdeveniments històrics.
- Reconeixement de com es construeix la memòria col·lectiva.
- Utilització de testimonis per a l'anàlisi social.

ACTITUDINALS:

- Respecte cap a opinions i formes de ser i de viure diferents a les nostres.
- Interès cap a processos orientats a la justícia social, l'equitat i la convivència pacífica.
- Rebuig cap a situacions de desigualtat, discriminació i intolerància.
- Millora de la dinàmica de l'aula a través del treball en equip, els debats i la presa conjunta de decisions.

L'objecte d'estudi que estructura aquesta proposta didàctica no només permet, sinó que afavoreix i potencia el desenvolupament de continguts que impregnen totes les àrees del currículum escolar. Això succeeix perquè la temàtica d'estudi aborda, en sentit ampli, problemes sempre presents en la societat, en major o menor mesura, i que estan relacionats amb la convivència, el poder, la desigualtat i el respecte a la diversitat. Aquests continguts transversals s'han de treballar i estar contínuament presents a l'aula, ja que tenen a veure amb el foment d'actituds reflexives, crítiques, empàtiques i tolerants, que al·ludeixen a la importància de relacionar-nos en el marc dels drets humans, i per tant, impregnen el conjunt d'aquesta unitat.

L'educació per a la pau que fa referència a l'anàlisi del significat d'aquest concepte ja que no cal que esclati una guerra per treballar per la pau. Així mateix, sempre existeixen situacions d'injustícia, discriminació, desigualtat... que deriven en diferents formes de violència estructural, i l'existència de les quals és incompatible amb la pau. En conseqüència, la noció de pau s'ha d'abordar com la capacitat per manejar els conflictes amb empatia i evitant la violència en qualsevol de les seves formes. Un estat o una configuració social que pot créixer i enfortir-se, i que no implica exclusivament l'absència d'un conflicte armat.

Amb tot, cal preguntar-se, en aquest punt, si la indiferència de l'Estat mostrada cap a les víctimes de la repressió franquista durant dècades, no es pot considerar com una forma de violència i per tant, com l'absència de pau. La pau ha d'abastar la societat en el seu conjunt; si no és hegemonia, és poder, és supremacia. La pau és abstracta, és convivència sana i tolerant, i depèn de la nostra relació amb l'entorn, de les creences que mantenim sobre nosaltres mateixos i sobre els altres, de la nostra capacitat per comprendre els errors passats i presents. En contraposició a la ignorància, que genera por i desconfiança, el coneixement cristal·litza la pau, perquè en entendre l'altre veiem reflectit el que nosaltres mateixos som, i augmenta la nostra empatia, i amb ella, la concòrdia entre les persones i els pobles. La pau és una actitud i així es treballarà en aquesta proposta.

L'educació per a la convivència, ja que es posa en valor la rellevància de les lluites que homes i dones dels nostres pobles i ciutats varen lliurar per defensar la legitimitat de la Segona República, emparada per les urnes, i per tant, la legalitat vigent i la democràcia. Sabem que no només aquestes resistències varen ser durament castigades, sinó que n'hi va haver moltes i diferents casuístiques per ser considerat enemic del règim. N'hi havia prou amb no encaixar en la nova versió de ciutadans pels vencedors per patir la persecució, l'assetjament, l'empresonament, la tortura o la mort. Els esforços de milers de persones per evitar el que va acabar passant i perquè acabés, un cop va començar la dictadura, són dignes de rescatar de l'oblit de forma taxativa.

L'educació per a la igualtat entre homes i dones, per a la qual cosa, dediquem una sessió sencera a la repressió femenina, alhora que es manté la perspectiva de gènere en totes les altres. El propòsit és fer visibles les formes concretes de violència que es va exercir contra elles, així com el seu rol com a subjectes polítics. Les dones varen formar part de tots els processos, en ocasions, de formes específiques per la seva condició de gènere i el lloc que la societat els assignava. Des d'aquests espais i també al costat dels seus companys menuts, varen resistir, varen lluitar, varen fugir, varen callar, varen buscar sense descans els seus familiars, es varen encarregar de transmetre la història familiar als seus descendents. La violència contra elles en molts casos es va expressar contra el seus cossos, la seva sexualitat, o els seus fills... i després en la imposició del silenci, les dificultats de garantir l'alimentació, la laca de l'estigma o la indiferència cap a la incansable recerca dels seus familiars.

METODOLOGIA

És fonamental, per a l'òptim desenvolupament d'aquesta unitat didàctica, assegurar-se que l'alumnat posseeix el nivell de coneixements bàsics que li permetin comprendre els continguts que s'han de treballar. Per aquesta raó, la proposta està adreçada als alumnes de 1r de batxillerat que ja hagin cursat les matèries Història del Món Contemporani i Història de les Illes Balears, en les quals s'ha estudiat el valor patrimonial i cultural de la memòria col·lectiva, s'han analitzat les lluites històriques tenint en compte la perspectiva de gènere i s'han comparat diferents sistemes polítics. En 1r de batxillerat, l'alumnat ja ha adquirit les nocions necessàries per cursar aquesta unitat. No obstant això, es recomana començar el primer mòdul introductori amb un tempteig que permeti al docent avaluar els coneixements previs dels estudiants.

Per al desenvolupament d'aquesta proposta s'estimularà el treball autònom de l'alumnat, però alhora, la capacitat per exposar i argumentar al grup, que s'exercitarà en els debats de cada sessió. Els aprenentatges significatius s'adquiriran mobilitzant els seus coneixements previs i motivant l'interès per adquirir-ne de nous.

Part de la metodologia se centra a utilitzar la potència emocional de les cartes per aconseguir la connexió de l'alumnat amb els aspectes que cal treballar. Aquesta connexió resultarà de la identificació, que es possibilitarà humanitzant les víctimes i duent les circumstàncies que els varen portar a ser assassinats al present. Actualment, persisteixen en certes persones i/o grups, actituds xenòfobes, masclistes, intolerants i destructives.

Reflexionar i mostrar les conseqüències extremes que pot tenir el feixisme, resulta del tot necessari en nom de la no repetició. El mètode que es proposa, per tant, té un aspecte interior que ens porta al centre mateix de la nostra humanitat, i que no podem obviar en analitzar contextos de crims i violència política que no s'han de tornar a repetir. Amb aquesta finalitat, es treballarà vinculant constantment les línies temporals que abastem, el passat i el present, però també el futur, en tant que podem tractar d'intuir escenaris posteriors alternatius basats en diferents hipòtesis.

Un aspecte crucial és l'emergència de potenciar en l'alumnat del desig de saber. Per aconseguir-ho, s'incidirà en les implicacions del franquisme i en el seu impacte en la societat actual, transcendent les explicacions merament teòriques i substituint-les per anàlisis de textos, escriptura creativa, debats, el visionat de documentals, i la presència a l'aula de persones expertes en diferents matèries, que puguin explicar a l'alumnat de primera mà el seu rol en els fenòmens que estan tenint lloc en l'actualitat. En aquest sentit, la participació activa en els debats serà avaluada, tractant així de motivar la recerca d'informació independent de l'alumnat, de qui cal esperar que es prepari per a les seves intervencions a l'aula.

Aquesta unitat didàctica, com s'ha dit, té com a columna vertebral les cartes que varen escriure les pròpies víctimes i les que els seus descendents, al seu torn, els han escrit recentment, dins del projecte del Govern Balear, «Memorial de la Paraula». Al voltant d'aquests i altres materials, ideats per a l'òptima consecució dels objectius generals i específics, es realitzaran les activitats que es detallen a l'apartat corresponent de cada sessió.

En síntesi, l'orientació és implementar una metodologia activa, en la qual l'alumnat formi part de la dinàmica general de l'aula i participi en el propi procés d'ensenyament-aprenentatge. S'hauran de calibrar els interessos, necessitats i expectatives de l'alumnat i tenir molt en compte les seves prioritats, per tal d'assolir la seva atenció i aconseguir així una actitud participativa i crítica.

D'altra banda, si bé va ser la totalitat de la població espanyola la que va experimentar el franquisme i les seves conseqüències, és important contextualitzar de forma concreta i abastable els coneixements que s'han de treballar, i per aquesta raó, els continguts se centren en episodis que varen succeir a les Illes. D'aquesta manera, l'alumnat podrà posar en relació els fenòmens que es treballaran amb el territori on viuen. La situació de pau social en què les generacions posteriors hem nascut i madurat, no ha de distreure'ns del fet que les guerres poden succeir en qualsevol temps i qualsevol lloc. L'equilibri democràtic conté fragilitats i està a les nostres mans enfortir els seus fonaments. En aquest escenari, el coneixement es configura com una eina clau que serveixi per mantenir consolidats i forts els principis que sostenen una societat pacífica, dialogant, capaç de qüestionar el seu passat i d'aprendre'n.

Finalment, per desenvolupar aquesta proposta, cal tenir en consideració la diversitat del grup i els diferents ritmes d'aprenentatge. La metodologia que es planteja, està dissenyada per efectuar un treball dinàmic i flexible a l'aula, en el qual els estudiants disposin d'un espai per proposar, argumentar, protestar i, en definitiva, expressar les seves opinions, sempre en un marc d'escolta activa, comprensió i respecte cap a punts de vista diferents.

RECURSOS

En línia amb la metodologia proposada, els recursos didàctics de l'aula han d'estar orientats a propiciar que els estudiants es mostrin dinàmics i participatius. Per tal d'afavorir aquestes actituds, utilitzarem recursos adequats a la nostres finalitats, tenint en compte que l'alumnat està acostumat a la imatge i a la tecnologia.

Així mateix, per aconseguir la implicació dels estudiants en el seu propi procés d'aprenentatge, cal pensar en materials i estratègies que puguin captar la seva atenció, com per exemple, intercalar articles científics amb textos literaris, assagístics o biogràfics; el visionat de documentals i/o pel·lícules; cartes i diaris de les víctimes; judicis; fotografies; cançons. Aquests elements, a diferència dels materials elaborats per experts, tenen un aspecte íntim i personal, la qual cosa possibilita una major comprensió i empatia. Per tant, la nostra intenció se centra en posar rostre als represaliats i transcendir la pròpia noció de víctima, intentant descobrir a la persona «real» i tot el que a ella ens uneix. En aquest cas, són les pròpies víctimes les autores dels escrits o de les cartes, les protagonistes dels documentals, els quals canten les cançons, són sotmesos a processos judicials exempts de tota garantia i surten retratats a les fotografies.

Amb la finalitat de mostrar una panoràmica completa de la repressió franquista i les seves conseqüències, s'han programat sessions que aborden temes totalment vigents i que a més, generen debats en la vida social dels pobles i ciutats en l'actualitat. Per explicar aquests fenòmens i els diferents processos que despleguen en activar-se, es comptarà amb la presència a l'aula d'experts en algunes matèries.

Paral·lelament, internet i les tecnologies audiovisuals tindran una presència constant a l'aula. Els estudiants estan familiaritzats amb aquests recursos pel que s'aprofitaran per desenvolupar diferents activitats comunicatives. La recerca d'informació a la xarxa, afavorirà treballar la comprensió escrita, els criteris de selecció i el tractament d'informació. Aquestes investigacions personals i la seva posada en comú a l'aula, permetran treballar la competència lingüística, a més de promoure la formació d'un esperit crític i l'adquisició de coneixements que els ajudaran a comprendre millor el món social en el qual viuen.

A més d'ordinadors, accés a internet, projectors d'imatge i so, i tot el necessari per al visualitzat de documentals, fotografies, i altres materials, cada alumne tindrà una carpeta en la qual anirà guardant tot el material pertinent per treballar els continguts de la unitat, així com les seves tasques. Per tant, l'alumnat utilitzarà les eines tecnològiques i el paper com a suports per al treball.

L'elecció d'aquests recursos, en coherència amb les orientacions metodològiques proposades i els objectius desitjats, és idònia per explicar el fenomen repressiu que analitzem, així com per fomentar la reflexió i el debat.

AVALUACIÓ

El procés d'avaluació d'aquesta proposta s'estructura en diferents fases. Inicialment, es realitzarà una avaluació preliminar per calibrar els coneixements, així com les idees i concepcions dels estudiants al voltant del franquisme i la repressió. La participació i les actituds observades, seran els marcadors qualitatius que permetran completar l'avaluació inicial.

Durant el desenvolupament de la unitat, el docent realitzarà una avaluació del procés, quant a la proposta didàctica i la seva aplicació, per tal de poder reflexionar posteriorment sobre això i realitzar canvis en cas necessari. Igualment, haurà de prendre notes després de cada sessió sobre el desenvolupament de la mateixa: situacions d'aula ressenyables, el funcionament de la metodologia de treball, així com el resultat de les activitats i tasques proposades, i la receptivitat i atenció de l'alumnat. Paral·lelament, el docent durà a terme una avaluació formativa en la qual observarà els progressos del grup i de cada estudiant, tenint en compte les seves circumstàncies i el seu nivell de coneixements i interès inicial en la temàtica. L'avaluació formativa possibilitarà que els estudiants comptin amb una informació que es retroalimenta amb els seus coneixements i els seus processos d'aprenentatge, i alhora ajudarà el docent a adequar l'ensenyament per incidir més en uns aspectes o en altres.

Finalment, es realitzarà una avaluació final sumativa, que determinarà els resultats del procés d'aprenentatge en finalitzar la unitat, així com l'eficàcia en la implementació de la proposta.

Durant el procés d'avaluació s'utilitzarà l'observació dels estudiants en les dinàmiques de l'aula, les exposicions orals, les proves escrites i les activitats pràctiques.

La carpeta que tindrà cada estudiant contindrà el material treballat i tota la informació que s'hagi seleccionat segons els criteris de cada alumne. Fotocòpies lliurades a classe, redaccions, comentaris de text, tasques, apunts, notes personals, documentació rellevant en línia que es vulgui imprimir i arxivar per a futures consultes, etc. Aquesta carpeta es lliurarà al docent per a la seva avaluació en finalitzar la unitat com a part del treball dels estudiants.

En la darrera sessió, es realitzarà una prova escrita o examen final compost per dues preguntes generals d'aspectes conceptuals i un comentari de text que haurà de ser crític, reflexiu i estar ben argumentat.

L'assistència a classe i la participació seran avaluades (10%); pel que fa a la carpeta de treball, s'avaluarà, d'una banda, l'ordre i la presentació (10%), i de l'altra la realització de totes les activitats obligatòries i el contingut addicional que els alumnes hagin decidit incorporar per la seva pròpia voluntat (40%). L'examen final suposarà el 40% del total de la nota.

SESSIÓ 1

CONTEXTUALITZACIÓ

DESCRIPCIÓ

Aquest primer mòdul de la unitat didàctica està destinat a contextualitzar i introduir l'alumnat en la temàtica que s'abordarà. Paral·lelament, el seu disseny atén la necessitat d'esbrinar els coneixements previs dels alumnes sobre la Guerra Civil i els processos actuals que desencadena. Arribada l'hora, es procedirà a treballar amb les nocions bàsiques que s'analitzaran d'ara endavant.

La repressió i la memòria són dos conceptes centrals en aquesta proposta i l'alumnat s'haurà de familiaritzar amb ells des del principi, per tal de començar a fer visibles els seus múltiples matisos.

Com veurem en les sessions següents hi ha modalitats diverses de repressió, cadascuna de les quals afecta àmbits concrets i/o grups determinats de la població, si bé en molts casos aquestes modalitats estan interrelacionades i se superposen.

La repressió en la postguerra va ser un fenomen polièdric en què es varen articular una multiplicitat de mecanismes que varen complir una funció punitiva, legitimadora i de control. La justícia militar es va erigir com el principal ressort de punició, inserit entre les modalitats judicials d'aquesta repressió de postguerra.

En aquesta unitat es treballarà la repressió cultural i la de gènere, tot i que en el transcurs del seu desenvolupament, el sentit ampli del concepte és constantment present. D'aquesta manera, el docent tindrà ocasions diverses per esmentar altres formes repressives que varen afectar la vida social durant el franquisme. Per exemple, la repressió econòmica va afectar totes aquelles persones que treballaven per al govern de la República: funcionaris, mestres, metges, administratius, etc. Va afectar els qui treballaven en empreses privades, com artesans, pagesos, empresaris, etc. varen ser boicotejats per la població que s'havia adherit al règim franquista, de manera que varen haver d'anar-se'n dels seus llocs d'origen i buscar-ne de nous on instal·lar-se i en els quals estiguessin protegits per l'anonimat. En aquest sentit, la Llei de responsabilitats polítiques, mitjançant la qual els vencedors varen confiscar béns dels republicans, tant de particulars com d'empreses, va aguditzar la repressió econòmica que ja s'havia iniciat durant la guerra amb la creació el gener de 1937 de les comissions provincials de confiscació. L'aplicació d'aquesta Llei suposava que els afectats es veiessin abocats a la misèria més absoluta.

La repressió social al·ludeix a l'estigma i la discriminació que varen patir les persones d'esquerres i/o les seves famílies, i es manifestava en humiliacions socials, negació de drets com l'accés a llocs de treball, i/o abusos de poder d'algunes autoritats o persones que simplement estaven més ben posicionats en aquesta escala de valor social que va imposar el règim.

Pel que fa a la memòria, l'anàlisi de la vida social en temps presents o no gaire llunyans en el temps, compta amb els testimonis orals com a eina per aclarir

aspectes de la història que queden ocults després de la versió oficial i hegemònica dels fets. En aquest sentit, els descendents de les víctimes i les seves lluites, com a receptors de memòries llargament injuriades i silenciades, constitueixen el fil conductor d'una història que, des dels marges del sistema, interpel·la a la societat a múltiples nivells. Així mateix, els testimonis escrits, com els que es plasmen a les cartes, constitueixen un altre material empíric per a l'anàlisi de la repressió des de la perspectiva dels qui la varen patir. Aquelles veus dels que no són escoltats ni relatats en els llibres de text, com les minories socials o, en aquest cas, els vençuts de la Guerra Civil, disposen de la memòria, una «memòria subversiva» perquè contradiu la història oficial, i que també es transmet a les següents generacions.

Rescatar aquestes memòries suposa alguna cosa més que un exercici democràtic orientat a sanar una societat fragmentada. Després el coneixement directe d'experiències silenciades ja aporta en si mateix un gran filó en el nostre afany per entendre com vivien les persones la quotidianitat en determinats períodes, i també com els varen afectar els grans esdeveniments històrics als quals varen assistir. Implica el compromís de donar veu als qui durant tant de temps varen ser silenciats, així com de recrear la història parcial i enganyosa que va difondre el règim.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

1. Proporcionar una visió general de les formes repressives utilitzades pel règim, així com de les conseqüències que va tenir per a les víctimes que les varen patir.
2. Escoltar les pròpies víctimes a través dels testimonis orals del documental.
3. Esbrinar els coneixements previs de l'alumnat respecte a la temàtica objecte d'estudi.

CONTINGUTS ESPECÍFICS**CONCEPTUALS:**

- Les diferents modalitats de repressió que va exercir el franquisme.
- Les víctimes i la lluita dels seus descendents en la recerca de justícia i reparació.

PROCEDIMENTALS:

- Identificació de la successió de violències que els vençuts de la guerra i els seus descendents han patit des de 1936.
- Comparació de la història oficial amb les memòries presents al documental.

ACTITUDINALS:

- Afavorir el diàleg i l'entesa intergeneracional a través del coneixement d'altres històries de vida.
- Ser conscients de l'origen dels debats actuals al voltant dels drets de les víctimes de la guerra i desenvolupar punts de vista crítics al respecte.

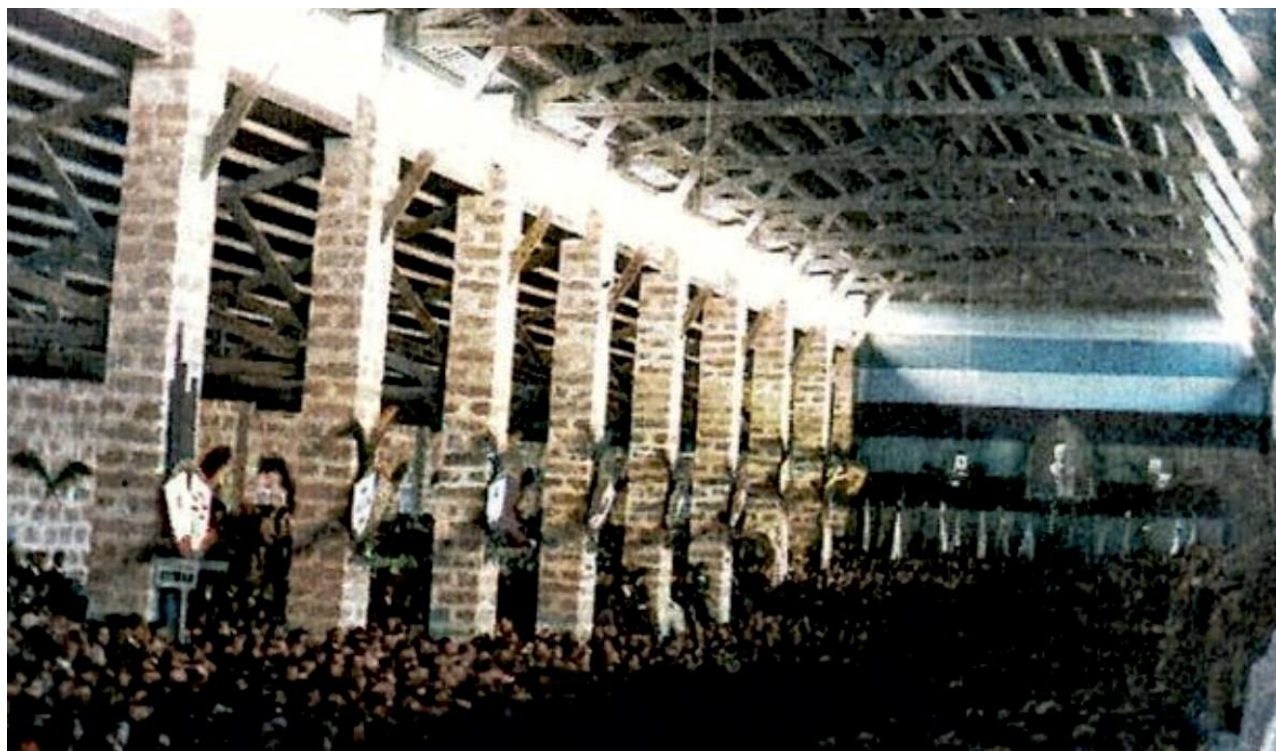
DESENVOLUPAMENT

La sessió s'iniciarà explicant el contingut de la unitat. Cal que el docent se centri en:

- Els diferents tipus de repressió que existeixen: física, econòmica, social, cultural, ideològica, religiosa i de gènere. La repressió penetra en el disseny complet d'aquesta unitat. La seva anàlisi es durà a terme a través de diferents propostes. Inicialment, hi ha un mòdul dedicat a la repressió cultural i un altre a la repressió que es va exercir específicament contra la dona.
- El rol de la memòria. Les cartes i els escrits, que s'analitzaran en les dues sessions posteriors, seran les eines del docent per explicar als alumnes aspectes clau com l'existència de llocs de memòries, les conseqüències de la seva apropiació per part de les esferes de poder dominants, els traumes que desencadenen els silencis i la permanència d'aquests traumes en les generacions posteriors, per exemple.

Aquesta contextualització de la proposta ha de ser dinàmica, no una mera narració del docent. En base a una metodologia en la qual l'alumne participa activament en el desenvolupament de les sessions, s'han d'intercalar preguntes perquè el grup les respongui i participi en la construcció de l'objecte d'estudi. El docent semidirigirà el debat utilitzant com a fil conductor el disseny de la unitat.

Aquesta sessió inicial es pot dividir en dos per tal de visualitzar el documentar sencer a l'aula, o bé els alumnes poden acabar de veure'l individualment a casa com una activitat més.

ACTIVITATS**Activitat 1**

Visionat del documental *Nosaltres els vençuts* d'Antoni Maria Thomàs, on es traça el recorregut de la repressió viscuda a Mallorca a través dels testimonis d'uns quants represaliats. 70 minuts de durada.

Activitat per a casa:

Acabar de visualitzar el documental.

MATERIAL COMPLEMENTARI

- En aquesta primera sessió, el docent lliurarà una carpeta a cada estudiant en la qual els estudiants guardaran els treballs que vagin fent. El contingut de la carpeta serà avaluable, així que els alumnes cuidaran la seva presentació i hi arxivaran tant els exercicis de classe com els seus apunts i/o la informació que considerin pertinent.

Per completar una primera aproximació al tema, recomanem alguns documentals que poden resultar molt aclaridors:

- *El silencio de otros*, sobre la repressió en el conjunt de l'Estat espanyol.
- *Memòria i oblit d'una guerra*. Per a un acostament més micro, diversos documentals de la sèrie s'han centrat en algunes localitats de Mallorca. En total són 37 capítols (IB3).
- *El conde Rossi y la represión fascista en Mallorca* (IB3).
- *El desembarco de Bayo* (IB3).

SESSIÓ 2
LA REPRESSIÓ OBRERA

DESCRIPCIÓ

El context espanyol a principis del segle XX es caracteritzava, entre altres factors, per l'existència de grans desequilibris socioeconòmics entre els diferents grups poblacionals. Aquest escenari, juntament amb l'evolució del moviment obrer internacional, va derivar en l'expansió progressiva d'una consciència de classe entre els treballadors, que veien la possibilitat de millorar mitjançant l'organització sindical les seves condicions laborals, en alguns casos, infrahumanes.

La Constitució de 1931 va reconèixer drets laborals, i de la ciutadania en el seu conjunt, totalment inèdits fins a la data, i que resultaren transcendents, especialment per a les classes treballadores. El govern de la República va afrontar la situació denigrant en què vivien molts treballadors de les fàbriques, del camp i del mar, legislant d'urgència a través d'una bateria de decrets, per tal de pal·liar aquesta situació. Els estudis ens mostren que durant la II República, el desenvolupament de les condicions laborals col·lectives va ser espectacular. La Guerra civil va tallar d'arrel un model de modernització social que, anys més tard, després de la II Guerra Mundial, es va estendre per Europa i es va convertir en la base dels Estats socials o Estats del benestar.

Cal assenyalar, però, que la conquesta d'aquests i altres drets, va ser resultat de les lluites que els treballadors varen dur a terme a través de la mobilització social. Les mobilitzacions socials s'originen en el moviment obrer que reuneix els treballadors i les seves demandes. Un vessant del moviment obrer és l'acció sindical, que es gesta en els sindicats. Els sindicats són associacions de treballadors que tenen com a objectiu defensar els seus interessos de classe, per a la qual cosa disposen de diferents eines, com per exemple les convocatòries de vaga.

El moviment obrer concentra les demandes dels treballadors i les planteja a la patronal de manera coordinada i conjunta a través dels representants de les seves associacions. Els convenis col·lectius de cada sector són pactats entre els sindicats i la patronal. Els sindicats són la veu i el múscul dels treballadors. La dictadura va imposar el sindicat únic, per la qual cosa els treballadors es varen quedar sense veu i sense múscul.

Una de les bases del projecte politicosocial del règim franquista, va ser precisament l'acurada desarticulació de tot l'entramat social i cultural que sostenia els principis i la cultura de classe comuna dels treballadors. Per tal d'erradicar la identitat de classe obrera que existia llavors, el règim va crear una nova identitat nacional que substituís l'anterior i que evités el seu possible ressorgiment. Per al franquisme, la destrucció del moviment obrer constituïa una condició imprescindible per tal d'instaurar el Nou Estat, que havia de restaurar els poders tradicionals i eliminar de la societat tots els moviments socials, polítics i culturals que l'amenaçaven. La prohibició i el desmantellament de les estructures obreres i els esforços per convertir els treballadors en «productors», mancats de consciència de classe, es va acompanyar de la persecució i assetjament a tots aquells que haguessin tingut algun tipus de vinculació, per mínima que hagués estat, amb el moviment obrer.

L'aparell repressiu governamental, va prohibir el dret de vaga i de manifestació. No calia tenir o haver tingut en el passat un càrrec de responsabilitat en alguna organització d'esquerres. Disposar del carnet d'algun sindicat o partit polític antifranquista, anar a la Casa del Poble, estar en possessió d'algun setmanari d'esquerres, o haver anat a mítings, per exemple, podia significar una condemna d'anys de presó o la pena de mort.

La categoria «repressió obrera», fa referència a aquell vessant de violència sistèmica o estructural que es va accionar específicament contra la classe treballadora.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

- 1.** Analitzar el rol històric i present dels treballadors i les seves organitzacions en el desenvolupament sociopolític de les societats.
- 2.** Examinar diferents formes repressives que es varen accionar contra la classe treballadora.
- 3.** Mostrar les diferències existents per al desenvolupament de la vida social en contextos d'autoritarisme polític i repressió en contraposició als estats democràtics.
- 4.** Investigar els espais de sociabilitat que es varen configurar com una xarxa en el teixit associatiu dels obrers.

CONTINGUTS ESPECÍFICS

CONCEPTUALS:

- El moviment obrer: significat del concepte i anàlisi de les seves lluites.
- Rellevància sociopolítica del sindicalisme i conseqüències de la seva eradicació.
- La Constitució de 1931 i la revocació de drets fins al 1977.

PROCEDIMENTALS:

- Utilització correcta de les fonts en els canals de recerca que s'indiquin.
- Capacitació per establir relacions intergeneracionals que permetin l'obtenció de la informació necessària per dur a terme investigacions a petita escala fora de l'aula.

ACTITUDINALS:

- Participació en els debats i activitats grupals.
- Interès i curiositat cap a formes diverses d'associacionisme, els objectius de les quals s'orienten al bé comú.

DESENVOLUPAMENT

El docent comença la sessió formulant algunes preguntes a tot el grup. Per exemple:

- A què es refereix l'expressió «repressió obrera»?
- Per què molts treballadors varen ser perseguits i represaliats?
- Sabeu si això també va ocórrer a la nostra ciutat? —Vosaltres què creieu?
- Coneixeu algun sindicat? Quins són els seus objectius i funcions?

La proposta de llançar preguntes generals a l'inici de les sessions, té la doble finalitat d'introduir l'alumnat en la temàtica de la sessió, i, alhora, és útil per esbrinar el nivell de coneixements que els estudiants tenen al respecte, quines són les qüestions que desconeixen, els aspectes que els causen major curiositat i interès i altres evidències que podran aprofitar-se per decidir les activitats que es desenvoluparan, l'ordre de les mateixes, la seva adaptació o el nombre de sessions que es dedicaran a cada temàtica concreta.

Un cop conclòs el debat, comença el desenvolupament de les activitats.

ACTIVITATS**Activitat 1**

Una forma de repressió que es va aplicar contra els treballadors va ser l'anomenada «depuració ideològica», que consistia en l'exigència als treballadors d'haver sigut lleials a la insurrecció militar de 1936. Aquesta condició indispensable es va convertir en llei el 10 de febrer de 1939 i va afectar especialment el cos de funcionaris, tals com els treballadors de correus, els mestres, el personal de l'Administració de Justícia i de la xarxa ferroviària, entre d'altres.

El requisit de «puresa ideològica» que exigia el règim era difícil de satisfer ja que tenia caràcter retroactiu, cosa que significava que els treballadors públics s'havien d'haver enfrontat al govern legítim el 1936 per donar suport al cop d'Estat. Altres causes sancionables eren, per exemple, haver votat al Front Popular, no anar a missa o tenir familiars «rojos». També estava durament castigat, haver ajudat les tropes republicanes alimentant-los o allotjant-los, tot i què, en molts casos, les famílies es veien obligades a atendre els soldats que arribaven a les seves cases. Aquest fou el cas d'algunes famílies mallorquines després del desembarcament de Bayo a l'illa, i en conseqüència varen ser durament reprimides, amb resultat de mort per a alguns dels seus membres.

En el cas dels treballadors públics, havien de signar una declaració jurada afirmant que no havien incorregut en cap de les causes sancionables. A continuació, les autoritats franquistes comprovaven la veracitat de les respostes dels treballadors. Aquestes investigacions es valien també de testimonis de persones que coneguessin d'alguna cosa els investigats i que fossin afins al règim. El valor d'aquests testimonis era tal que se'ls va posar preu, i varen convertir-se en mercaderia en aquest macabre comerç de vides humanes.

- Els estudiants han de buscar a internet el *Butlletí Oficial de l'Estat* del 14 de febrer de 1939, núm. 45. Aquest document està digitalitzat a la Biblioteca Virtual de Defensa. Un cop localitzat, llegiran les pàgines 576, 577 i 578, posant especial atenció als articles segon, novè i desè.

L'exercici consisteix a redactar un text on s'expliqui i respongui:

1. Els motius pels quals els treballadors podien ser sancionats en base a la depuració ideològica.
2. Les possibles sancions que es podien aplicar.
3. Creus que alguna cosa així va ocórrer a la teva ciutat? Imagina que tu o algú de la teva família o amics està sent investigat, on aniries per intentar aconseguir un testimoni favorable i que fos escoltat per les autoritats franquistes?
4. Una reflexió final sobre els objectius de la Llei.

Activitat

Les cases del poble eren espais de sociabilitat per a la classe obrera o treballadora. Tenien un caràcter multifuncional, per la qual cosa els locals s'utilitzaven com a seus administratives d'organitzacions obreres, partits polítics d'esquerrers i sindicats. S'hi desenvolupaven activitats culturals, formatives, recreatives i també assistencials. Atès l'alt índex d'analfabetisme de l'època, els setmanaris i altres publicacions afins es llegien en veu alta a grups d'obriers i pagesos que no sabien llegir ni escriure. Així mateix, s'utilitzaven com a local d'assaig per a grups de teatre o cors, tenien biblioteca, es donaven classes i xerrades, etc.

Per començar, els estudiants han de buscar informació sobre la Casa del Poble de la seva ciutat: esbrinar si encara existeix, si s'ha transformat en un altre tipus de local o si ha desaparegut. A continuació, buscaran fotos de l'edifici anteriors a la Guerra. Després, s'han d'acostar al lloc on era i fotografiar el local o el que hi hagi al seu lloc. Les fotografies s'han d'imprimir i guardar a la carpeta de treball.

Per concloure l'exercici, redactaran un article en què expliquin:

1. L'origen, vida útil i situació actual de la Casa del Poble de la teva ciutat.
2. Les funcions que complia.
3. Si actualment hi ha algun espai amb un altre nom que satisfaci comesos similars a l'antiga Casa del Poble.
4. Una reflexió final sobre el rol de les cases del poble en la vida social de la comunitat.

Per realitzar aquesta activitat, l'alumnat ha de realitzar una petita recerca. La informació la pot obtenir de les fonts que consideri. Potser hi hagi persones que els proporcionin informació rellevant que no trobaran a internet, tot i que la recerca virtual també serà necessària. Igualment, les fotografies les poden obtenir d'altres persones grans de la seva comunitat, de la biblioteca i/o hemeroteca, etc

La proclamació de la II República va comportar un augment molt significatiu quant a l'enorme nombre d'agrupacions i associacions obreres que es varen crear. Les cases del poble, per exemple, es varen constituir com a espais de sociabilitat obrera i varen adquirir un caràcter multifuncional.

Fotografia històrica de la façana de la Casa del Poble de Palma

Activitat 3

El 1931, la situació dels treballadors era tal que el govern de la República va haver d'aprovar mesures urgents per pal·liar la desesperada situació: deplorables condicions de treball, milers d'aturats i els baixos salaris dels jornalers, que els impedié sortir del llindar de la pobresa. Aquestes mesures es varen concretar en decrets que posteriorment serien convertits en lleis. Entre aquests decrets figuren, per exemple, implantar l'assegurança d'accidents als treballadors del camp, la jornada laboral de vuit hores, el pagament superior de les hores extres, la prohibició temporal dels desnonaments a jornalers de lloguer, o l'establiment de salaris mínims. En alguns casos, aquesta normativa satisfia demandes que els treballadors reivindicaven des de feia dècades a través de l'Organització Internacional del Treball (OIT). Amb tot, aquest grapat de mesures varen provocar temors entre els sectors més conservadors, que observaven com les transformacions afectaven negativament els seus interessos.

L'OIT era l'organisme que s'encarregava de promoure els drets laborals i millorar la protecció social i les condicions generals dels treballadors a escala global.

El triomf dels colpistes i la instauració de la dictadura varen truncar la possibilitat de continuar afegint drets i millores en les condicions laborals i de vida dels treballadors. Les institucions principals que va crear el franquisme, per tal de consolidar el nou règim, varen ser el partit únic i el Sindicat Vertical. El sindicat franquista era l'eina a través de la qual el règim controlava i reprimia els treballadors. A més, l'afiliació era obligatòria per a tots els obrers i empresaris. El sindicat mantenia una estreta relació amb el partit únic, ja que compartien els mateixos interessos i la finalitat de defensar la ideologia franquista, vigilant que ningú la qüestionés.

El 1940, el franquisme, ja instal·lat al poder, crea el Sindicat Vertical. En contraposició als sindicats obrers, la finalitat dels quals és la protecció dels treballadors davant dels patrons seguint la lògica marxista de la lluita de classes, el sindicat de Franco era corporatiu, és a dir, que la seva raó de ser era buscar la col·laboració entre empresaris i treballadors sota la tutela de l'Estat. Aquesta organització va ser l'única forma sindical operativa fins al 1977, moment en què es comencen a legalitzar els antics sindicats i partits polítics, que havien estat ocults en la clandestinitat i l'exili.

Aquest exercici és grupal així que l'alumnat es dividirà en petits grups. L'activitat consta de dues parts interrelacions, una que es realitzarà a l'aula i una altra a l'exterior.

1. Cada subgrup ha de buscar informació sobre ambdós tipus de sindicats: els sindicats que operaven a la Segona República, abans de la prohibició franquista, i el sindicat únic que va imposar el règim quan va guanyar la Guerra. Han d'anar recopilant el que trobin perquè els serà d'utilitat per a l'últim exercici.
2. Els subgrups s'han de coordinar fora de l'aula per concertar una cita en un sindicat i acudir a completar la informació històrica trobada a la xarxa amb dades sobre els sindicats en l'actualitat. El que han d'esbrinar és:
 - Per a què serveix un sindicat? Funcionalitat social.
 - La seva situació durant la dictadura.
 - Com han canviat els drets laborals, comparant els actuals amb els què hi havia durant el franquisme.
3. Per concloure l'activitat, han d'analitzar la informació recopilada a classe i al sindicat per realitzar individualment un comentari de text l'anàlisi central del qual sigui la comparativa entre ambdós tipus d'organització sindical. L'exercici ha d'incloure un apartat de reflexions finals o conclusió valorativa sobre la transcendència de la mobilització obrera en la vida social contemporània.
4. Quadres de text amb informació complementària per realitzar l'activitat:

El moviment obrer a Espanya té els seus orígens al segle XIX, entre el 1830 i el 1840, encara que no és fins al 1870 quan es funda la Federació Regional Espanyola (FRE) de l'Associació Internacional dels Treballadors (AIT). Uns anys després, el 1888, es constitueix la UGT (Unió General de Treballadors) i el 1910 la CNT (Confederació Nacional del Treball), si bé aquesta darrera és el desenvolupament de l'AIT anterior.

I el 1936, els dos grans sindicats que hi havia a Espanya eren la UGT, d'orientació socialista, i la CNT, d'orientació anarcosindicalista, que per aquell temps era el més potent a Espanya amb una diferència molt nombrosa d'afiliats entre tots dos.

Una de les conseqüències del procés d'industrialització incipient a principis del segle XX, va ser el trasllat de jornalers a les ciutats, on buscaven feina a les fàbriques que no tenien obrers. Aquest augment del nombre de treballadors industrials, sumat a les condicions laborals, va provocar la seva organització en associacions, partits polítics i sindicats que vetllaven pels interessos. A aquesta organització dels treballadors que té com a finalitat la conquesta de drets orientats a aconseguir millores en les seves condicions laborals, es coneix com a «moviment obrer».

Entre el 17 i 18 de juliol de 1936, té lloc la revolta militar dirigida contra el govern Constitucional de la II República. A Mallorca el dia 19 de juliol es declara l'Estat de guerra. Davant d'aquesta situació, les centrals sindicals i organitzacions obreres ratifiquen els compromisos contrets al pacte electoral que va donar origen a la formació del Front Popular, i es comprometen a lluitar contra els elements reaccionaris alçats en armes. En aquell moment neixen de manera espontània les Milícies Populares de tots els partits i sindicats obrers.

La repressió franquista va torturar, empresonar, assassinar i enviar a l'exili forçós milers de treballadors que varen combatre el feixisme dins i fora de les nostres fronteres.

Activitat 4

A Mallorca, el vell moviment obrer havia estat reprimat de manera brutal després del cop d'Estat de 1936 i els intents de reorganització posteriors havien estat durament reprimits. La por a les represàlies va ocasionar que les reivindicacions obreres es paralitzessin eventualment. El primer nucli obrer actiu que es va donar a l'illa va ser entre els treballadors de l'empresa *Dragados y Construcciones*, del port de Palma. Ells varen ser els qui varen protagonitzar la primera vaga de la postguerra a Mallorca a principis de la dècada dels 50.

Si bé el moviment obrer va tenir un paper molt important com a actor principal en la lluita contra la dictadura, al territori balear, i a causa de diversos factors socioeconòmics particulars, les dues dècades següents varen estar esquitxades d'accions puntuals emmarcades dins de discretes reivindicacions obreres, que sempre varen ser durament reprimides. És important puntualitzar que les mobilitzacions per motius econòmics i laborals acabaven sempre sent polítiques.

El 1976, es convoca a Mallorca la primera mobilització multitudinària per part dels opositors del règim. El fet que va impulsar les mobilitzacions varen ser els «successos de Vitòria», també coneguts com «la matança del 3 de març». A mitja tarda d'aquell fatídic dia de 1976, a la ciutat de Vitòria, 4.000 obrers estaven reunits en assemblea a l'església de Sant Francesc d'Assís, situada en un barri obrer de la ciutat. La policia va llançar gasos lacrimògens per desallotjar els obrers i va disparar amb foc real les persones que sortien del recinte. Cinc persones varen morir i més de cent cinquanta varen ser ferides.

Franco havia mort l'any anterior, el 1975, per la qual cosa el país es trobava ja en la Transició, i els actes de repulsa es varen repetir al llarg i ample de la geografia espanyola. Les mobilitzacions de protesta i en solidaritat amb els obrers i les seves famílies varen tenir una important repercussió també a Mallorca. Malgrat la gravetat dels fets, fins a l'any 2008, el Parlament basc, a petició de l'Associació Víctimes del 3 de Març, no va citar els ministres responsables, Manuel Fraga Iribarne, com a ministre de governació, i Rodolfo Martín Vila, com a ministre de relacions sindicals, per aclarir el succeït i demanar responsabilitats polítiques per els fets ocorreguts.

- Per a la realització de l'activitat, els estudiants es dividiran de nou en grups de 5 persones. Un cop formats els grups, cadascun d'ells ha d'accedir al següent blog:

http://joan-cosas-y-casos.blogspot.com/2009/05/comentarios_9554.html

Han de llegir detingudament les diferents notícies que es narren relatives als fets, així com visualitzar els vídeos que apareixen, debatre amb els companys del grup les qüestions que considerin i/o completar la informació amb altres fonts si ho desitgen. Amb la informació recopilada han de redactar individualment un text en el qual expliquin detalladament:

1. Les accions que els mallorquins varen emprendre en solidaritat amb els obrers de Vitòria i les seves famílies.
2. La repressió que es va exercir contra ells.
3. La resposta de les famílies dels obrers assassinats.

PARO OBRERO: LAS EMISORAS LOCALES NO HAN PODIDO INFORMAR

Con motivo de los últimos acontecimientos en nuestra ciudad, vividos en relación con el paro obrero y los sucesos que, promovidos por el mismo, protagonizan la vida ciudadana, las emisoras de radio locales han recibido una invitación, recomendación o una orden —según lo ve cada uno por parte de la Delegación Provincial del Ministerio de Información y Turismo: ¡Prohibido comentar noticia alguna sobre el tema!

ESTÁ MAÑANA LOS OBREROS EN PARO DE MALLORCA

ENCERRADOS EN SAN MIGUEL

LA POLICIA NO HA CONSEGUIDO PERMISO DEL OBISPO PARA ENTRAR EN EL TEMPLO

Los trabajadores, entre los que se encontraban varias decenas de mujeres y algún niño, se concentraron en el llamado patio o "hall" principal del edificio donde numerosos obreros formaban cola para ir a sellar sus carnets de desempleo. Algunos de los reunidos, subidos sobre los bancos, iniciaron una arenga a sus compañeros en la que se les cominaba a apoyar solidariamente sus reivindicaciones —discutidas en la pasada asamblea del viernes— así como a solicitar amplias libertades de reunión y expresión. Sin embargo, a poco de iniciarse la asamblea, el presidente de la Unión de Técnicos y Trabajadores de Baleares hizo saber a los reunidos que el acto era ilegal y que no tenía, por consiguiente, autorización, por lo que se les invitaba a desalojar el local o, en caso contrario, intercedería la policía.

La policía —los efectivos de dos "jergas", según unos testigos de los hechos— penetraron en el edificio. Algunos policías armados permanecieron en las puertas, mientras que sus compañeros tras volver a invitar a los presentes a que se disolvieran intervinieron con porras. Al retroceder los trabajadores en busca de la salida se produjeron numerosas roturas de cristales, hiriéndose levemente varios trabajadores. Una vez en la calle, los trabajadores permanecieron agrupados,

LABORAL

★ Al no tener autorización, la reunión—en la que participaban varios centenares de obreros—intentó desarrollarse en el patio de la delegación sindical

SINDICATOS: ASAMBLEA DE TRABAJADORES EN PARO DISUELTA POR LA POLICIA

★ Una vez desalojados, los trabajadores se manifestaron por las calles de Palma e intentaron encerrarse en la Catedral e iglesia de Santa Eulalia

Palma, (De nuestra Redacción).— Varios centenares de obreros en paro fueron desalojados a la fuerza de la delegación provincial de Sindicatos, tras un intento de celebrar una asamblea no autorizada y decidir permanecer encerrados en el edificio en tanto no regresaran las comisiones de trabajadores parados de Hostelería y Construcción que ayer mismo viajaron a Madrid. Unas cuatrocientas personas, según cálculos aproximados, se dieron cita en Sindicatos, donde a las diez estaba anunciada una asamblea que el sábado y a través de una nota remitida a los periódicos locales no tenía la correspondiente autorización, por lo que fue negada la utilización del teatro.

Mientras tanto una representación de los trabajadores se entrevistó con el obispo dándole cuenta de la situación en que se encontraban. Ante ello, el prelado se dirigió a la policía y dialogó con uno de sus miembros, desconociéndose el contenido de la conversación.

LAS REIVINDICACIONES DE LOS TRABAJADORES

Las comisiones, que ayer se trasladaron a Madrid, de trabajadores en paro de Hostelería y la Construcción eran portadoras de una serie de reivindicaciones aprobadas por la asamblea del viernes, a la que asistió el delegado de Sindicatos y el presidente de la U.T.T. de Baleares. Allí se acordó la asamblea de ayer, posteriormente no autorizada, a pesar de que algunos carteles anunciándola no habían sido retirados.

Las reivindicaciones trasladadas a la capital de España son, entre otras, las siguientes:

- Pagos de 18 de julio y Navidad.
- Salario mínimo de 20.000 pesetas con escala móvil para todos los trabajadores, tanto en paro forzoso como trabajando.
- Descongelación salarial.
- Freno a la inflación.
- Libertad de reunión, expresión y huelga.
- Amnistía y abolición del artículo 103.
- Comisión de obreros en la oficina de colocación.
- Sindicato libre y obrero.
- Construcción de viviendas sociales.
- Información completa en toda la prensa sindical y general de todo lo tratado en las asambleas de los trabajadores en paro.
- Cartilla profesional para todos los trabajadores.
- Mil quinientos millones de pesetas para promocionar obras públicas.

UN GRUPO DE OBREROS, RECIBIDO POR EL DELEGADO SINDICAL

Por otra parte y en relación a la "jornada de lucha", el S.I.S. informa que "un pequeño grupo en representación de los concentrados" fue recibido por el delegado de Sindicatos, quien les explicó que la asamblea solicitada no había sido denegada, sino que se convocaría oportunamente cuando regresara la comisión que se ha trasladado a Madrid para que informe de las gestiones, asamblea que, por otra parte, tenían que presidir los presidentes desplazados. Añadió que en Sindicatos pueden celebrarse todas las asambleas que se soliciten ajustándose a las normas legales".

EL ENCIERRO EN SAN MIGUEL, DESDE FUERA

Las acciones de la plantilla, según se ha informado, han sido planificadas durante la última noche. Los trabajadores, tras haber estado durante la noche en la plaza de San Miguel, se agruparon en la plaza de San Miguel y se dirigieron a la plaza de San Miguel.

CONSTITUCIÓ DE 1931

CONSTITUCION

DE LA REPUBLICA ESPAÑOLA

Artículo 1. España es una República democrática de trabajadores de toda clase, que se organiza en régimen de Libertad y de Justicia.

Los poderes de todos sus órganos emanan del pueblo.

La República constituye un Estado integral, compatible con la autonomía de los Municipios y las Regiones.

La bandera de la República española es roja, amarilla y morada.

La Constitució de 1931 va reconèixer un ampli ventall de llibertats polítiques i drets socials, a més de servir de fonament a les reformes més rellevants del programa republicà: la qüestió agrària, religiosa, territorial i educativa.

Els sectors més conservadors de la societat havien tingut en el règim anterior un model d'organització política més convenient als seus interessos, i que gravitava al voltant de l'Església, els terratinents i l'alta burgesia. En contraposició, la Constitució de 1931, contenia la convergència de les dimensions política i social, per la qual cosa clarament s'alineava amb els interessos de la classe treballadora. En el primer article, reproduït aquí, ja col·locava la feina al centre mateix de la Constitució, formant part substancial de la definició de país. Les següents lleis, seleccionades a tall d'exemple, reflecteixen la transcendència i el caire del text constitucional:

- *la Ley del Contrato de Trabajo*, en la que es garantien els drets individuals del treballador i la treballadora.
- *la Ley de Laboreo Forzoso*, que obligava els propietaris a llaurar les seves terres segons els usos i costums locals i, en conseqüència, a contractar mà d'obra.
- *la Ley de Términos Municipales*, que prohibia la contractació de treballadors d'altres localitats alienes a aquelles en les quals es trobaven les explotacions agràries demandants de mà d'obra, mentre no estiguessin ocupats tots els treballadors locals. Això implicava la prohibició de recórrer a esquirols quan en un terme municipal es convocava una vaga. De manera que es va produir un ascens dels salaris i es va incrementar el poder contractual dels sindicats.

- Es limita la jornada laboral a 40 hores al camp, la qual cosa resultava fonamental en un país aleshores majoritàriament agrari.
- S'aprova l'assegurança d'atur.
- Es declara el laïcisme de l'Estat i per tant, la llibertat religiosa.
- Es reconeix el dret a l'autonomia com a forma de descentralització política i administrativa de l'Estat.
- El sufragi universal. La igualtat de gènere quant al dret de sufragi va ser un dels assoliments més importants d'aquesta constitució, per fi a Espanya podrien votar les dones.
- La llibertat d'associar-se o sindicar-se lliurement.
- L'Estat no reconeix distincions i títols nobiliaris, per la qual cosa ni la naturalesa, la filiació, el sexe, la classe social, la riquesa, les idees polítiques i les creences religioses podien ser fonament de privilegi polític.
- Es reconeix el dret a emetre lliurement idees i opinions a través de qualsevol mitjà de difusió sense subjectar-se a cap censura.

MATERIAL COMPLEMENTARI

- Pot ser útil per als alumnes consultar la Constitució de 1931. La poden trobar en l'enllaç següent:
https://www.congreso.es/constitucion/ficheros/historicas/cons_1931.pdf
- Per a la realització de la primera activitat poden trobar el BOE del 14 de febrer de 1939, núm.45, pàgines 856-859, també en el següent enllaç:
<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1939-1477>
- David Ginard i Féron (2018). *La resistència antifranquista a Mallorca (1939-1948)*. Ed. Nus de Llibres, SL

SESSIÓ 3
LA REPRESSIÓ CULTURAL

DESCRIPCIÓ

Com es va veure en la sessió anterior, per explicar la repressió franquista, cal incidir en el fet que aquesta no va tenir únicament un caràcter polític, sinó que també va ser social, cultural i econòmica, amb la qual cosa va afectar moltíssimes persones pertanyents a àmbits diferents. En conseqüència, la consolidació del nou Estat franquista va suposar, juntament amb la repressió purament física, la depuració de nombrosos col·lectius professionals, exigint la «puresa ideològica» com a requisit indispensable per exercir determinades funcions.

A Mallorca, el franquisme va iniciar una persecució contra la llengua i la cultura. D'aquesta manera, tots els esforços esdevinguts durant la República, pel que fa a la reivindicació de l'ús de la llengua i l'impuls donat a establir unes relacions culturals amb Catalunya més sòlides, varen ser reprimits. Els qui havien defensat aquells ideals, en molts casos, varen ser assassinats acusats de «separatistes».

En un altre sentit, varen desaparèixer les publicacions editades per agrupacions polítiques, sindicals i culturals i els seus artífexs i promotors varen ser empresonats i/o assassinats.

Aquest mòdul de la unitat didàctica, centra l'atenció en la repressió que varen patir els qui tenien relació amb el món de la cultura. Escriptors, pintors, mestres, poetes, artistes i totes aquelles persones que estaven vinculades a la intel·lectualitat republicana i les seves famílies, varen ser durament represaliades, en molts casos, amb resultat de mort.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

1. Fer visible la violència exercida cap a persones del món de la cultura.
2. Analitzar la cultura i la intel·lectualitat com a eines de poder de la ciutadania, per configurar-se com a elements potencialment amenaçants per a règims totalitaris com el franquisme.

CONTINGUTS ESPECÍFICS**CONCEPTUALS:**

- L'assassinat d'intel·lectuals i artistes a la nostra comunitat.
- La repressió com a forma de control social destinada a amputar de la societat l'esperit crític i qualsevol oposició a l'ordre hegemònic.

PROCEDIMENTALS:

- Utilització adequada dels conceptes apresos fins ara.
- Reflexió sobre les conseqüències socials de la imposició del pensament únic.

ACTITUDINALS:

- Responsabilitat i actituds proactives en processos socials que ens incumbeixen a tots.
- Interès cap als testimonis orals com a font que ens revela versions de la història extraoficials.

DESENVOLUPAMENT

La sessió s'inicia amb la formulació del professor d'algunes preguntes obertes llançades a tot el grup per iniciar l'alumnat en el tema que es treballarà:

- Sabeu què vol dir «repressió cultural»?
- Sabeu els qui varen ser víctimes d'aquest tipus de repressió durant la Guerra Civil i la dictadura franquista?
- Coneixeu alguna persona de la vostra ciutat i vinculada al món de la cultura que fos represaliada pel règim?

Després d'haver explicat els continguts conceptuals bàsics, es comença amb el desenvolupament de les activitats. La sessió es pot allargar i completar una altra hora lectiva, en funció de les activitats que el docent decideixi dur a terme.

ACTIVITATS

Miquel Palmer Durán

Presentació als alumnes de Miquel Palmer Durán a través d'un ampli esbós de la seva vida i la seva obra. El projector serà útil per mostrar la fotografia de Miquel i alguns dels seus treballs a tot el grup.

Miquel, de malnom Simonet, tenia quatre germans petits, dues nenes, Sebastiana i Aina, i dos nens, Simó i Toni.

També era un artista. Amb poc més de quinze anys va començar a treballar fent caricatures per al setmanari Nosotros, on signava com a Verax. Tenia un do per al dibuix, pintava quadres de gran mida, retrats, paisatges locals amb carbonet i vinyetes.

També va ser tabaler dels cossiers de Manacor. Era conegut com a dibuixant satíric, va criticar el privilegi dels rics, la supèrbia dels poderosos i la relació tan estreta que tenien les dretes amb l'Església, amb vinyetes crítiques i sarcàstiques. Un dia, quan Miquel tenia vint anys va ser apressat per un grup de falangistes.

Miquel Palmer

Dibuixos, vinyetes i quadres de Miquel Palmer Duran

Activitat

Redacta una carta com si la anéssiu a enviar a un tribunal franquista que té a les seves mans la vida de Miquel.

Ara ja coneixem una mica en Miquel. Sabem la seva edat, les seves aficions, alguna cosa sobre la seva família, el seu treball, el seu origen, la ciutat on vivia, els paisatges que veuria, els camins que recorreria. Situem-nos doncs a l'any 1936, i imaginem que ens assabentem que en Miquel ha sigut detingut i se l'acusa de fer caricatures de polítics de dretes. Ha passat per un judici sumaríssim i l'han sentenciat a mort. L'únic que et queda per intentar és demanar clemència, i escrius una carta al tribunal exposant les raons per les quals creus que l'han de deixar en llibertat. Alguns voluntaris llegeixen al grup les seves cartes i es posen en comú les idees principals.

A continuació, el docent explica el desenllaç de la vida de Miquel, el seu assassinat a sang freda, sense haver estat tan sols detingut ni haver passat per cap procés judicial.

- Un dia d'agost de 1936, Miquel es va dirigir corrent amb un grup d'amics cap a un turó, a veure si podien atiar el desembarcament de les tropes de Bayo que arribaven a la costa amb la ferma intenció d'alliberar Mallorca dels colpistes. Un grup de falangistes els varen detenir quan tornaven al poble. A Miquel el varen assassinar a tirs a Son Coletes. Sembla ser que l'acusaven de fer senyes als vaixells republicans.

Li deien En Sureda. Vint anys. Fadri. Pertanyia a les Joventuts Republicanes i, de tant en tant, treballava de fuster. Havia patit dels pulmons i aquesta passada malaltia justificava una certa aviciadura laboral. A més treballava com a caricaturista. Va regalar a la Societat d'Esquerra Republicana, un quadre amb la caricatura d'Azaña, que encara és recordat pels vells militants. Es firmava Verax i era un al·lot que gaudia de moltes simpaties. El mataren un dia d'agost del trenta-sis a Son Coletes. Havia arribat amb un grup d'amics fins a un turonet, freturosos de veure els rojos a la llunyania. Els detingueren quan tornaven cap al poble. Els acusaren... De què els acusaren? Ho ignor, certament. Uns deien que volien passar-se a l'enemic. Altres asseguraven que feien senyes a l'enemic.

Llorenç Capellà. *Diccionari Vermell*, pàg. 125

Activitat

Miquel treballava al setmanari *Nosotros*. Igual que ell altres companys varen ser represaliats. Busca a internet informació sobre almenys dues revistes o diaris de l'època d'ideologia d'esquerrres i intenta esbrinar que va passar amb ells i amb les persones que hi treballaven. L'exercici es pot acabar a casa i adjuntar-se a la carpeta amb la resta de documents.

Setmanari polític publicat a Manacor entre abril de 1935 i juliol de 1936. D'ideologia esquerrana, incloïa abundants notícies locals i mantengué diverses polèmiques amb Voz y Voto. En fou director Miquel Duran Rosselló, i hi col·laboraren Antoni Amer Llodrà, Jaume Lliteras, Miquel Morey i Antoni Quetglas, entre d'altres. El seu director i alguns dels seus principals col·laboradors foren assassinats durant la Guerra Civil. Es redactava principalment en castellà (DG).

Gran Enciclopèdia de Mallorca
vol. 11 pàg. 379

Exemples de setmanaris de l'època.

Activitat 3

Una personalitat de l'àmbit de la cultura que va ser assassinada i llançada a una fossa va ser Aurora Picornell, de qui recentment s'han trobat les seves restes gràcies a les exhumacions i a les mostres d'ADN.

Abans de ser afusellada es conta que Aurora va llançar una pregunta als seus assassins que ha transcendit per l'impacte que comporta:

**Amb quines bales
matareu les idees?**

S'inicia un debat obert entre tots en forma de pluja d'idees dirigit pel docent.

Els alumnes, realitzant recerques a internet, han d'escriure una redacció explicant qui era Aurora, per què va ser assassinada i el significat d'aquesta frase.

L'exercici es pot acabar a casa i s'ha d'afegir a la carpeta.

Activitat 4

En l'àmbit cultural va tenir lloc un episodi desencadenat per l'escrit publicat el maig de 1936 a la revista *La Nostra Terra* i titulat «Missatge als mallorquins». Va ser elaborat per un grup d'intel·lectuals catalans i recolzat per moltes personalitats polítiques.

A ell li va seguir la «Resposta als catalans», signada per més d'un centenar d'intel·lectuals mallorquins, especialment els anomenats membres l'Escola Mallorquina (Colom, Ferrà, Forteza, Pons, Salvà, entre d'altres).

Tots ells se sentien culturalment més propers a Catalunya que a Madrid. Aquest episodi va enfrontar persones rellevants, entre les quals hi havia els intel·lectuals de Ciutat, amb els germans Miquel i Llorenç Villalonga al capdavant.

Ells es varen oposar als que varen signar el manifest. Aquest episodi acabaria tristament amb venjances i humiliacions després del cop d'estat del 18 de juliol.

LA COMUNITAT DE L'IDIOMA

Resposta als catalans

Signat per elements representatius de totes les disciplines intel·lectuals, acaba d'ésser tramès als mallorquins un missatge, que és alhora d'agraïment per elevades aportacions rebudes, i una invitació a intensificar les actuacions conjuntes per un ideal comú de cultura i per un enorguiment de les forces de cohesió moral, social i patriòtica, avui més necessàries que mai en la vida dels pobles.

Ni la més elemental cortesia pot deixar incorrespost aquest reconeixement dels catalans d'avui a tot allò que l'escola mallorquina aportà a la renaixença literària catalana, des dels primers Jocs Florals restaurats; ni la sensibilitat col·lectiva més rudimentària pot esquivar la meditació davant el fet viu d'una cultura catalana, arborada pels seus capdavanters com un estendard de futures victòries a la proa d'una nau de salvació, enmig de la depressió espiritual que travessa i amenaça el món de l'Occident.

Per això, amb la nostra simple condició de mallorquins conscients, hereus i dipositaris d'una tradició que ens emmotilla i en la transmissió de la qual està el secret de la nostra subsistència com a poble, elevem aquí la veu per contestar aquell missatge.

Amb la nostra resposta volem fer primer que res la triple afirmació d'una unitat de sang, de llengua i de cultura; afirmació de fidelitat a una pàtria natural que és, per damunt de tota polítics, la terra on és parlada la mateixa llengua nostra. I afirmació que adreçem a la Catalunya immortal, la Catalunya de tots els catalans i de tots els temps, que s'estén del Rosselló a València, la del rei En Jaume i de Ramon Llull, la que resorgí triomfant el dia que un mateix esperit començava d'agermanar, en els inicis d'una renaixença gloriosa, els primers vidents d'enllà i ençà de la mar votats a la restauració de la nostra llengua.

Des que el rei En Jaume en 1229 conquistava Mallorca, la nostra illa ha seguit el seu camí per la història, coincidint a voltes i d'altres divergent, unida o separada políticament de la Catalunya occidental. No ens importa ara. Una realitat ha surtat per damunt de totes les altres, en tots els temps, a la nostra terra, i és la realitat única, incommovible de la llengua viva. I amb aquesta realitat ens emparem avui per afirmar-nos a nosaltres mateixos, segurs de la força incoercible que l'idioma representa, i en la qual fien totes les esperances de durada com a col·lectivitat humana, arreelades en un solar comú i dotada d'un esperit i d'una fessomia pròpia.

L'affirmació d'una llengua és també l'affirmació d'una cultura. No creiem equivocar-nos en assegurar inscrit l'esdevenidor cultural de Mallorca en l'òrbita de gravitació que la llengua li assenyalava. I en ratificar públicament l'adhesió a aquesta llengua i a la seva cultura, no entenem renunciar a cap de les característiques que han modelat al llarg dels segles la nostra fessomia popular, de la mateixa manera que han particularitzat la varietat del parlar mallorquí, dins la unitat inespugnable de la llengua catalana. Som i serem fidels a una Mallorca que es vol afirmar profundament mallorquina i exaltar així la seva intimitat i autèntica personalitat.

Davant el miracle vivent d'una cultura catalana que desplega als nostres ulls la seva carta de ciutadania en els centres de la cultura universal, no defugim de prendre posicions al seu redós amb tota la modestia del nostre esforç. Aquesta adhesió, institutiva més que no reflexiva al voltant fins avui, hem de fer-la conscient, viva i estesa a tot el nostre poble. I així responem a la crida que ens és feta, disposats a col·laborar en tots aquells actes i projectes encaminats a coarregar la nostra germanor essencial i la nostra comuna esperança.

Alfons Agulló; Enguñol Agulló, perit agrònom; F. de S. Agulló, metge; F. de S. Agulló, professor; J. Agulló de San Serra, metge; Galdà Agulló, president de la Secció Acadèmica de Sant Cosme i Sant Domà; Antoni Albertí, metge; Guillem Alcover, notari; Pau Alcover de Haro, advocat; Gabriel Alomar, publicista; Gabriel Alomar i Estor, arquitecte; Bartomeu Amengual, secretari de la Cambra de Comerç de Barcelona; Manuel Andreu i Fontirreig, escriptor; Andreu Arbona i Oliver, escriptor; Miquel Arbona, escriptor; Miquel Arrom, mestre; Pere Anll, mestre nacional; Mn. Bartomeu Barceló, escriptor; Pere Barceló, profes-

sor; Miquel Baugh i Morell, advocat; Rosa Bennassar, presidenta del Foment de Cultura de la Dona, de Sòller; Bartomeu Billoch, escriptor; Miquel Bisbal, metge; Jaume Busquets, professor mercantil; Damià Canals, llicenciat en Filosofia i Lletres; Joan Capó, inspector de Primera Ensenyança; Jaume Clrera i Prim, químic; Guillem Colom, poeta; Guillem Colom i Casanoves, geòleg; Jaume Colom; Miquel A. Colomar, escriptor; Jaume Comes, metge; Andreu Crespi, professor; Emili Darder, metge; Miquel Deyà, mestre; Miquel Dolg, poeta; Llorenç M. Duran, escriptor; Josep Ensenyat, professor; Fèlix Escalas, advocat; Joan Esteirich, escriptor; J. Fèl·lu, advocat; Bartomeu Ferrà, pintor; Miquel Ferrà, llicenciat en Lletres; Andreu Ferrer, director de l'Escola Graduada F. Garau; Antònia Ferrer, apotecaria; Jaume Ferrer, odontòleg; Margarida Ferrer, mestressa nacional; Josep Font i Tries, doctor en Filosofia; Miquel Font, advocat; Baltasar Forteza, president de l'Orfeó Mallorquí; Bartomeu Forteza, enginyer agrònom; Guillem Forteza, arquitecte; Miquel Forteza, enginyer de Camins; Rafel Forteza, crític musical; Lluís Frontera, metge; Vicenç Furió i Kobs, president de la Comissió de Monuments; Gabriel Fuster i Mayans, advocat; Joan A. Fuster, pintor; Mn. Salvador Galmés, director de l'edició de les Obres de Ramon Llull; Miquel Garau i Massanet, perit industrial; Antoni Garau, professor; Llorenç Garcías, botànic; Antoni Giménez, director del Museu Arqueològic Lul·lià; Bernat Jofre, advocat, Bernat Juan, director del Laboratori Municipal; Vicenç Juan i Serra, industrial; Joan Llabrés, C. de l'Acadèmia de la Història; A. Llobera, president dels "Amics d'En Costa"; Josep Malberti, conservador del Museu de Bellver; Joan Marqués i Arbona, director de "Sòller"; Miquel Marqués i Coll, periodista; Jaume Mas i Forcel, músic; Joan Mascaró, professor; Gabriel Mayol, metge; Josep Mayol i Tries, odontòleg; Maria Mayol, professora; Miquel Massutí, del Laboratori Oceanogràfic; J. Mir i Peña, metge; Josep Miró i Pastor, advocat; F. de B. Moll, director de l'Obra del Diccionari i de la Biblioteca "Les Illes d'Or"; Faust Morell i Gual; Ramon Morey i Antich, mestre; Antoni Mulet, agent de Duanes; Joan Mulet-Roig, advocat; Andreu Muntaner, professor; Joan Muntaner, escriptor; Guillem Nadal, secretari d'ambaixada; Bernat Obrador, extinent d'alcalde; Bartomeu Oliver, director de l'Institut Tècnic Enllàlia; Miquel Oliver i Malmó, músic; P. Oliver-Domenge, apotecari; P. Andreu de Palma, O. M. C.; Mateu Palmer, odontòleg; Joan Palou, apotecari; Antoni Paricelli, enginyer de Camins; Martina Pasqual, bibliotecària; Joan Petro, mestre; Josep Picó, director de l'Orfeó Mallorquí; Antoni Plà, advocat; Joan Plà i Ensenyat, odontòleg; Mn. Antoni Pong, historiador; Fèlix Pong, advocat; Joan Pong, llicenciat en Lletres; Ferran Pòrcel, doctor en Història; Josep Quinyones, advocat; Rafel Ramis i Togores, periodista; Pere A. Reus, advocat; Gaspar Reynó, metge; Gaspar Reynó i Guiniana, advocat; Antoni Reynó, odontòleg; Guillem Roa i Waring, advocat; Josep F. Rey, odontòleg; Ignasi F. Rey, odontòleg; Ignasi Ribes-Muntaner, professor; Antoni Rosselló, perit agrònom; Bartomeu Rosselló-Pòrcel, llicenciat en Lletres; Marian Rovira, metge; Gaspar Rullan, membre de la "Royal Photographic Society of Great Britain"; Miquel Sacanell, escultor; B. Sagrera, mestre; Antoni Sagristà, dibuixant; Maria-Antònia Solà; Antoni Salvà, director de "La Nostra Terra"; Baltasar Samper, músic; Josep Sampil, metge; Joan Sanxo i Llodrà, mestre nacional; F. Sanxo, metge; Joan Sanxo-Tous, secretari de l'Associació per la Cultura de Mallorca; Elvir Sang, president de la Societat Arqueològica Lul·liana; Bartomeu Sastre; Gabriel Sastre, mestre nacional; Antoni M. Sbert, director de l'I. d'A. S. Universitària; Joan Sbert, llicenciat en Lletres; Josep Serra, apotecari; M. M. Serra-Pastor, escriptor; Pere Serra, mestre nacional; Pere Serra, metge; Jaume Serret i Ramis; Angel Soler, mestre; Mn. Francesc Sureda i Blanes, regent de l'Escola Lliure de Lul·liana; Josep Sureda, president de l'Associació per la Cultura de Mallorca; Miquel Sureda, president del Museu Regional d'Art; Mn. Joan M. Thomàs, director de la Capella Clàssica; Andreu Torrentà, veterinari; Jaume Torrents, apotecari; Joan Torrents, mestre; Martí Torrents, apotecari; Joan Trián, metge; Joan I. Valenti, psiquiatra; Damià Vidal, notari; Francesc Vidal-Burdila, escriptor; Martí Vila, metge.

Manifest a favor del procés de recuperació de la llengua i la cultura catalanes a les Illes Balears.

Redactat per Miquel Ferrà Juan, va ser publicat el dia 10 de juny de 1936 i signat per 151 intel·lectuals mallorquins.

Els estudiants han de realitzar recerques utilitzant material bibliogràfic i internet per respondre a les preguntes següents:

1. Quin era el missatge dels catalans i què els varen respondre els mallorquins?
2. Per què varen ser represaliats els signants de la «Resposta als catalans»?
3. Explica quins mecanismes repressius varen patir.
4. Exposar breument i de forma raonada la teva opinió, respecte als fets descrits al text anterior.

MATERIAL COMPLEMENTARI

Els articles que es mostren a continuació es poden repartir entre els alumnes per afegir elements de reflexió a l'anàlisi.

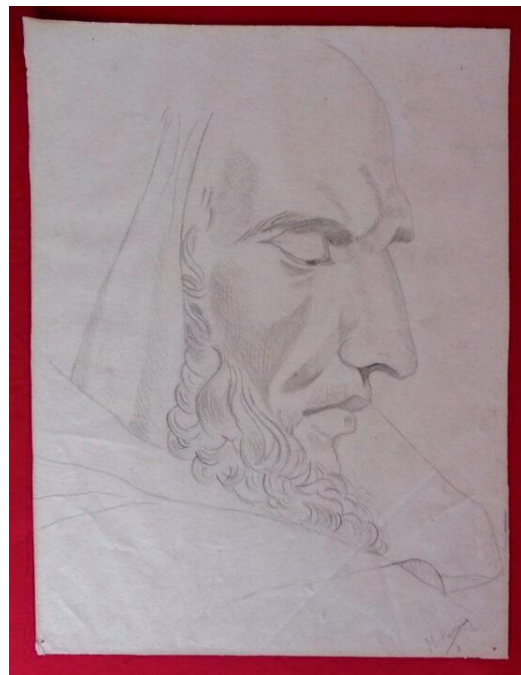
- «Un dibuix inacabat», ens planteja qui hauria arribat a ser Miquel Palmer si no hagués estat assassinat? Què hauria arribat a fer al llarg de la seva vida i com hauria impactat en el seu entorn i en la societat? I per extensió, quin país seríem avui sense l'assassinat de tantes personalitats de la cultura i la intel·lectualitat exiliades o assassinades?
- «La mort d'en Miquel va ser l'enterrament de tota la família», remet a l'impacte dramàtic dels assassinats en l'àmbit familiar, a les múltiples formes en què un acte violent d'aquest calibre altera el desenvolupament natural de les persones per sempre, i finalment, a la impossibilitat d'oblidar uns fets tan tràgics.

«UN DIBUIX INACABAT»

Entre els pocs records materials que conserva la família de Miquel Palmer Duran hi ha diversos dibuixos fets amb gran traça. Grans quadres preciosos, retrats, paisatges locals en carbonet. A jo, però, m'ha cridat l'atenció aquest. Signat discretament a la part inferior dreta per l'autor, s'hi pot veure una cara masculina, probablement la d'un frare o un filòsof de l'Antiga Grècia. O per ventura és algun personatge d'un d'aquells pasquins de pel·lícules que li agradava estotjar per després poder-los reproduir sobre tela. Qui era aquest personatge que un dia en Miquel va decidir dibuixar? Segurament no ho sabrem mai.

El rostre és seriós, pensatiu, està absort entre pensaments. Té la barba arrissada, els pòmuls definits, un nas aguilec i una mirada que no vol mirar. Va cobert amb una espècie de túnica i és aquí on aquest dibuix, comença a esvair-se. La túnica cobreix el pit i l'esquena, també l'orella dreta, però ja no cobreix el cap. La túnica està inacabada.

És just un esbós o es un dibuix inacabat? En devia quedar satisfet en Simonet de la tècnica emprada? I del resultat obtingut? Aquests dubtes seran infinits mentre els pensem perquè tampoc els podrem resoldre mai.

En Miquel Palmer, que amb poc més de quinze anys feia de caricaturista a la revista d'esquerres *Nosotros* però que també feia quadres de gran format i tocava diversos instruments, hauria triomfat? Què hauria pogut ser d'aquest jove artista autodidacte si no l'haguessin mort, precisament per ser artista i per ser d'esquerres, amb tan sols denou anys?

Per ventura hauria deixat de dibuixar, esglaiat per l'onada repressiva. O per ventura, hauria continuat fent-ho, d'amagat, els vespres, a casa. Probablement just ho hauria compartit amb la seva gent de confiança, amb la seva família. O no. Potser hauria fet vinyetes ocurrents o propaganda republicana que secretament hauria repartit.

Per ventura hauria fet més dibuixos de la padrina o hauria acabat el dibuix de la seva germana petita, n'Aineta. Ella era massa petita i encara no podia estar aturada tot el temps que un dibuix amb tant de detall requeria. Anys després, és ben probable que acompanyés n'Aineta, agafada pel braç fins a l'altar. És possible que ell també hagués conegut una persona a qui estimaria molt. Potser s'hi hauria casat, qui sap, i haurien tengut fills.

Per ventura hauria continuat fent de fusteret. Qui sap si hauria pogut muntar el seu propi taller i fer peces artesanes precioses, amb aquella mà d'artista que tenia. O per ventura, res de tot això hauria passat així.

Aquest dibuix fa pensar tant i desperta una pena tan immensa que és mala d'explicar. Sigui com sigui, ara, tot allò que en Miquel Palmer Duran podria haver estat, només ho podem d'imaginar. Qui sap què hauria pogut ser d'en Simonet si no l'haguessin mort? Ho imaginau?

Que cadascú acabi el dibuix com trobi. I sobretot, que mai més ningú n'hagi de deixar cap d'inacabat.

[Article publicat a la revista d'informació setmanal *Cent per Cent* 23 de maig del 2021. Anna de la Salut]

«LA MORT D'EN MIQUEL VA SER L'ENTERRAMENT DE TOTA LA FAMÍLIA»

Aina Palmer Duran (Manacor, 1931) tenia només nou mesos quan la seva mare morí i cinc anys quan el seu germà major, Miquel Simonet, fou assassinat pels feixistes. Fa pocs dies, n'han identificat les restes a Son Coletes.

Parlam amb ella sobre les dificultats de l'època i sobre la sorpresa d'aquesta troballa inesperada.

Aina Palmer Duran
(Manacor, 1931)

Éreu molt petita quan assassinaren en Miquel. En teniu records?

No, jo era molt petita. Només tenc el record d'en Miquel fent-me les cues... Nosaltres vivíem amb la padrina perquè mon pare, d'ençà que mu mare va morir anava i venia. Un any després de la mort de mu mare, va morir la germana més gran, amb 13 o 14 anys. Ell ajudava moltíssim a la padrina, era la seva mà dreta, era el cap de família. Quan en Miquel va morir, va quedar tot desfet. A la padrina, amb el disgust, la trobarem morta al balancí. El seu coret no ho va surar.

Vós vàreu haver de partir després d'això?

Mon pare no ens podia tenir i les dues nines, na Sebastiana i jo, vàrem anar a Pollença i al Port de Pollença. Durant un any, anàvem i veníem des d'allà. Després ens varen dur a l'Hospital, aquí a Manacor. Devia tenir set anys, encara combregàrem aquí. Llavors ja ens varen dur a Les Minyones de Palma. Allà només hi podien estar set anys però nosaltres hi estiguérem vuit. Na Sebastiana després va anar per monja i jo vaig tornar a Manacor amb els meus germans. Tenia setze anys i estava tota sola, tot el dia. Llavors em va sortir això de la padrineta.

Qui era la padrineta? Com arribau a ella?

No sé si va ser la dona de l'Administració o va ser casualitat, Eren dos germans que vivien junts, en Llorenç, que havia quedat vidu i n'Aina. Ella cosia i feia moltes feines per gent de doblers, estaven ben situats. Jo vaig aprendre molt a cosir i ella en sabia molt! Jo li deia «m'heu de deixar aquestes manetes» però no m'hi he dedicat mai. Al principi jo tornava a dormir a ca nostra, perquè ella hi tenia habitacions llogades a militars. Després ja vaig viure amb ells fins que em vaig casar amb en Miquel [Bonet Bassa] l'any 55. Dos anys més tard tenguérem el primer fill.

I els altres germans què varen fer?

En Simó, devia tenir catorze anys i en Toni onze. Visqueren molt malament. Quedaven a ca nostra i no sé què degueren fer, amb aquesta edat... Ho passaren molt malament ells. Temps després s'entregaren per fer servei militar, per poder menjar. Sé que varen anar per València. Després tornaren i els dos es varen casar, primer en Simó i després en Toni i llavors em vaig casar jo. Ells sempre anaren junts. Sempre.

Com us ha acompanyat la repressió de la guerra, l'assassinat d'en Miquel, les penúries de postguerra?

Durant molt de temps no en parlàrem. Passat un temps, amb en Miquel [Bonet Bassa] en començàrem a xerrar però només entre nosaltres. El seu pare va ser afusellat i el meu germà també i per aquesta casualitat en començàrem a xerrar en família.

I aquesta notícia, que hagin trobat el vostre germà, després de tant de temps, com la preneu?

M'he quedat sense paraules. És molt difícil pensar en una cosa així si t'hi trobes. No ho entenc, encara ara no m'ho explic. Varen venir a recollir les mostres d'ADN al meu home i al seu germà fa uns anys i jo no feia comptes ni fer-la perquè no tenia cap esperança de trobar el meu germà. Era una cosa que pensava que no es podia trobar.

Sé cert que el mataren a Son Mas, durant els primers dies de repressió i sempre havien dit que després els cremaven. Al pare d'en Miquel [Bonet Bassa] el mataren dies després i ja el varen dur a Son Coletes. No me'n puc avenir. Tant en Magí com ell anaven a córrer un dia a la setmana i aquest dia els aplegaren. Crec que el tengueren detingut just un dia o dos. Tenc records molt difusos... Sentia contar que el varen passar per davant ca nostra amb els guàrdies. Ja no el tornarem a veure.

Què sentiu?

No sé què t'he de dir. Una sorpresa grossa. M'ha vengut tan de nou que no sé ni com reaccionar. Quan en Sebastià [fill] em va telefonar pensava que haurien trobat el pare del meu home [Sebastià Bonet Fullana]. Mai hauria dit que trobarien en Miquel. En Miquel, el meu home hauria estat molt content de sentir això... Tant fos en Miquel com son pare. És una llàstima que no ho hagi pogut viure.

Vós sí que ho heu pogut viure però. És pena i alegria a la vegada.

Ja no queda ningú més que ho pugui viure... Penses molt, molt.

En què pensau?

Per nosaltres hauria pogut ser molt bona la vida si no haguessin matat en Miquel... La vida hauria estat diferent. Ho he dit moltes vegades: la mort d'en Miquel va ser l'enterrament de tota la família.

Us fa ganes fer alguna cerimònia, un cop tengueu les restes?

Per la família, encara, de cara a la galeria res. Però no ho crec. Em sentiré massa tota sola.

Heu viscut molts canvis socials durant la vida. Us ha costat?

Pensant-ho ara, sí. En aquell temps no te n'adones. Vas passant. Com més gran et fas més ho veus.

Com valorau que políticament s'hagi decidit donar una mica de llum a tots aquests assassinats com el d'en Miquel?

Massa tard. Hi ha un temps que s'hauria pogut viure molt millor tot això i hauria servit més. Gràcies a Déu, però que s'ha pogut fer qualche cosa. Estic contenta que s'hagi fet.

[Entrevista publicada a la revista d'informació setmanal *Cent per Cent*
22 de maig de 2021. Anna de la Salut]

SESSIÓ 4

LA REPRESSIÓ CONTRA LA DONA

DESCRIPCIÓ

En aquesta sessió la repressió es tractarà en el seu vessant de gènere. De tota la tipologia repressiva que va exercir el règim franquista, n'hi va haver una que es va dirigir específicament a les dones pel fet de ser-ho, al marge de la seva activitat política o absència d'ella, i que es va manifestar en una violència feminitzada, en què es rapava el cap a les dones, patien violacions, eren separades dels seus fills o les tancaven en presons com a refús si algun familiar estava fugit. Les dones varen tenir rols diversos durant la Guerra Civil i la postguerra.

Un cop acabada la guerra, les vídues del bàndol republicà varen travessar moltes dificultats per sortir endavant. El seu sofriment apareix de forma recurrent en les cartes dels descendents de les víctimes amb les que treballarem en les següents sessions, per la qual cosa serà útil per introduir l'alumnat és aquesta qüestió.

La repressió que varen patir les dones va travessar per diverses etapes, però no va deixar de manifestar-se en tota la seva cruesa fins als anys setanta del segle XX, com a mínim. Igualment que els homes, les dones eren detingudes per la Brigada Político-Social de cada territori i dutes a comissaries i centres de detenció on eren torturades, vexades, violades i en ocasions assassinades.

Si bé quedava molt camí per recórrer, les conquestes de les dones durant la II República projectaven un tipus de feminitat que contradeia la imatge que els atorgava el franquisme. A més aquestes dones vivien d'acord amb els drets adquirits i s'oposaven a la dictadura. Qualsevol vinculació amb l'antiga República, el càstig rebut esdevenia encara més gran.

Així, a més de les humiliacions públiques i l'estigmatització conseqüent, la violència sexual va ser un dels crims més recurrents. Les pallisses incloïen cops a l'estómac per impedir la reproducció o descàrregues elèctriques als genitals, convertint el cos de la dona en un camp de combat per vèncer qualsevol oposició al règim.

L'últim crim massiu del qual es té constància és del robatori de nadons a dones republicanes, adduint la seva incapacitat per criar nens sans i «bons», sempre dins dels canons franquistes. El transcurs de les dècades va alterar el relat i els nens eren robats a mares solteres o amb pocs recursos, però es va continuar amb la mateixa pràctica fins ben entrats els anys 80.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

1. Analitzar la repressió que el règim franquista va accionar específicament contra les dones.
2. Esbrinar quin tipus de dona normativa era vàlid per al franquisme i quin no.
3. Mostrar una imatge de la dona com a subjecte polític actiu i particip de formes diverses en processos transcendents.
4. Comprendre que l'evolució dels rols que exercim les dones i els homes responen a interessos socials que canvien en el temps.

CONTINGUTS ESPECÍFICS

CONCEPTUALS:

- La repressió envers les dones i les seves implicacions personals i socials.
- La construcció franquista de «la dona» a través dels diferents imaginaris que s'han creat al voltant d'ella.

PROCEDIMENTALS:

- Expressió i reflexió sobre les idees que tenim al voltant de la repressió de gènere.
- Posada en valor de la perspectiva de gènere en els estudis de les ciències socials, com els que investiguen assumptes relacionats amb la memòria històrica.

ACTITUDINALS:

- Interès sobre la perspectiva de gènere i sobre com incideix en tots els fenòmens socials.
- Rebuig davant de situacions discriminatòries i intolerants.

DESENVOLUPAMENT

La sessió comença amb el docent preguntant:

Què us suggereix el concepte «repressió contra la dona»?

Les dones no només varen ser afusellades, empresonades i torturades durant la dictadura. El règim franquista va posar en pràctica una repressió de gènere contra elles la finalitat de les quals era la imposició d'un sistema patriarcal d'acord amb els seus principis.

El docent descriu la temàtica de la sessió relacionant-la amb les anteriors. En aquestes petites introduccions a l'inici de cada sessió, el docent ha de cercar la participació de l'alumnat a través de preguntes obertes i generals formulades a tot el grup. La finalitat és que els estudiants siguin participants en l'anàlisi i l'esclariment dels conceptes centrals que es tractaran. Després d'aquesta breu «pluja d'idees» col·laborativa, el docent lliurarà una còpia de l'article següent a cada alumne. El llegiran i subratllaran individualment els aspectes centrals. Igual que a la sessió anterior, completar les activitats proposades òptimament pot requerir la dedicació d'una altra hora lectiva.

«Que el fascismo siempre ha entendido su estructura político-social como un sistema patriarcal que sitúa a la mujer en un rol secundario, dependiente del hombre, no es ninguna novedad. Sí lo es, o más bien lo fue, que el franquismo crease castigos específicos para los 'desafectos' al régimen en base al género. Durante la Guerra Civil y en los años posteriores, miles de mujeres fueron vejadas, violadas, torturadas y asesinadas, y no sólo por su posición contraria a los golpistas; a diferencia de los hombres, sufrieron además otro tipo de represión de carácter sexista incluso después de la muerte por ser lo que eran: mujeres.

Así lo ha expuesto la arqueóloga, antropóloga forense e investigadora de la Universidad de Ámsterdam y de la Universidad de Extremadura Laura Muñoz-Encinar quien apunta que, durante la contienda y la dictadura, las mujeres republicanas «sufrieron un tipo de violencia específica basada en el género». Sus investigaciones arqueológicas y forenses de las fosas comunes «han aportado nuevos datos sobre cómo fue esta represión».

A lo largo de las últimas décadas, testimonios orales y archivos históricos han documentado un sinfín de acciones represivas, de carácter físico y psicológico, asociadas al género: se ejercía una posición dominante contra ellas en base a descalificaciones y amenazas para establecer una superioridad masculina, les rapaban las cabezas —por aquello de asociar el pelo largo con lo femenino—, las obligaban a desfilar semidesnudas o en cueros, a ingerir aceite de ricino, las agredían sexualmente o las maltrataban.

Ahora, el trabajo de Muñoz-Encinar, con la exhumación y el análisis de fosas comunes y la compilación de testimonios orales, entre otros métodos, ha logrado evidenciar, además, que esa represión específica contra las mujeres por su condición de género no se daba únicamente en vida; también, durante y después de la muerte.

Durante el estudio de las fosas se advirtieron también determinadas 'particularidades' sobre "la violencia específica ejercida sobre el cuerpo de las mujeres, basada en el fin purificador del franquismo y la política de deshumanizar a las mujeres antifascistas", y no solo relativas a la violencia sexual. Es el caso de las mujeres asesinadas en avanzado estado de gestación, por ejemplo [...]».

[Extracte d'un article publicat a la pàgina web de CEAQUA (Coordinadora Estatal de Suport a la Querella Argentina contra crims del franquisme) 10 d'agost del 2020].

ACTIVITATS

Activitat 1

Una de les múltiples conseqüències de la imposició de la dictadura després del triomf dels franquistes en la Guerra Civil, va ser la implantació d'una sèrie d'exigències morals a la ciutadania vinculades a un sentit de família tradicional. Com s'ha vist, les dones varen ser els qui varen suportar gran part de les pressions quant a la vigilància i el control de la seva conducta, en un sentit tan extens que el seu marge per a l'acció i la presa de decisions es varen veure dràsticament reduïts.

La relació simbiòtica entre religió i política durant el franquisme, es va definir com una de les senyes d'identitat del règim, que s'alineava amb els fins i mitjans de la versió més integrista del catolicisme. Aquest tipus de dona normativa que propagat pel franquisme, impulsava el rebuig i la condemna cap a formes alternatives d'entendre i de viure la feminitat.

La confluència en moltes ocasions entre la religió, representant i guardiana de l'ordre moral, i la política, encarregada de legislar i de l'ordre social, va portar aparellada la condemna moral envers aquelles dones que aspiraven a l'establiment d'un altre ordre social sota el govern d'un sistema polític diferent. Aquesta condemna moral era castigada des de la legislació i jutjada per tribunals ben mundans. En aquest sentit, la reprovació social dels conveïns va jugar un paper tant important com a sanció pública, que fins i tot podia ser denunciada davant les autoritats, com a mesura dissuasiva per a les dones.

Es reparteixen còpies impreses del material seleccionat per a l'activitat. L'alumnat ha de llegir individualment el text que resumeix els avenços pel que fa als drets que les dones varen aconseguir durant la Segona República i els articles de la Secció Femenina. Es poden realitzar recerques a internet o a la bibliografia del centre per completar aquesta informació. A continuació, la classe es divideix en subgrups de cinc persones que s'han de posar d'acord per respondre a les qüestions següents:

1. Descriu breument en què consistia la Secció Femenina.
2. Les diferències bàsiques entre ambdós sistemes quant als drets de les dones.
3. Les conseqüències per a la vida de les dones en ambdós casos, tant en l'àmbit públic com en el privat.
4. La situació actual de les dones del nostre entorn.
5. La societat que volem construir.

Un portaveu de cada grup posa en comú els punts acordats. La resta de l'alumnat ha de prendre apunts per completar les seves explicacions amb les dels companys. A continuació, disposen d'uns minuts per redactar i passar a net les notes que han pres. Aquest document s'arxiva a la carpeta.

- Resum dels drets que es varen aconseguir per a les dones durant la Segona República espanyola, entre el 14 d'abril de 1931 fins l'1 d'abril de 1939. En aquesta etapa les dones varen viure un període de llibertats mai vistes fins aleshores.

Los derechos de las mujeres en la II República

La república llegó a España tras la victoria de la coalición republicano-socialista en las elecciones municipales del 12 de abril de 1931, que se plantearon como plebiscitarias. Ante los resultados el rey Alfonso XIII abandonó el país hacia el exilio. Al poco de la llegada al poder del Gobierno Provisional de Manuel Azaña, se convocaron Cortes Constituyentes que debían redactar una nueva Constitución para lo que se avecinaba sería un nuevo país. El epicentro de las libertades de las mujeres fue esta Constitución de 1931. En la conformación de esta Asamblea Constituyente las mujeres pudieron ser elegidas como diputadas por primera vez pero aún no tenían el derecho al voto. Tres lo fueron: Clara Campoamor, Victoria Kent y Margarita Nelken. Kent y Campoamor se embarcaron en un encendido debate en torno a la conveniencia de otorgar el voto a la mujer que acabó ganando esta última. Así, fue incluido en el artículo 36 de la nueva Constitución aunque no podrían ejercerlo hasta 1933.

Otro avance importante para las mujeres fue la aprobación en 1932 de la Ley del Divorcio. Venía a desarrollar el artículo 43 de la Constitución y fue también objeto de muchos debates. La mayor oposición provenía de los sectores más ligados a la Iglesia que veían de esta forma mermado su poder y se lo tomaban poco menos que como un ataque a su institución. Sin embargo, la ley preveía una serie de supuestos para permitir la separación del matrimonio.

La despenalización del aborto, por su parte, llegó quizás demasiado tarde. En 1936 en Cataluña se aprobó un decreto, firmado por Josep Tarradellas, que permitía la interrupción del embarazo hasta las doce semanas. Pero la guerra ya había llegado y su aplicación fue mínima. La ministra de Sanidad, Federica Montseny, primera mujer en conseguir un sillón en el Consejo de Ministros, intentó que se extendiera a todo el país pero la oposición dentro del Ejecutivo era importante y grandes partes del territorio ya habían caído en manos de los sublevados.

Durante la II República las mujeres se incorporaron a la vida pública de manera masiva, fueron muchas las que salieron de sus casa para ganarse el pan. Fue muy notable el trabajo que realizaron los gobiernos republicanos en pos de la alfabetización de la sociedad a través de las misiones pedagógicas. Esta labor educativa estuvo de manera importante representada por las maestras republicanas.

La victoria de los sublevados en 1939 y el fin efectivo de la República supuso un importante retroceso en los derechos de las mujeres. Después de estos pocos años disfrutando de unos derechos civiles y políticos en casi igualdad con los hombres fueron nuevamente relegadas al ámbito doméstico. Una vez más escondidas de las esferas públicas y de decisión a las órdenes de sus padres y maridos. Las mujeres españolas no volverían a disfrutar de una libertad similar hasta 1978.

(Publicat a AmecoPress el 14 d'abril de 2020. Commemoració dels 89 anys de la proclamació de la Segona República)

— Paràgrafs de la Secció Femenina seleccionats per a l'activitat:

«A través de toda la vida, la misión de la mujer es servir. Cuando Dios hizo el primer hombre, pensó: "No es bueno que el hombre esté solo". Y formó la mujer, para su ayuda y compañía, y para que sirviera de madre. La primera idea de Dios fue el 'hombre'. Pensó en la mujer después, como un complemento necesario, esto es, como algo útil.»

Primer curs de Batxillerat. Secció Femenina, formació Político-Social, (1963)

«La vida de toda mujer, a pesar de cuanto ella quiera simular —o disimular— no es más que un eterno deseo de encontrar a quien someterse. La dependencia voluntaria, la ofrenda de todos los minutos, de todos los deseos y las ilusiones, es el estado más hermoso, porque es la absorción de todos los malos gérmenes —vanidad, egoísmo, frivolidades— por el amor.»

Medina, revista de la Secció Femenina, 13 d'agost de 1944

«Las mujeres nunca descubren nada; les falta, desde luego, el talento creador, reservado por Dios para inteligencias varoniles; nosotras no podemos hacer más que interpretar, mejor o peor, lo que los hombres nos dan hecho.»

Pilar Primo de Rivera, 1942

«Ten preparada una comida deliciosa para cuando él regrese del trabajo. Especialmente, su plato preferido. Ofrécete a quitarle los zapatos. Habla en tono bajo, relajado y placentero (...). En cuanto respecta a la posibilidad de relaciones íntimas con tu marido, es importante recordar tus obligaciones matrimoniales: si él siente la necesidad de dormir, que sea así no le presiones o estimules la intimidad. Si tu marido sugiera la unión, entonces accede humildemente, teniendo siempre en cuenta que su satisfacción es siempre más importante que la de una mujer. Cuando alcance el momento culminante, un pequeño gemido por tu parte es suficiente para indicar cualquier goce que hayas podido experimentar. Si tu marido te pidiera prácticas sexuales inusuales, sé obediente y no te quejes.»

Economía doméstica para bachillerato y magisterio, Secció Femenina (1958)

«Anima a tu marido a poner en práctica sus aficiones e intereses y sírvele de apoyo sin ser excesivamente insistente. Si tú tienes alguna afición, intenta no aburrirle hablándole de ésta, ya que los intereses de las mujeres son triviales comparados con los de los hombres.»

Economía doméstica para bachillerato y magisterio, Secció Femenina (1958)

«En cuanto respecta a la posibilidad de relaciones íntimas con tu marido, es importante recordar tus obligaciones matrimoniales: si él siente la necesidad de dormir, que sea así no le presiones o estímulas la intimidad. Si tu marido sugiere la unión, entonces accede humildemente, teniendo siempre en cuenta que su satisfacción es más importante que la de una mujer. Cuando alcance el momento culminante, un pequeño gemido por tu parte es suficiente para indicar cualquier goce que hayas podido experimentar. Si tu marido te pidiera prácticas sexuales inusuales, sé obediente y no te quejes. Es probable que tu marido caiga entonces en un sueño profundo, así que acomódate la ropa, refréscate y aplícate crema facial para la noche y tus productos para el cabello.»

Economía doméstica para bachillerato y magisterio, Secció Femenina (1958)

LA SECCIÓ FEMENINA

La Secció Femenina va ser una branca del partit feixista de la Falange Española que es va fundar el 1934. Inicialment, la seva finalitat era donar suport als homes que militaven en el partit. A partir del 1939, es va convertir en l'organització encarregada de formar la «identitat nacional» de les dones. El seu adoctrinament era complet, instruint-les en aspectes com el paper que havien d'exercir a les seves llars i a la societat, les normes d'estètica adequades o la forma correcta d'expressar-se afectivament, entre d'altres. La imposició d'aquesta conducta es justificava en termes biològics, atribuint al patriarcat un origen natural, i dotant de certes qualitats les persones en funció de si eren homes o dones. En aquest insòlit repartiment de capacitats, l'àmbit públic es configurava com el camp d'acció dels homes, mentre que el domèstic pertanyia a les dones, encara que la seua tasca principal en la llar seguia sent convertir-lo en un espai al gust dels homes, en el qual elles estaven pràcticament al seu servei.

Les prestacions o servei a la Secció Femenina, varen ser obligatòries per a totes aquelles dones que tinguessin entre 17 i 35 anys, des del 1937 fins al 1977, i consistia a realitzar tasques de forma gratuïta en menjadors socials, hospitals, hospicis o altres tipus d'institucions similars.

Activitat 2

En aquest exercici, la finalitat és constatar l'existència de dones que varen promoure o participar en accions importants abans de la guerra, durant o després d'ella, i les quals a dia d'avui són pràcticament desconegudes. Són dones que varen ser perseguides i doblement castigades, per ser ideològicament d'esquerres, i per ser dones, d'aquí que en molts casos les formes repressives que varen patir, estiguessin relacionades amb la seva condició de gènere.

Després de llegir l'article següent, utilitza la informació que trobis a Internet i el material complementari per respondre a les preguntes següents:

1. Segons la teva opinió, quina és la raó de l'assassinat de Pilar Sánchez?
2. Quin rol va tenir en la societat abans de l'aixecament militar? Creus que aquest rol és compatible amb la ideologia franquista al voltant de la dona i els deures i obligacions que li assignava el règim?
3. Analitza i descriu què podem aprendre com a societat de l'assassinat de Pilar i les estratègies que podem accionar en aquest sentit des de l'espai públic i des del privat.

Aquesta activitat es podrà concloure a casa. Heu d'estar acabada i arxivada quan es lliuri la carpeta per a la seva avaluació final.

Pilar Sánchez Llabrés va néixer a Palma (Mallorca) el 1903. Vivia al barri obrer de la Soledat. Estava casada amb Miquel Borel. Eren pares de 4 fills i militaven al Partit Socialista, circumstància que Pilar portava de forma molt activa i apassionada. Pilar es dedicava a vendre queviures a l'actual plaça Major de Palma, on manifestava públicament les seves posicions polítiques, era una dona d'empenta que no s'arrugava davant les adversitats.

Quan va esclatar la guerra va haver de refugiar-se al domicili de Joan Real, amic de la família i regidor del Front Popular de l'Ajuntament de Palma. Dies després, uns falangistes es varen emportar de casa seva el seu espòs i fills a la comissaria de policia, on varen sotmetre Miquel a cruels interrogatoris per esbrinar el parador de Pilar. La seva filla, Francisca Borel Sánchez recorda «La sensació de terror i el dany que ens varen fer les beates i els falangistes va ser molt gran, record escoltar els gemecs del meu pare».

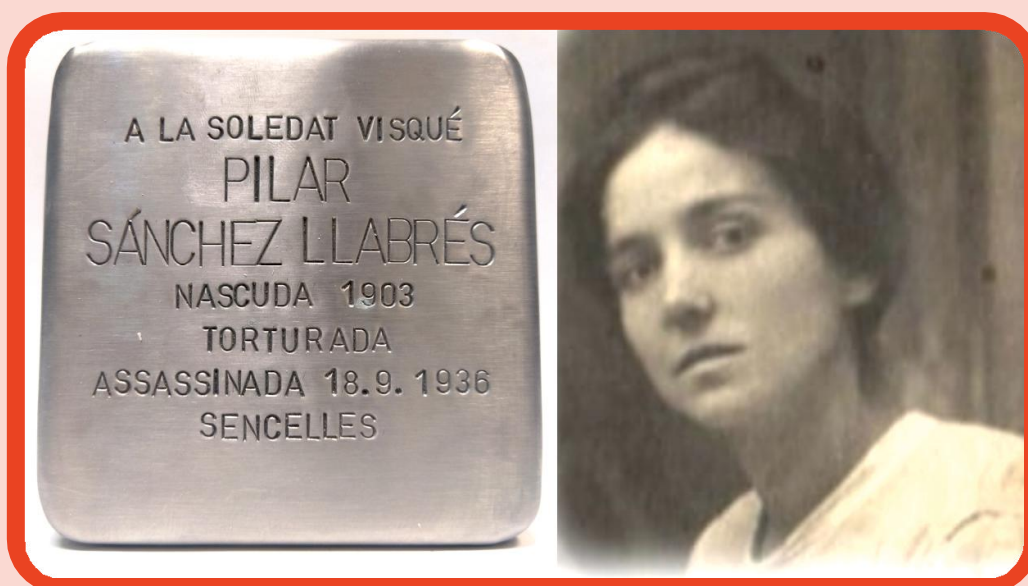
Pilar Sánchez no sabia el que estava passant, però va ser denunciada i detinguda al costat de Joan Real, qui al poc temps, va ser assassinat al costat del cementiri municipal de Porreres. A Pilar se la varen emportar 4 falangistes en un automòbil fins a les barreres de la possessió de Son Ganyada. varen baixar a Pilar del cotxe, aquesta es

va resistir com va poder, la varen dominar, la varen enxampar a terra, i la varen violar un rere l'altre. Després, la varen amarrar pels peus a la part posterior del cotxe i la varen arrossegar pel camí. A la garriga de Son Palou la varen deslligar i descarregar sobre ella cinc tirs de pistola fins a matar-la definitivament.

Hi va haver dos testimonis. Un home que estava caçant, va sentir el soroll del cotxe i es va amagar prou a prop com per veure-ho tot, fent-ne uns anys després una descripció acurada. L'altre testimoni el va aportar el periodista Llorenç Capellà Fornés: «Eren les 3,30 de la matinada, va escoltar els insults, i els gemecs de la dona. El que va veure per una rellisca li va gelar la sang, va reconèixer Pilar i els 4 homes que la varen violar i martiritzar. Estesa a terra, rendida, li varen descarregar les pistoles a sobre. Morta, la varen arrossegar pels peus fins a les portes del cementiri».

Als dos dies, el 18 de setembre, el cos de la víctima va ser trobat per una persona darrere d'uns arbustos. Després d'avisar, uns falangistes varen traslladar el cos al cementiri, on es va practicar l'autòpsia que va certificar que la causa de la mort era arma de foc. Després la varen arrabassar i llançar a la fossa comuna del cementiri.

Les irregularitats en el tractament dels fets han demostrat que tot va formar part d'un aparell repressiu conformat per agents franquistes: funcionaris, jutges, metges, falange, juristes corruptes, delators, tots implicats en el crim. Després de la brutal mort de Pilar, els franquistes varen amollar els seus fills, però el seu espòs va ser tancat a la presó de Can Mir de Palma i va passar per diferents camps de concentració mallorquins.

Pilar Sánchez Llabrés, militant socialista, va ser violada, torturada, arrossegada per un cotxe, i rematada a trets per un ramat de falangistes. Sencelles (Mallorca), 1936.

Activitat 3

Per a aquesta activitat, cada estudiant ha de realitzar una entrevista a alguna dona de la seva família o del seu entorn proper que hagi crescut durant el franquisme. Han de gravar l'entrevista, per a la qual cosa poden utilitzar el telèfon mòbil o altres eines de què disposin. Transcriure l'entrevista resulta útil i interessant, ja que la seva relectura pausada proporcionarà a l'alumnat informació addicional per respondre a les preguntes, però no és obligatori per fer l'exercici.

Els estudiants han de:

1. Seleccionar una dona per fer-li l'entrevista.
2. Preparar deu preguntes per esbrinar com era la vida de les dones durant el franquisme i gravar l'entrevista.
3. Observar les diferències entre el que us han comptat i la nostra vida actual o la de les companyes.
4. Redactar les vostres impressions i les conclusions que heu extret.

Aquesta activitat finalitza amb l'exposició de l'alumnat a la resta del grup del treball que han realitzat: a qui han entrevistat, què els han comptat i què opinen al respecte.

MATERIAL COMPLEMENTARI

- Ackelsberg, M. (1999). *Dones Lliures. L'anarquisme i la lluita per l'emancipació de les dones*. Ed. Virus. Col·lecció Memòria.
- Ginard i Féron, D. (2011). *Entre el càstig i la redempció. Les dones empresonades a les Illes Balears (1936-1943)*. Universitat de Salamanca eds. Disponible a:
https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/128652/Entre_el_castigo_y_la_redencion_Las_muje.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Documental *Totes les causes*, en el qual es descriu l'execució de Pilar Sánchez. IB3.
<https://ib3.org/documentals?pl=1&cont=0040e225-0cfd-47e2-bee3-a4cbf58ed63d>

a luffen, vnd ich nun
 vnder fuffendig Romm
 he wylt in auffhang
 vnd in fpringe 92.
 die 7te iij
 vnd 10te iij
 will in

SESSIÓ 5
LES CARTES

SESSIÓ 5

LES CARTES

DESCRIPCIÓ

Aquest mòdul de la unitat està dedicat a treballar la repressió franquista i la memòria, utilitzant les cartes que els descendents de les víctimes varen escriure per al projecte «Memorial de la Paraula», impulsat per la Direcció General de Memòria Democràtica del Govern de les Illes Balears en la legislatura 2019-2023.

Les cartes contenen la qualitat de satisfer un dels objectius d'aquesta unitat, ja que estableixen un contínuum temporal entre la repressió de la guerra i la dictadura, i el present.

Esdevenen el pont simbòlic que ens permet contemplar una perspectiva històrica alternativa, en tant que revelen aspectes d'un conflicte que segueix impactant en la societat de múltiples formes gairebé un segle després. Així, els esdeveniments històrics es deixen d'observar aïlladament, no només en el sentit de la seva interdependència en un moment donat, sinó en el curs del temps. Des d'aquesta perspectiva, nosaltres mateixos formem part dels fets que estudiem, ja que els recreem, els reinterpretem, i modelam el present sobre la base de les creences inserides en aquest compendi de subjectivitats o memòries. Després, hi ha altres factors a tenir en compte en el desenvolupament de les persones i la formació de les societats. Aquesta sessió, i aquesta unitat didàctica en el seu conjunt, és sols una aproximació que pretén despertar en els estudiants el desig de saber i orientar-los cap al dubte i el qüestionament de realitats mostrades com a absolutes.

Simultàniament, la seva potència emocional transcendeix la mera narració històrica i ens connecta amb les víctimes, per l'irrisori dels motius dels seus assassinats, perquè són demòcrates, perquè varen ser considerats criminals per la seva ideologia política, encara que les seves úniques armes fossin els llapis de dibuix, les llibretes per escriure, les eines de la fàbrica, els llenços dels seus quadres, les lletres de les seves cançons, les xarxes de pescador, el carro i la mula, la paraula...

Les cartes il·luminen la desesperació i el dolor de les famílies, no només per la mort física dels seus parents, sinó també per la impossibilitat de plorar-los, de conèixer el seu destí, i fins i tot de recordar-los en l'àmbit públic. Posen el focus en una realitat històrica, que, per omissió i mala gestió, es projecta en el nostre present en forma de conflicte obert. Seguint aquesta línia argumental, els estudiants han de comprendre que tots tenim certa responsabilitat en la configuració de la vida social d'avui i del demà.

D'altra banda, en elles, els estudiants es trobaran aspectes que ja hauran treballat en les sessions prèvies, la qual cosa serà una oportunitat perquè fixin els continguts bàsics de la unitat.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

1. Presentar algunes víctimes de la repressió franquista a través de les cartes que els han escrit els seus familiars i mostrar les circumstàncies que varen motivar els seus assassinats.
2. Esbrinar l'impacte que han tingut els assassinats de les víctimes tant en els parents coetanis al seu temps, com en les generacions posteriors.
3. Indagar el rol de la memòria i la seva transmissió com a eina política.
4. Analitzar la transcendència simbòlica i material que tenen els processos de localització i obertura de fosses actuals, per als descendents de les víctimes i per al conjunt de la societat.

CONTINGUTS ESPECÍFICS

CONCEPTUALS:

- La transmissió intergeneracional de la memòria.
- Els testimonis de les víctimes com a material empíric per a l'anàlisi social.

PROCEDIMENTALS:

- Contemplar l'existència de realitats alternatives a les contades per la història oficial difosa per les elits i els grups dominants.
- Desenvolupar inquietuds al voltant de la reivindicació de drets de minories socials sistemàticament silenciades.

ACTITUDINALS:

- Sensibilització i empatia envers situacions d'injustícia social.
- Interès cap a problemàtiques socials actuals que observem en el nostre entorn i cap a les diferents narratives que defensen els actors principals en cada cas.

ACTIVITATS**Activitat 1**

L'aula es divideix en grups de 5 o 6 alumnes cadascun tenint en compte que la ràtio per a Batxillerat és de 35 alumnes. La totalitat de les cartes, que es troben al final de la unitat, a l'apartat «In memoriam», són repartides entre els grups de manera equitativa.

Aquest és un exercici grupal en el qual es tracta de posar en pràctica les capacitats necessàries per treballar en equip: participació, escolta activa, defensa d'arguments propis, disposició per comprendre visions diferents i respecte envers els torns de paraula per evitar interrupcions.

La proposta és que cada grup identifiqui els aspectes principals de les cartes que tenen, subratllant-los i prenent nota de les idees que els suggereixen aquests fragments o paràgrafs que han seleccionat.

En la lectura minuciosa de les cartes els alumnes trobaran les respostes a les següents preguntes. Han de contestar-les en grup, de forma esquemàtica i assenyalant els fragments relacionats.

1. En què consisteix, com i per què es produeix la transmissió intergeneracional de la memòria en contextos de violència política?
2. Descriu les raons per les quals les víctimes de les cartes que us han correspost varen ser assassinades.
3. Què significava que el pres havia estat «alliberat»?
4. En quina situació quedaven les vídues dels assassinats?
5. Per què hi va haver tant silenci durant tantes dècades?
6. Identifica aspectes relacionats amb diferents modalitats de repressió i assigna el concepte adequat a cadascuna.
7. Per què els descendents continuen buscant els seus avantpassats?
8. Què suposa per a les famílies trobar les restes de les víctimes? i per a la societat en el seu conjunt?

Un cop tots els grups hagin conclòs aquesta part de l'exercici, un portaveu de cada grup explicarà als altres les seves respostes, llegint els fragments de cartes que corresponguin en cada cas.

Després de respondre a aquestes preguntes, els estudiants han de reflexionar amb els seus companys de grup sobre les següents qüestions, i prendre notes de les seves conclusions:

1. La iniciativa ciutadana davant la inacció de l'Estat.
2. Estratègies per evitar que una cosa així torni a succeir.

En acabar, un segon portaveu de cada grup explicarà les reflexions al voltant de les dues últimes qüestions.

La mateixa dinàmica es repetirà amb tots els grups. Aquesta activitat pot requerir d'una sessió sencera per al seu desenvolupament o fins i tot pot ser necessari utilitzar una altra hora perquè tots els grups exposin les seves conclusions, tenint en compte els petits debats després de la intervenció de cadascú. S'aconsella invertir el temps necessari per realitzar l'activitat de forma reflexiva i en diàleg amb els companys.

Aquest exercici està focalitzat en l'expressió oral, per la qual cosa es recomana que l'alumnat utilitzi la presa d'apunts i notes breus a tall d'esquema per poder explicar les seves respostes a la resta. Seran aquests esquemes i notes els que es guardin a la carpeta.

A continuació es transcriuen alguns paràgrafs de les cartes como a exemple:

«A ca meva no es xerrava mai d'aquest tema, mostra d'això va ser que jo vaig saber tot això del meu padrí quan tenia vint anys. Sempre va ser un tema tabú i amb molta de por. Sempre ens deien que no ens ficàssim mai en res.»

Josep Lluís Fernández Albertí escriu a Àngel Fernández Lafont

«Sa Padrina va quedar sola, amb tres infants petits, amb el disgust, i res més. Els feixistes s'endugueren la seva alegria, però també tot el parament de la casa. Ni roba, ni vaixel·la..., ni res: ni roba de dol li deixaren portar. En pocs dies va perdre el color dels cabells, que varen restar blanquíssims per a sempre; a partir d'aquell desastre, mai més va menstruar. Havia envellit de sobte. Va haver de fer molta de feina, i mal pagada, i va patir el rebuig de moltes famílies que no volien per ca seva la dona d'un roig, ni tan sols per fregar l'escala. [...] He parlat de la Padrina, perquè no només et mataren a tu, també varen estendre el sofriment a la teva família.»

Francesca Pasqual Perelló escriu a Antoni Pascual Galmés

«En silenci, sense una paraula més alta que l'altra, et continuam cercant. No oblidam fàcilment una injustícia com la que es cometé amb tu ni la gent que, com tu, feia una mica millor el món amb ideals legítims per a un obrer del gremi de la sabata.»

Antoni Pallicer escriu a Antoni Company Oliver

«...i per aquesta implicació política, artística i social et va assassinar vilment un escamot de maleïts feixistes, envejosos de la teva trajectòria i popularitat. Et varen matar, però no varen acabar amb el teu llegat, perquè la teva llavor va germinar en nosaltres, els teus fills i néts, que vam néixer amb el “gen roig” corrent per les nostres venes i amb la música i el teatre a la sang.»

Rosalia Magdalena Frau escriu a Antoni Frau Sans

«Quan tenia gairebé vint anys es va sentir motivat a criticar les injustícies de la repressió. Mai no va actuar amb violència contra els altres. Sentia la seva ràbia contra el fanatisme i contra les despietades i covardes delacions per part de veïns de tota la vida.»

Bernat Febrer Pereira escriu a Guillem Febrer Más

«Els falangistes fins i tot ens varen privar de dur cap senya de dol. Ma mare mai va poder vestir de negre, ni nosaltres tampoc. En venir l'estiu de ple, ma mare ens va comprar dos capellets de palmes a mi i la germana, i els va posar dues cintetes negres, com a senya de dol. Un dia que vaig anar a cercar la germana a l'escola, la filla des batle ens va veure i ens va fer aturar. «Llevau-vos aquests capells tot d'una!», va dir. Ens els va tirar en terra i els va pegar potades fins que els va capolar. [...] No teníem ni per menjar, i baldament haguéssim tengut un doblor... no podíem ni anar a comprar, la gent ens apuntava amb el dit. [...] Vaig haver de callar molt, acotar el cap i mirar d'estar bé amb tothom. I també perquè passava pena, ja més endavant, que no fessin mal els meus al·lòs, comprens?»

Entrevista a Antoni Sitges Febrer

«Això sí, cal no oblidar mai el que va passar perquè no torni a succeir. La veritat no té més que un camí i cal reescriure la història perquè així sigui justa i les generacions futures tinguin accés als fets reals. No vull que estiguis en una fossa on et varen llençar els teus assassins, vull trobar-te i poder-te dir: “Anem-nos-en, oncle Antonio, per fi t'he trobat. Han estat molts anys, però ja ets amb la teva família.”»

María Jesús Balaguer Rodríguez escriu a Antonio González Rodríguez

«Després de vuitanta anys fora de casa, a la fi ja ets aquí. Era el 16 de desembre de 2018. Tots t'esperàvem nerviosos i emocionats, tornaves a casa i allà érem per rebre't. Molt llarga ha estat, aquesta foscor. Però ja ets aquí, a la casa familiar, on en certa forma s'han vist restablerts, amb el teu nom i llinatges, el teu honor i la teva dignitat, vertaders patrimonis de l'ésser humà. No t'hem recuperat a tu, però sí la teva identitat, la teva memòria, i la teva vida, que podem compartir amb orgull.»

Jaume Rebassa Moll escriu a Jaume Rebassa Garcies

*«Benvolguts germans de la meva padrina,
La vida dona voltes, però el temps és una línia recta que ens ha fet convergir aquí
i ara. Qui ens hauria de dir que traçant una línia des de l'any 1936 fins al 2021
ens retrobaríem i tindríem l'oportunitat de conversar una mica!»*

Margalida Bosch Gomila escriu a Gabriel i Jaume Vives Bibiloni

*«En aquest temps, des del 1936 fins al 2020, poc s'ha fet per restituir-vos la
dignitat amb la que lluitàreu per fer una societat més justa. No hi ha hagut una
reparació envers vosaltres i els vostres descendents.»*

Antoni Armengol Coll escriu a Antonio Rubio Aragón i Ramón Rodríguez Quiroga

*«Perquè tu no seràs oblidat mentre jo tenguí alé, perquè el teu fill et va cercar fins
al darrer dia de la seva vida, i perquè em va demanar que jo continuàs. I perquè
mereixes justícia. Et segaren la vida amb 36 anys, amb una nina de vuit anys i un
fill d'onze mesos.*

*Però jo som aquí, i continuaré cercant justícia per a tu, per a ell, per a ella. Com
m'hauria agradat conèixer-te. Segur que m'hauries contat històries, com la
padrina, que jo li feia repetir una vegada i una altra, encara que me les sabia de
memòria. Hem anat a la fossa de Porreres perquè pensam que hi podries ser. Si et
trobam, et duré ben devora el teu fill. He hagut de sentir que per què es destinen
doblers a cercar gent que ja no hi és, que això és remoure el passat, que no duu
enlloc... ignorants? Però em quedaré amb la frase d'una desconeguda que era al
meu costat: «Jo, aquí, no hi tenc ningú, però tothom té dret a saber on estan
enterrats els seus.»*

Joana Nicolau Servera escriu a Vicenç Nicolau Mari

*«Acabada l'estúpida guerra, la nostra família va guardar silenci en la vostra
absència, silenci de com vàreu desaparèixer, silenci sobre qui ho va fer, silenci
d'on éreu i mai es parlava de vós... dic mentides: quan «xerraven» ho feien
d'amagat, amb la veu baixa, perquè no els sentissin els que hi eren devora. Tenien
por, molta por: dels veïnats, dels amics, de tots aquells que poguessin tenir la
llengua massa llarga i anar als militars i dir-los el seu nom i també desaparèixer.
Anys de callar... d'amagar-se... de no cercar... de no demanar.*

*Padrí, estic fart d'aquest silenci, de vergonya, de ràbia, de no poder dir coses.
Vull que la gent senti els meus crits i deixar ben clar a tots els que m'escolten:
Que vàreu ser assassinat...*

*Ningú em farà callar de defensar la vostra memòria i la de tots aquells que varen
lluitar per les seves idees, per la justícia, per un treball més digne, per tenir una
vida tranquil·la i feliç.»*

Miquel Fiol Garcia escriu a Miquel Fiol i Martí

SESSIÓ 6 LES ASSOCIACIONS DE MEMÒRIA HISTÒRICA

DESCRIPCIÓ

Els moviments socials constitueixen un dels canals més destacables a través dels quals s'expressa la ciutadania. En el seu si s'integren concepcions, idees i formes organitzatives alienes al marc polític tradicional. La seva estructura està dissenyada per fusionar les demandes concretes dels individus en una col·lectivitat d'interessos similars, la qual cosa els dota de força social i de visibilitat, eines crucials per a la consecució dels seus objectius.

Començant el nou segle, els fills i nets dels represaliats, varen trencar el silenci respecte a l'assassinat de desenes de milers de persones, així com de la repressió que sota diferents formes varen patir els qui varen perdre la guerra: exili, empresonament, confiscació de béns, estigmatització social, assassinat, dispersió familiar, tortura, etc. A més d'aquestes violències, la por a l'interior de les famílies antifranquistes, la vigilància i l'opressió de la dictadura respecte a qualsevol treball de llibertat, sumat al Pacte de l'Oblit de la Transició, que es va perpetuar durant bona part de la democràcia, va generar que totes aquestes històries esdevingudes durant més de quaranta anys, fossin silenciades, configurant un altre tipus de violència soterrada cap a les víctimes i els seus descendents. varen ser ells qui varen assumir la tasca de revelar l'existència de fosses comunes i de donar veu als qui varen patir la repressió, vinculant el desig personal o familiar de recuperar les restes dels seus familiars, a l'aspecte social de reivindicar la condició política de les víctimes, la qual va ser negada insistentment pel règim dictatorial, així com també durant els nous governs vinguts amb la democràcia.

L'any 2003, un grup de persones interessades en conèixer la sort i el parador de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la repressió franquista a Mallorca s'organitzaren formant el «Grup de recerca de persones desaparegudes a Mallorca». Eren familiars de víctimes, historiadors, juristes i altres persones motivades en assolir els drets de les víctimes. L'objectiu primari del grup era armar una denúncia per presentar-la a l'Audiència Nacional per crims contra la humanitat de desaparicions forçades a Mallorca. Aquest grup fou l'embrió del que l'any 2006 constituïria l'associació Memòria de Mallorca.

Poc després, a l'any 2009, se fundaria el Fòrum per la Memòria d'Eivissa i Formentera i, a Menorca, l'Associació Memòries de Menorca, el 2018.

Cal esmentar també que des d'inicis de la democràcia diversos grups, sobretot a nivell municipal, han realitzat investigacions i actes al voltant del 14 d'abril per reivindicar la memòria històrica dels repressalitats.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

1. Conèixer la finalitat de l'existència de les Associacions per a la Recuperació de Memòria Històrica i els objectius dels seus integrants.
2. Reflexionar sobre el rol social d'aquestes associacions, així com les diferents formes en les quals la seva presència i les seves accions impacten en la societat actual.
3. Descobrir el potencial de l'associacionisme i els moviments socials en general, quant a la seva participació activa en l'arena política de les comunitats humanes.
4. Prendre consciència de la magnitud de les xifres d'assassinats a la nostra comunitat, així com del periple de les famílies que els busquen des de fa més de vuit dècades.
5. Esbrinar com podem contribuir a construir una societat més justa i sostinguda pels valors democràtics.

CONTINGUTS ESPECÍFICS

CONCEPTUALS:

- Significat i sentit de l'associacionisme i els moviments socials.
- La permanència de la memòria traumàtica en les generacions posteriors.

PROCEDIMENTALS:

- Reconeixement de la rellevància del cooperativisme davant les accions individuals en l'arena política dels pobles i ciutats.
- Connexió del passat amb el present i amb el futur, mostrant com té lloc la recreació de la història arran de la recuperació de les memòries.

ACTITUDINALS:

- Foment de la reflexió crítica al voltant de les versions de la història contades pels vencedors.
- Promoció d'actituds de curiositat, comprensió, respecte i empatia, cap als processos que accionen els col·lectius ciutadans de la nostra comunitat.

ACTIVITATS**Activitat 1**

Per al desenvolupament d'aquesta sessió el docent haurà convidat prèviament algun representant de les associacions memorialistes. Proposem la visita de Maria Antònia Oliver, presidenta de l'Associació de Memòria de Mallorca; Lluís Ruiz, president del Fòrum de la Memòria d'Eivissa i Formentera, o Miquel López, president de l'Associació memòries de Menorca. Els seus coneixements, la seva implicació i la seva pròpia memòria familiar, seran les eines per assolir els objectius d'aquesta sessió.

Després de la xerrada de 30 minuts, l'alumnat formularà els seus dubtes.

L'interès central d'aquestes sessions és promoure el desenvolupament d'opinions pròpies i crítiques, per a la qual cosa serà desitjable que el docent afavoreixi els debats oberts entre els estudiants, per tal de mostrar les situacions contradictòries i/o plantejar preguntes al grup.

SESSIÓ 7

OBERTURA D'UNA FOSSA

DESCRIPCIÓ

L'11 de novembre de 2010, el Govern de les Illes Balears i l'Associació Memòria de Mallorca varen signar un acord per a elaborar el mapa de fosses de la Guerra Civil a l'illa. Aquest acord implicava començar les investigacions sobre la localització de les fosses, així com procedir amb els treballs d'identificació de les víctimes i l'exhumació de les seves restes. Uns mesos després, el 25 de març de 2011, la Conselleria d'Afers Socials del Govern Balear i el Fòrum per la Memòria d'Eivissa i Formentera va signar un conveni de col·laboració per elaborar el mapa de fosses de la Guerra Civil a les Pitiüses.

La primera fossa que es va obrir va ser al cementiri de Sant Joan (Mallorca), el mes de juny de 2014. En aquest primer treball, es varen exhumar les restes de tres veïns del municipi de Maria de la Salut, Joan Gual Genovard *Puro*, Miquel Sampol Ribot *Mio*, i Jaume Gual Mas, que varen ser afusellats l'octubre de 1936 a la zona de Puntiró (Palma). Tanmateix, és l'any 2016 quan s'estableix la regulació d'una Comissió tècnica de desapareguts i fosses, incloent en la legislació els detalls sobre les competències, la composició, el finançament, l'estructura i els principis ètics de la Comissió (article 8 de la Llei 10/2016, del 13 de juny, per a la recuperació de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme. BOIB del 16 de juny de 2016).

L'aprovació d'aquesta Llei és cabdal, ja que determina la competència del Govern de les Illes per a activar els mecanismes relacionats amb la recerca de desapareguts dels vençuts de la guerra. Des d'aleshores, s'han iniciat diferents processos per obrir més fosses amb l'objectiu d'exhumar totes les restes de les persones que varen ser assassinades i arrossegades a elles, sempre que sigui factible en termes logístics.

L'any 2021 hi havia registrades al conjunt de l'Estat 4.265 fosses i un total d'uns 114.000 desapareguts, si bé aquestes xifres són aproximades. A Mallorca, Eivissa i Formentera es calcula que hi ha 56 fosses i queda per investigar si a Menorca n'hi ha alguna fora dels cementiris. Més de 2.000 persones varen ser assassinades i ocultades en la nostra comunitat d'aquesta manera terrible i ignominiosa.

Des del 2014 i després d'aquella primera exhumació a Sant Joan, el Govern ha posat en marxa quatre plans d'exhumacions, que han permès recuperar les restes de més de 240 persones de les quals ja s'han identificat més de 50 i 37 han estat retornades als seus familiars.

En aquesta sessió, els alumnes comptaran amb la presència a l'aula d'un científic expert en els treballs d'exhumació, que explicarà als estudiants la situació de les Illes en relació a aquest tema així com els detalls del seu treball. Igualment, podrà respondre als dubtes que formulin els estudiants.

Per al desenvolupament d'aquesta sessió, el docent haurà de parar atenció a la importància de mantenir un equilibri entre l'aspecte somàtic dels processos analitzats i les implicacions familiars i socials que varen tenir i tenen els fets. Evidentment, les restes exhumades varen pertànyer a éssers humans que varen ser pares, filles, nuvis, germanes, marits, amigues... Potser treballaven o estaven estudiant per complir uns somnis que segur que tenien. Pot ser que desitgessin viatjar o tal vegada millorar la vida dels seus pobles i ciutats. Sabem que varen ser assassinats per oposar-se al cop d'Estat i defensar la democràcia, i que connectaven amb les idees d'esquerreres que en l'època venien carregades de reformes i de promeses d'un futur millor. No hem de desvincular els cossos de les persones que els varen habitar, perquè els estudiants hi puguin veure el reflex de la seva pròpia humanitat.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

1. Esbrinar la situació actual de les Illes Balears pel que fa al nombre de fosses que existeixen, així com les que s'han obert i les que no.
2. Conèixer el procés d'una exhumació a través del relat d'un expert que treballa en el nostre entorn proper.
3. Comprendre la transcendència d'aquestes actuacions, no només per als descendents de les víctimes sinó per a la societat en el seu conjunt.
4. Entendre la necessitat de sinergies i la presència de científics provinents de diverses disciplines en els treballs d'una exhumació.
5. Respondre als dubtes que formulin els estudiants, en tant que parlem d'un fenomen que està succeint actualment, i que suscita debats i opinions antagòniques en les esferes política i social de la nostra comunitat.

CONTINGUTS ESPECÍFICS

CONCEPTUALS:

- El marc legislatiu nacional, internacional i autonòmic quant al tractament de víctimes en conflictes de violència política.
- Les diferents tasques que realitzen els investigadors quan treballen en l'obertura de fosses de la Guerra Civil, així com els recursos necessaris per dur-les a terme.

PROCEDIMENTALS:

- Identificació de les fases necessàries que s'implementen en el procés d'obertura d'una fossa.
- Homologació a un fenomen que succeeix en temps real en el nostre entorn i en el qual el present s'entrellança amb el passat de forma tangible, a través de les restes òssies de les víctimes.

ACTITUDINALS:

- Actituds de comprensió, respecte i empatia cap a processos que tenen lloc en el nostre entorn proper.
- Sensibilització davant els traumes de milers de famílies que al conjunt de l'Estat i a les Illes continuen lluitant per la justícia i la reparació.

ACTIVITATS

Activitat 1

En aquesta sessió, l'alumnat ha de tenir l'oportunitat d'escoltar un expert que estigui treballant en alguna exhumació a Mallorca. Atès que els últims plans de fosses del Govern de les Illes Balears han estat encarregats a la Societat de Ciències Aranzadi i a l'equip tècnic del grup ATICS, la proposta és contactar amb ells per sol·licitar la presència a l'aula d'algun científic disponible, que pugui realitzar una xerrada divulgativa sobre la temàtica. Després de l'exposició començaran les preguntes dels estudiants, les quals poden adquirir forma de debat si el docent ho propicia.

En el cas que hi hagués oportunitat, seria interessant que tot el grup realitzés una sortida per visitar els treballs d'obertura d'una fossa en directe, per a la qual cosa caldria programar una altra sessió completa.

SESSIÓ 8
CONCLUSIÓ

DESCRIPCIÓ

La vuitena sessió és l'última de la unitat i per tant la que clausura la proposta. Després d'aquesta aproximació, els estudiants s'hauran familiaritzat amb els conceptes bàsics que hem estat treballant les últimes setmanes.

A més, disposaran de més eines que els ajudaran en la comprensió i en la reflexió crítica de successos tals com la fixació temporal, que resulten problemàtics, en tant que es projecten en el present impactant en la societat contemporània.

El franquisme, en el sentit estricte d'una concepció lineal del temps, pertany a una època pretèrita. No obstant això, les seves conseqüències es filtren a través de les memòries, activant processos de diferent índole que porten aparellats narratives antagòniques. En l'actualitat, som testimonis d'aquests fenòmens i per tant, artífexs de la seva configuració.

Per al desenvolupament d'aquesta sessió, vam partir de la lectura en veu alta de sis cartes que les víctimes varen escriure a les seves famílies des de la presó. Les cartes han de permetre que els estudiants escoltin la veu de les víctimes. Aquesta unitat ha volgut donar llum el costat humà dels conflictes, així com la seva capacitat expansiva en el temps i en l'espai, i que possibilita la transmissió intergeneracional.

Amb aquest propòsit, l'aproximació als diferents conceptes s'acompanya de fragments de biografies que mostren les històries presents després de les xifres, els silencis, les violacions de drets humans, el dolor i els traumes. Aquestes darreres cartes són la conclusió a tot el desenvolupament de la unitat. La potència emocional que contenen ha de crear l'atmosfera idònia perquè els estudiants realitzin l'exercici proposat.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

1. Escoltar les víctimes.
2. Analitzar la pèrdua familiar i social que va suposar l'execució arbitrària de milers de persones.
3. Reflexionar sobre com el patiment individual esdevé patiment col·lectiu.
4. Esbrinar les impressions dels estudiants respecte a l'objecte d'estudi treballat, així com les seves inquietuds i propostes.

CONTINGUTS ESPECÍFICS

CONCEPTUALS:

- L'anàlisi de fonts diverses com a material empíric per a l'anàlisi social.
- Els diferents suports de la memòria.
- El patiment social en contextos de violència política.

PROCEDIMENTALS:

- Ús adequat dels conceptes treballats.
- Síntesi dels continguts i desenvolupament de reflexions pròpies sobre el tema estudiat.

ACTITUDINALS:

- Empatia i sensibilitat envers el sofriment d'altres éssers humans.
- Apreciació i posada en valor de la situació de pau social en què vivim actualment.

ACTIVITATS**Activitat 1**

Per a aquesta activitat el docent portarà una bústia a la classe. Molts elements, com una simple caixa de cartró amb una obertura, poden fer aquesta funció. Es demanarà la participació de sis voluntaris, cadascun dels quals llegirà una carta de les sis disponibles. Després de la lectura, els alumnes es prendran uns minuts per reflexionar sobre el seu contingut i sobre l'après en les sessions prèvies, així com per fullejar els apunts i treballs de la carpeta.

A continuació, redactaran una carta adreçada a la societat, als polítics, a les víctimes o als descendents, en què expressaran les seves opinions al voltant dels coneixements que han adquirit, si han arribat a alguna conclusió, i tot allò que vulguin transmetre sobre la repressió franquista i la violència en qualsevol de les seves formes.

L'alumnat tindrà tota la sessió per a la realització d'aquest exercici. Conforme vagin acabant, aniran dipositant les seves cartes a la bústia. Aquest és un exercici anònim. Els estudiants no han de signar les seves cartes tret que vulguin fer-ho.

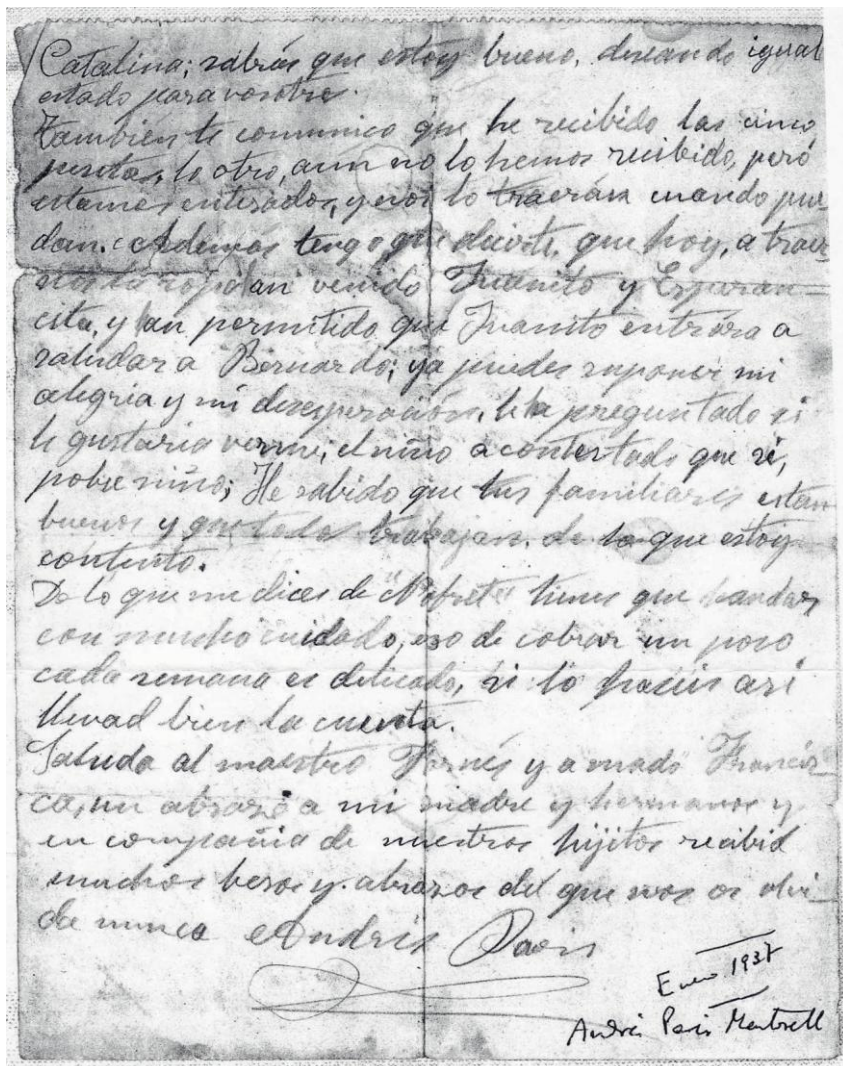
La veu de les víctimes

S'han seleccionat sis cartes de víctimes directes de la repressió franquista amb resultat de mort. José María Olmos, Joan Cañellas, Joan Llosa, Gaspar Moragues, Jaume Capó i Andreu París eren persones pacífiques i innocents, que varen ser assassinades impunement arran del cop d'Estat i la guerra que va desencadenar. La xifra de persones assassinades a les Illes de forma similar a mans dels franquistes, supera les dues mil.

Aquests escrits ens porten les veus i ens ajuden a comprendre l'abast de la injustícia i dels traumes conseqüents.

A l'epíleg es pot trobar una petita síntesi sobre la vida de les persones que varen escriure aquestes cartes i una anàlisi més detallada sobre les circumstàncies que les envolten.

Carta d'Andreu París a la seva dona Catalina
Can Mir, gener de 1937

Catalina; sabrás que estoy bueno, deseando igual estado para vosotros.

También te comunico que he recibido las cinco pesetas, lo otro, aún no lo hemos recibido, pero estamos enterados y nos lo traerán cuando puedan. Además, tengo que decirte que hoy, a traernos la ropa, han venido Juanito y Esperancita, y han permitido que Juanito entrará a saludar a Bernardo; ya puedes suponer mi alegría y mi desesperación, le ha preguntado si le gustaría verme; el niño ha contestado que sí, pobre niño. He sabido que tus familiares están buenos y que todos trabajan, de lo que estoy contento.

De lo que me dices de "Nofret", tienes que andar con mucho cuidado, eso de cobrar un poco cada semana es delicado, si lo hacéis así llevad bien la cuenta.

Saluda al maestro Fornés y a madò Francisca, un abrazo a mi madre y hermanos, y en compañía de nuestros hijitos recibid muchos besos y abrazos del que no os olvida nunca.

Andrés París
Enero 1937

Carta de Joan Cañellas a la seva dona Francisca
Palma, 30 de desembre de 1936

Palma 30 de 12 de 1936.

Apreciada esposa: Salut os deseo la mia es completa igual deseo para toda la familia Francisca respecto a lo que me escribes de las niñas si cuando venga les traere una muñeca a cada una puedes decirles que sí y grande y otras cosas respecto a los pantalones no pases cuidado que me es tan muy bien y la americana no importa porque ya puedes suponer que es mucho lo que tengo. Entre ropas, mantas, y demás género. Bartolomé dice que se alegra de que las niñas no le hayan olvidado y que traerá caramelos y algo más. Pues bien Francisca estoy muy contento de que estas fiestas las hayas pasado bien en compañía de los que se quedan de familia y que os repartáis lo que tengáis y de nosotros no paséis cuidado que haremos lo mismo no solo los de familia sino todos los de Esporlas y casi la totalidad de la prisión en fin mucha tranquilidad respecto a mí no me mandes más dinero ni para comer ni fumar que de todo tengo mucho, si más para hoy recuerdos de todos y para todos y miles de besos para las niñas y un fuerte abrazo para ti que te lo manda el que no os olvida y lo es.

Juan Cañellas

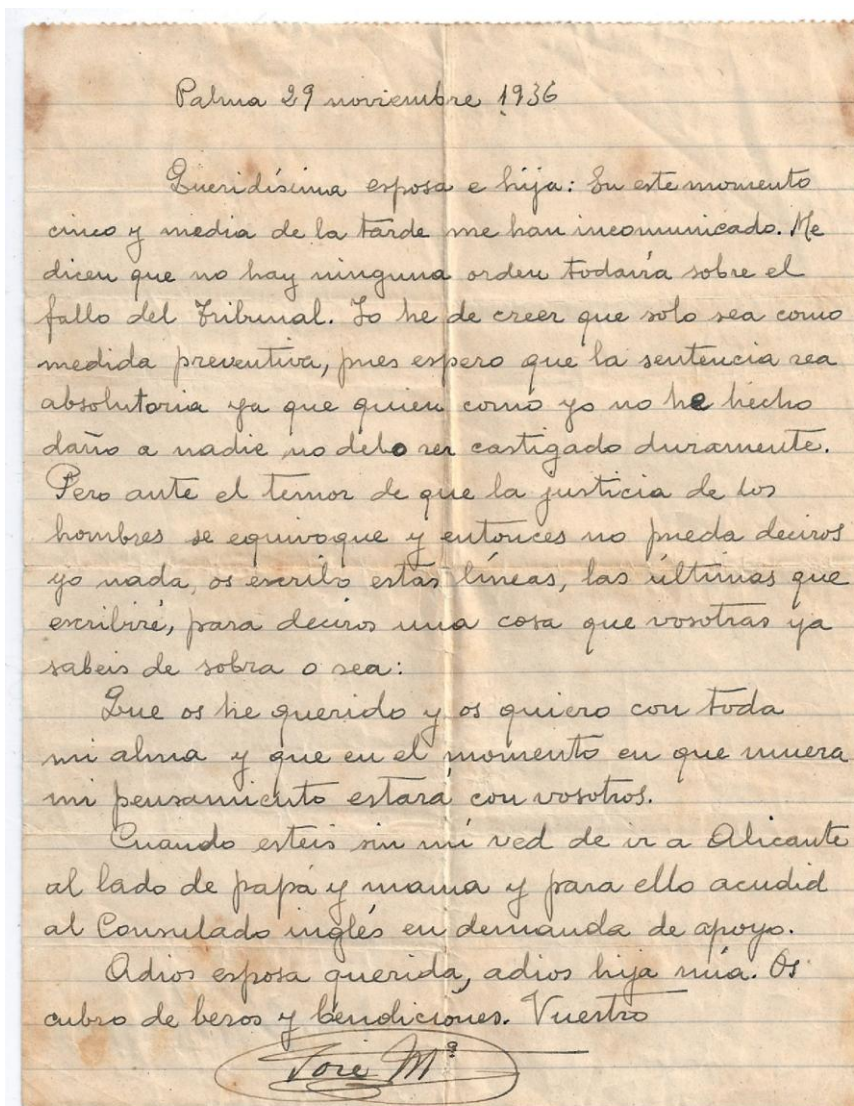

Palma 30 de 12 de 1936

Apreciada esposa: salud os deseo la mia es completa, igual deseo para toda la familia. Francisca respecto a lo que me escribes de las niñas si cuando venga les traeré una muñeca a cada una, puedes decirles que sí y grande y otras cosas, respecto a los pantalones no pases cuidado que están bien y la americana no importa porque ya puedes suponer que es mucho lo que tengo. Entre ropas y mandes y demás género. Bartolomé dice que se alegra de que las niñas no le hayan olvidado y que traerá caramelos y algo más. Pues bien Francisca estoy muy contento de que estas fiestas las hayas pasado bien en compañía de los que se quedan de familia y que os repartáis lo que tengáis y de nosotros no paséis cuidado que haremos lo mismo no solo los de familia sino todos los de Esporlas y casi la totalidad de la prisión, en fin mucha tranquilidad, respecto a mí no me mandes más dinero, ni para comer ni fumar que de todo tengo mucho, si más para hoy recuerdos de todos y para todos y miles de besos para las niñas y un fuerte abrazo para ti que te lo manda el que no os olvida y lo es.

Juan Cañellas

Carta de Jose María Olmos a la seva dona i filla
Palma, 29 de novembre de 1937

Palma, 29 novembre 1936

Queridísima esposa e hija: En este momento cinco y media de la tarde me han incomunicado. Me dicen que no hay ninguna orden todavía sobre el fallo del Tribunal. Yo he de creer que solo sea como medida preventiva, pues espero que la sentencia sea absolutoria ya que quien como yo no he hecho daño a nadie no debo ser castigado duramente. Pero ante el temor de que la justicia de los hombres se equivoque y entonces no pueda deciros yo nada, os escribo estas líneas, las últimas que escribiré, para deciros una cosa que vosotras ya sabéis de sobra o sea:

Que os he querido y os quiero con toda mi alma y que en el momento en que muera mi pensamiento estará con vosotros.

Cuando estéis sin mi ved de ir a Alicante al lado de papá y mamá y para ello acudid al Consulado inglés en demanda de apoyo.

Adiós esposa querida, adiós hija mía. Os cubro de besos y bendiciones. Vuestro

José M^a

Carta de Gaspar Moragues Comes a la seva dona i fill
Nascut a Esporles, li deien Juanito
Can Mir (en capella, carta de comiat)

mi querida esposa te dire
que me boy de este
mundo muy satisfecho
que se no he hecho nada
malo. y te recuerdo
seas buena y que estes
mucho a mi hijo
y que se este bueno
he tenido una enfer-
medad que me morido
por ella cuando sea
grande tendra en mi
hijo que le cuentes
seran buenos recuerdos.
Y muero pensando en
vosotros y hos quiere
vuestro esposo y padre.
Mil besos a mi hijo del
alma y recuerdos a toda
la familia.

en vosotros y hos quiere
vuestro esposo y padre
mil besos a mi hijo
del alma. y recuerdos
a toda la familia
Gaspar Moragues

Mi querida esposa te dire que me boy de este mundo muy satisfecho, que se no he hecho nada malo. Y te recuerdo seas buena y que estes mucho a mi hijo y que se este bueno, he tenido una enfermedad y me he morido por ella cuando sea grande tendra en mi hijo que le cuentes seran buenos recuerdos. Y muero pensando en vosotros y hos quiere vuestro esposo y padre. Mil besos a mi hijo del alma y recuerdos a toda la familia.

Gaspar Moragues

Carta de Jaume Capó Amengual a la seva dona Magdalena
Bellver, 20 de desembre de 1936

Bellver 20 Diciembre 1936.
Apreciada esposa: estoy contentísimo por haber recibido hoy la tuya del 15 a primera hora de la mañana y al mismo tiempo me alegro porque veo que gozas de buena salud (aunque no del todo perfecta) y que te desvelas por atenderme y seguir mis instrucciones.
Esta semana recibí el paquete con todo el contenido; he recibido también las 10 pts. y la libreta militar; también recibí los zapatos. Estoy satisfecho de que tu madre haya vendido los cerditos porque así no tiene por qué preocuparse y seguir estando contigo aunque hubiera sido mejor matarlos para vosotras.
Aunque veo me dices que lo de mi padre está arreglado te recomiendo me guardes la postal a que he hecho referencia tantas veces. Mandé una postal con un elefante que jugaba al fútbol para Catalinita con motivo de su cumpleaños y no sé si la habéis recibido.

Di a Juan que me mande, junto con todo lo que le encargué, por medio de otra carta tuya, una cigarrera.
Magdalena: Como te digo al principio de esta, estoy contentísimo de ti y me te alarmes que ni un momento he estado indignado contra ti antes al contrario; ya verás como al salir te lo demostraré mi conducta.
Sin nada más por hoy recuerdos a Juan y su casa, a los vecinos y a todos los que se preocupan por mí y vosotras abuela, cuñada, esposa e hijita recibid multitud de abrazos de vuestro
Jaime Capó Amengual

Bellver 20 Diciembre 1936

Apreciada esposa: estoy contentísimo por haber recibido hoy la tuya del 15 a primera hora de la mañana y al mismo tiempo me alegro porque veo que gozas de buena salud (aunque no del todo perfecta) y que te desvelas por atenderme y seguir mis instrucciones.

Esta semana recibí el paquete con todo el contenido; he recibido también las 10 pts. y la libreta militar; también recibí los zapatos. Estoy satisfecho de que tu madre haya vendido los cerditos porque así no tiene por qué preocuparse y seguir estando contigo aunque hubiera sido mejor matarlos para vosotras.

Aunque veo me dices que lo de mi padre está arreglado te recomiendo me guardes la postal a que he hecho referencia tantas veces. Mandé una postal con un elefante que jugaba al fútbol para Catalinita con motivo de su cumpleaños y no sé si la habéis recibido.

Di a Juan que me mande, junto con todo lo que le encargué, por medio de otra carta tuya, una cigarrera.

Magdalena: como te digo al principio de esta, estoy contentísimo de ti y no te alarmes que ni un momento he estado indignado contra ti antes al contrario; ya verás como al salir te lo demostraré mi conducta.

Sin nada más por hoy recuerdos a Juan y su casa, a los vecinos y a todos los que se preocupan por mí y vosotras abuela, cuñada, esposa e hijita recibid multitud de abrazos de vuestro

Jaime Capó Amengual

Carta de Joan Llosa Campomar a la seva dona
Palma, 10 de desembre de 1936

Querida Esposa: Sirve esta para hacerte partícipe, de la alegría que que hacer el Sr. Juez me dio pues me notifico el sobreseimiento del expediente como tu ya sabes que quien nada ha hecho nada tiene que temer pues ahora esto y bajo la jurisdicción del E.S. S. Gobernador y espero que una vez haya revisado el sumario no tendrá ningún inconveniente en decretar la libertad, pues la justicia es siempre justa para los inocentes. Así que espero muy pronto poderte abrazar a ti y a mi querida nenita. Darás recuerdos a la madre, besos a la nena y tu recibe el cariño de tu esposo

Juan Llosa
Palma 10-12-36 Campomar

Querida Esposa:

Sirve esta para hacerte partícipe de la alegría que el Sr. Juez me dio pues me notifico el sobreseimiento del expediente.

Como tú ya sabes quién nada ha hecho, nada tiene que temer, pues ahora estoy bajo la jurisdicción del E.S. Gobernador y espero que una vez haya revisado el sumario, no tendrá ningún inconveniente en decretar la libertad, pues la justicia es siempre justa para los inocentes.

Así que espero muy pronto poderte abrazar a ti y a mi querida nenita.

Darás recuerdos a la madre, besos a la nena y tu recibe el cariño de tu esposo.

Juan Llosa Campomar

Palma 10-12-36

MEU ADROVER OLIVER
NI ADROVER SANSÓ
EL ALBONS MANRESA
S'ALCALÀ RABASSA
EM ALCOVER MASCARÓ
II ALEMANY
ALEMANY BONET
ALEMANY FLEXAS
ALEMANY FONT
NTELM ALEMANY PUJOL
LEMANY VILLALONGA
FONSECA DOMÍNGUEZ
IAGA CRESPI
ALMANZÁN CILLAURREN
ALOMAR MAS
LOMAR POQUET
ALOMAR SIQUIER
OMAR TABERNER
MAR VICENS
RÍA ALONSO PASTOR
S PELEGRÍ
OU GINARD
ALOU MERCANT
ALPISSTE MÉNDEZ
VAREZ SÁNCHEZ
INA SANCHO
NGUAL BALLESTER
MENGUAL BARCELÓ
AMENGUAL CANALS
ENGUAL JUAN
ENGUAL MOREY
GUAL MOREY
NGUAL MUNTANER
R LLODRÀ
ROIG
ENDRELL
ES REBOLLO
AYA GUTIÉRREZ
S HERNÁNDEZ
CH FIOI
VA JORDÀ
ÓS SALAS
ÓS SALAS
ALAS
L RUIZ
NDO CORRO
UES

RAMÓN AUSÓ CACOPINO
JOAN ÀVILA SÁNCHEZ
RAFAEL AVINÓ MANÉZ
PEDRO AZNAR SABUCO
JOSEP AZUAGA VILLALONGA
MIQUEL AZUAGA VILLALONGA
FRANCESC BADIA CARULLA
MATIAS BAEZA GARCÍAS
FRANCESC BAGUR QUINTANA
BERNAT BALAGUER
ANTONI BALAGUER BUNYOLA
ANTONIO BALARÓN
JOAN BALDÚ PASCUAL
JORGE BALET ARDIZ
GERMÀ BALLESTER
JOAN BALLESTER
BARTOMEU BALLESTER ROIG
MIQUEL BARCELÓ ARTIGUES
ANTONI BARCELÓ BARCELÓ
BARTOMEU BARCELÓ BARCELÓ
DOMINGO BARCELÓ BARCELÓ
GUILLEM BARCELÓ BARCELÓ
JAUME BARCELÓ CATALÀ
MANUEL BARCELÓ HERNÁNDEZ
CRISTÒFOL BARCELÓ MORA
MATEU BARCELÓ MOYÀ
RAFEL BARCELÓ RIGO
ANTONI BARCELÓ SIMÓ
FERNANDO BARRANCO
MAGDALENA BASSA GALMÉS
JOAN, BATLOTA
JOAN BAUÇA
BARTOMEU BAUÇA, PELUT
PERE BAUÇA CURSACH
JAUME BAUÇA FAR
ANDREU BAUÇA GINARD
ANTONI BAUÇA MARTÍ
JOSEP BAUÇA POU
JO, BAUÇA RIERA
JO, BAUÇA MULERO
AI, BAUÇA LÓPEZ
JOAN BELTRAN MARTORELL
LLORENÇ BELTRAN S
RAFE BENNÀSSAR BARCELÓ
JULIÀ BENNÀSSAR MIR
MIQUEL BENNÀSSAR PALMER
VICENÇ BENNÀSSAR RAMIS
GREGORI BERNABÉ ESCOLANO

SEBASTIÀ BESTARD
ANTONI BESTARD SEGUÍ
JAUME BESTARD TOMAS
JOAN BIBILONI CAPELLA
LLORENÇ BIBILONI COMA
GABRIEL BIBILONI SERVE
ÀNGEL BIOSCA ROJO
ANDREU BLANCH BAUZA
MIQUEL BLANCH ROIG
JUAN MANUEL BLANCO
BARTOMEU BLANQUER
GUILLEM BONET
JAUME BONET ALEM
JOAN BONET ESCALA
SEBASTIÀ BONET FU
VICENÇ BONET TUR
LADISLAU BONET VI
JOSEP BONNÍN BON
FRANCESC BONNÍN
MATEU BORDOY M
COSME BORDOY T
BARTOMEU BORR
JOSEP BORRÀS P
MONTSERRAT BO
JOSEP BOSCH
PAU BOSCH
FRANCESC BOS
JOAN BOSCH M
PERE ANTONI
PAU BOU RIU
ANTONI BOVI
MANUEL BRA
FRANCESC B
BARTOMEU
JAUME BRU
JAUME BRU
GABRIEL B
TOMÀS B
JOAN BUS
MIQUEL
DARÍA B
MERCED

In memoriam..

Víctima: Andreu Blanch Bauzá, *Serol*
Autoria: Joana Aina Blanch Preto

Al meu padrí,

Andreu Blanch Bauzá, *Serol*, de 33 anys, de Porreres. Vares ser un bon fill, un bon marit i un bon pare, una persona treballadora i emprenedora, una bona persona que no mereixia una mort tan cruel com la que conten.

El disgust de la teva desaparició va ser tan dolorós per a la teva família que va durar més de vuitanta anys. El teu fill Toni ens contava que per al dinar de Nadal sempre faltava el mateix, i la tristor i els plors envaïen aquell dia. Aquest sentiment es va transmetre als teus nets.

Et varen detenir a Palma, al barri del Viver on vivíeu, davant el teu fill Toni, de sis anys, que deixaren amb un veïnat. Vares viure un dia més, i després aquell nin va quedar marcat per la injustícia i la ràbia per sempre. A l'escola li ensenyaven els deu manaments i el no mataràs el feia enrabiar més, tots els companys ho sabien i ho comentaven, mentre ell, amb les mans al cap damunt el pupitre, s'enfadava i plorava.

Pel carrer, si es topava amb feixistes li feien alçar el braç dret per fer la salutació feixista. Ho feia tímidament fins que li cridaven: «¡Más alto, más alto!». Només tenia onze anys.

La teva cunyada Rosa anava a cercar-te de la mà d'en Toniet, de set anys, i cercava entre la roba dels afusellats al cementeri de Palma, roba tacada de sang, mentre el nin deia: «Anem, tia, anem», i estirava na Rosa per sortir d'aquell indret.

Els teus fills Toni i Margalida ens han contat molts fets que varen ocórrer en aquell barri de Palma i a Porreres, que fan mal al cor encara que no coneguis aquelles persones. La dolentia d'aquell règim no pot ser assumida per les persones de bona fe.

Estimat padrí, sempre has estat a la memòria de tots nosaltres, i mai t'oblidarem. Els teus fills, Toni i Margalida, i els teus nets, Antònia, Andreu, Rosa, Joana Aina i Jaume.

Víctima: Andreu Paris Martorell
Autoria: Antònia Paris Llompart

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

A la memòria del meu pare

La família

Vaig néixer a Inca, un poble de l'illa de Mallorca, en una família humil: el meu pare era sabater, no ens sobraven els diners, però tampoc ens mancava res. La meva mare s'ocupava de la casa i dels fills; els dos s'estimaven moltíssim i els records que tenc de la meva infantesa abans del 1936 són molt bons. Érem cinc germans, amb pocs anys de diferència; era una casa alegre i viva.

1936

Som la segona dels germans, la major de les al·lotes. Pel juliol de 1936 jo tenia 11 anys i érem encara quatre germans: la meva mare estava embarassada.

El meu pare era un home molt idealista, amb principis d'igualtat i justícia, i tenia molta personalitat. Era molt bon home, conegut en el poble. Era republicà, molt valent, amb idees socialistes. Cridava l'atenció per la seva personalitat. Llegia molt i sempre li agrairé que m'inculqués l'hàbit de lectura. Jo l'estimava moltíssim. A casa, quan ell treballava, m'asseia al seu costat i l'escoltava parlar de les seves idees: deia que era injust que la gent humil hagués de treballar tant perquè els seus fills poguessin estudiar mentre altres ho tenien tot sense necessitat de fer cap esforç..., que el món estava mal repartit..., em parlava de les diferències socials i de com creia ell que podien millorar les coses...; record que em demanava que li llegís el diari mentre treballava, em deia que era important que ho fes cada dia per poder estar assabentada del que passava en el món, i després comentàvem les notícies. Alguns horabaixes solia anar a un cafè que crec que es deia Cafè Republicà, es reunia amb amics i companys, feien tertúlies... jo hi anava amb ell alguna vegada.

Juliol de 1936

A Inca es remorejava que hi havia persones amb poder i influència que es reunien a un cafè. Eren contraris a la República i se sospitava que tramaven alguna cosa. Vaig sentir dir que un d'ells era el que després, en temps de Franco, va ser el notari de Joan March... o sigui, que era gent amb diners, i a més, eren afiliats a la Falange.

Pocs dies després d'aquelles reunions varen sortir de l'església de Santa Maria la Major els falangistes armats (havien guardat les armes a l'església) i varen prendre ràpidament el poder: es varen treure del mig qualsevol persona que pogués oposar-los resistència... Tot va ser molt ràpid. Deien que havia començat la guerra a Espanya... tot era molt confús... En aquells temps no hi havia els mitjans de comunicació que existeixen avui dia i les coses se sabien perquè es comunicaven de boca en boca i pel que es podia veure...No tothom tenia ràdio, i la premsa arribava tard.

Hi va haver moltes detencions: se sentia dir que se n'havien endut aquest o aquell, i que no se sabia res d'ell.

La idea que tenia jo, una nina d'onze anys, sobre una guerra, era de dos bàndols contraris que lluitaven, amb barricades i armes, amb trets continus... però aquí no va ser així. Almenys a Inca, pel que jo vaig veure, només hi havia un bàndol armat reprimint un poble: el dels falangistes; l'altre bàndol era per a mi tots els que no ho eren, i nosaltres no ho érem, de falangistes, així que intuïa clarament el perill a pesar de ser tan petita.

Al carrer es podia palpar la por. Record alguns bombardeigs i com començava a córrer agafant el meu germà petit per la mà i anàvem a refugiar-nos. Però aquesta por se'ns passava: érem nins, i quan parava el renou dels avions i de les bombes sortíem i seguíem jugant. L'altra por la duia de dins. A pesar que el meu pare intentàs tranquil·litzar-nos jo sabia que alguna cosa dolenta ens passaria. El 4 d'agost de 1936 va néixer la meva germana Catalina i unes setmanes després es presentà a casa la guàrdia civil per fer un registre: només trobaren unes revistes que crec que eren socialistes i que es deien alguna cosa així com *La Igualdad*.

Detenció

La família del meu pare eren tres germans i una germana. La meva padrina (mare del meu pare) tenia una finca al camp a Son Ravenet, estava a les afores del poble i varen decidir anar a passar aquells dies de confusió tots a la casa. Érem molts de nins i nines, i record que dormíem en matalassos per en terra. Per als al·lots allò era com una festa, encara que de vegades vèiem les cares de preocupació del pares i això ens inquietava.

Uns dies més tard varen cridar el meu pare i ell es va presentar. Ara pens que tal vegada va ser perquè estava condicionat per tenir tants fills, un d'ells nadó i la dona encara convalescent del part. No va fugir intentant passar a l'altre bàndol com varen fer alguns. Record un veïnat que estava amagat a la part de darrera de ca seva durant el dia i a la nit sortia a estirar les cames; la seva dona li donava menjar i a l'alba tornava a amagar-se... i així ho va fer durant molt temps.

La meva mare el va intentar convèncer perquè no es presentàs; però ell deia que no havia fet res dolent i que no tenia perquè amagar-se, que no tinguéssim por, que tornaria (li va dir que es presentava voluntàriament perquè sabia que si l'anaven a cercar a casa podia ser un desastre, no volia que prenguessin represàlies contra la família). Amb el meu pare també es varen presentar els dos germans: l'oncle Antoni i l'oncle Miquel, i el cunyat: l'oncle Bernat. Els dos primers varen estar tancats un temps i després els varen amollar però el meu oncle Bernat i el meu pare no; la padrina ens deia que estiguéssim tranquils, que tornarien.

Presó de Sant Domingo d'Inca

Però no varen tornar. Els varen tancar a la presó d'Inca. A casa ens vàrem organitzar com vàrem poder: a cadascú se'ns adjudicaren unes feines i ajudàvem com podíem. El major de casa era el meu germà Andreu. Algú havia de dur el menjar al meu pare i, com que ma mare temia que si ho feia ell, se'l podien quedar perquè era un al·lot de tretze anys — i sabíem que n'havien agafat d'altres—, vaig ser jo l'encarregada. Això no era una càrrega per a mi, era un premi: em sentia orgullosa del meu pare i anava, encara que amb por, amb el cap molt alt.

A Sant Domingo hi ha uns jardins a l'entrada i una espècie de pati. A l'entrada de la presó hi havia falangistes. Quan arribaves t'aturaven, i et deien «¡Arriba España!», et feien aixecar la mà i contestar amb la seva salutació. En veure'm morta de por em demanaven: «Que vols?». Jo els deia «Porto es menjar *as papa*, Andreu París». I ells: «I tu, pocavergonya, parles de tu al teu pare? Ets una mal educada» «Hija de rojo tenías que ser...» Em posava a plorar, se'n reien de mi, ens tractaven malament, no ens volien i jo ho notava.

Hi havia altra gent com jo allà i vaig veure escenes que tenc gravades a la memòria, escenes terribles, molt desagradables... Record una vegada un home que jo coneixia, vivia a prop de la casa de la meva padrina; sabia que era republicà i amic del meu pare perquè algunes vegades els havia vist parlar... aquest home, jo no sé si per provocar o tal vegada no, no ho sé... duia a cada mà una espècie de barrals molt pesats, i estava travessant el pati. Li varen donar l'alto! i li exigiren la salutació falangista. L'home va dir «¡Arriba España!» però no va aixecar el braç. Jo era allà mateix, devora quatre o cinc falangistes. Un li va pegar un cop amb el fusell i li començà a sortir sang del front...

L'home deia «no puc, no puc... vaig carregat...». Un d'ells s'hi va acostar i li va dir: «És clar que pots! Però, a més a més, ho faràs sense amollar els bidons, *firmes y con el brazo estirado a la altura de la cabeza!* Com amollis la carga o no ho facis com toca et mat aquí mateix...!» Ho va intentar però no podia, i deia «No puc... no puc...». Li varen començar a pegar tots amb els fusells i l'home va caure a terra, ple de sang... Jo estava aterrida, vaig anar corrent a contar-ho, plorant, a la meva mare. Ella m'abraçava i em deia: «No ploris, no ploris...», però ella també plorava...

Resistir

Per a mi, dur el menjar al meu pare era una manera de resistir i, encara que tenia por, sempre ho volia fer. Només era una nina i m'intentaven humiliar, però jo sabia que aconseguien justament l'efecte contrari: em sentia orgullosa de ser filla del meu pare, anava amb el dinar a la cistella conscient que segurament el maltractaven, però jo sabia com era el meu pare i sabia que resistiria, així que jo també havia de resistir.

Can Mir. Palma

Pocs mesos després se'l varen endur a Palma, a una espècie de presó provisional que era un magatzem de fusta, o alguna cosa semblant... Es deia Can Mir i actualment és el cine Augusta de Palma. Com que allò no era una presó (no tenia ventilació) i hi havia molts detinguts, varen fer un mur a la vorera del carrer, a l'altura del cap perquè els homes poguessin sortir a estirar les cames i respirar, una espècie de pati... Des de fora jo podia veure un poc els caps dels presos, n'hi havia molts. Fora sempre hi havia familiars o amics que els volien veure o saber-ne alguna cosa.

Una de les vegades que la meva mare va poder comunicar-se amb ell, li va demanar si volia que anàs a veure algun conegut del bàndol contrari per demanar-li ajut, però el meu pare no va voler, li va dir que no volia que demanàs a ningú d'aquesta gent cap favor. Li digué que ens contés a nosaltres, els seus fills, que ell no havia fet mal a ningú, i que de la mateixa manera que l'havien tancat l'haurien d'alliberar. Però s'equivocà.

L'última vegada que el vaig veure

Me'n vaig anar amb la meva padrina materna a viure a Palma per estar prop del meu pare i poder seguir duent-li el menjar. La presó de Can Mir estava custodiada, com la d'Inca, per falangistes i la Guàrdia Civil, i eren igual de desagradables amb nosaltres que els altres. La gent, fora de la presó, parlava i deia que els que hi havia allà eren detinguts sense causa i que, o bé els n'havien d'atribuir una i jutjar-los, o bé els haurien d'amollar. Però ni se'ls jutjava ni se'ls amollava. Els que sortien no tornaven a ca seva, i jo sentia dir que se'ls interrogava i torturava... Record bé que algú va dir que els donaven oli de ricí. Jo esperava fora i sempre mirava cap al mur. El millor record que tenc d'aquells temps és d'un dia en què, des de fora, quan intentava veure el meu pare entre tants caps, abans de veure'l el vaig sentir, vaig reconèixer la seva veu..., em cridava..., el cor m'anava de pressa, de pressa..., jo no el veia..., mirava i mirava i a la fi, vaig veure una mà saludant i el vaig reconèixer; vaig veure la seva cara, em parlava i somreia..., estava molt content..., reia..., jo també..., vaig aixecar la mà i record que li deia «papà, papà...». És l'última vegada que el vaig veure.

Lo han soltado

Era un dia d'hivern. Quan vaig arribar a la presó i em vaig presentar, el de la porta ja em coneixia i em va dir. «Ya no hace falta que vengas más. Hoy han soltado a tu padre». Tenia tantes ganes que l'amollessin que en aquell moment vaig creure el que em deia aquell home, me'n vaig anar corrent molt contenta a casa d'uns coneguts per contar-los-ho i per telefonar a la meva mare, que en aquell temps s'havia hagut de posar a fer feina en una fàbrica d'Inca.

Ma mare quan em va sentir segurament ja va veure què havia passat i es va posar a plorar... Jo no ho entenia i li deia «Què et passa? No em sents? L'han amollat, l'han amollat...! Per què plores...?». Em va dir que no em mogués, que venia de seguida, que agafava el tren, que l'esperàs...

No sé quin temps vaig esperar, allà, quieta, sense moure'm, tal com ella m'havia dit... Vaig començar a pensar que era estrany que el meu pare no m'hagués esperat per agafar el tren junts i tornar a casa, però em seguia repetint a mi mateixa «l'han amollat...», fins que la meva mare va arribar amb la meva germana petita en braços, vaig veure els seus ulls que miraven els meus i sense dir res vaig començar a plorar...

La meva mare i jo demanant pel meu pare

Aquest dia vàrem anar a molts llocs oficials que jo no podria identificar perquè no coneixia quasi gens Palma, i anàvem preguntant... Ens miraven com si fóssim boges... Ens repetien que l'havien amollat... Hi havia falangistes i gent uniformada, supòs que militars. Ens deien que se n'havia anat, que potser ens havia abandonat, que no sabien res... La meva mare repetia: «On l'heu amollat? Quan? Què heu fet amb ell? Per què a ell?» I ningú no ens contestava... Encara avui ningú no ens ha contestat.

Sense el meu pare

Vaig resistir com vaig poder. Cada vegada que veia una desfilada de militars o d'italians pels carrers d'Inca, o quan havia de cantar el Cara al sol, m'agafava de la mà del meu germà gran i recordava el meu pare. Uns dies després d'assassinar-lo va ser també assassinat l'oncle Bernat Mateu.

No sé com la meva mare va poder aguantar tot allò. Era una dona molt valenta, no va voler firmar un document que deia que havia vist el seu marit mort i que eximia el seu fill major de fer el servei militar. Per això, segons ells, nosaltres no érem orfes, ni la meva mare viuda, així que el meu germà va haver de fer el servei militar i ma mare va haver de prescindir d'ell, encara que segurament el necessitava molt. Ens va apuntar a un menjador que crec que era de la secció femenina i així podem menjar. Moltes de les meves amigues s'havien fet falangistes, portaven uniforme de bona qualitat i seguien anat a l'escola; jo ho vaig haver de deixar, i em sabia molt de greu, a vegades sentia enveja d'aquestes amigues i, al mateix temps, ràbia i vergonya per aquests sentiments.

Me vaig posar a cosir a casa d'una modista amiga de ma mare. A aquesta dona li havien matat tres fills juntament amb el pare, els germans Sancho, un de ells només tenia vint anys. També m'ocupava de la casa i els germanets petits. La meva germana Esperança m'ajudava, però només tenia deu anys i feia el que podia. A vegades em veia molt estreta amb tres germans més petits que jo, record que havia de dur a alletar cada tres hores la meva germana petita al treball de la mare i algunes vegades no hi pensava, o havia de bullir patates i no me'n recordava de fer-ho... i em posava a jugar amb els meus germans...; ella mai no em va renyir per això. El meu germà gran treballava al mateix temps que estudiava. La mare feia feina a una fabrica de teixits durant tot el dia, i a la nit després de sopar, quant nosaltres ja dormien es posava a cosir sabates. Record que anava al rebost, agafava un grapat de pomes, i ens donava dues o tres a nosaltres i ella es quedava les que tenien qualche corc, i així i tot encara somreia quan es meu germà Joan, que tenia tres anys i era molt graciós, en feia alguna de les seves.

Érem hijos de rojo, traidor y ateo. Els sentiments que provocaven en mi aquests comentaris eren de ràbia i al mateix temps d'orgull, perquè sabia que el meu pare era un bon home, que estimava moltíssim la seva família, un home amb grans principis que no s'havia doblegat i que havia resistit, per la qual cosa el varen assassinar. Per això, cada vegada que intentaven fer-me creure aquestes mentides, jo m'afermava més en la veritat, cada vegada que intentaven fer-me oblidar, jo me'n recordava més de les coses... varen aconseguir l'efecte contrari al que pretenien durant la guerra, durant la dictadura i durant la democràcia, i així serà durant tots els anys de la meva vida.

Oblidar i perdonar?

Oblidar, varen intentar que ho fes amb el silenci forçat; però mai, mai ho oblidaré. Perdonar? ningú no ens ha demanat mai perdó, ni tan sols ara, en plena democràcia. Un dia d'hivern de 1937 la meva mare demanava i demanava, i mai ningú no ha contestat les seves preguntes; feien com si el meu pare no hagués existit mai. Però sí que va existir, i per això vull agrair la oportunitat de poder expressar-me i fer públic el record i el nom del meu pare: Andreu París Martorell, que serà sempre viu en mi i en la memòria de la meva família.

En nom de tots nosaltres, us agraeix l'atenció que ens heu fet.

Antònia París Llompart

Víctima: Andreu Sastre Ferragut
Autoria: Josep Baño Sastre

Estimada Maria Sastre Vicens

(23/09/1916-29/05/1998)

Segona mare i tieta meva... No sé com t'ho has fet, però des del 19 de novembre de 2020 se n'ha parlat molt, de ton pare, el meu padrí, Andreu Sastre Ferragut (el padrí que no vaig conèixer), que fou assassinat pels feixistes requetès el 13 d'agost de 1936. Varen fer excavacions en una fossa del cementeri de Valldemossa, per cercar les seves restes.

Des que vaig tenir ús de coneixement, sé que, des del 16 d'agost de 1936, en què vares saber que els feixistes volien fer desaparèixer la memòria del seu nom, vares començar una lluita perquè no es perdés: del 1936 al 1939, del 1946 al 1949, del 1956 al 1959, del 1966 al 1969, del 1976 al 1979, del 1986 al 1989 i del 1996 al 29 de maig de 1998... sempre amb mentides dels militars i la poca col·laboració del consistori de Selva, on va néixer el meu padrí.

Si l'any 1986 aconseguies que un jutge reconegués que la mort del meu padrí no havia estat un accident de carretera sinó un assassinat feixista, ara has aconseguit que, a Selva, l'associació per la memòria Arrelam Biniamar, Binibona, Caimari, Moscari i Selva, li hi hagi fet un acte de memòria devers el mes de maig i que també estigui escrit el seu nom en els memorials del cementeri de Palma.

Has guanyat... després de tants sofriments i tantes batalles!

Josep Baño

Víctima: Ángel Fernández Lafont
Autoria: Josep Lluís Fernández Albertí

Era fill del tinent coronel manescal Francisco Fernández Galán i de la cubana Ángela Domitila Lafont Torres, els quals tingueren tretze fills i un d'ells era el meu padrí, Ángel. Al meu repadrí el varen destinar a Espanya i li va tocar la zona de Catalunya. Com que era de cavalleria, li corresponia Mallorca i contínuament viatjava cap aquí, fins al punt de tenir una casa al carrer de Rodríguez Méndez, devora el carrer de la Indústria.

En un dels viatges que feia, el meu repadrí va venir amb el seu fill Ángel i la seva filla Lola. El meu padrí Ángel, passejant per la zona, va conèixer la meva padrina, Catalina Matas Oliver, s'enamoraren i es casaren aquí, a Palma. El meu padrí se sentia molt valencià, però ell va néixer a Vicálvaro (Madrid). De nuvis partiren cap a València, ja que el meu padrí hi tenia feina de sastre. I allà varen tenir dos fills: el meu oncle Paco i el meu pare, Rafel, i hi varen viure sis anys.

El meu padrí era molt futbol·ler i, com que vivien al Cabanyal, va fundar el Levante FC, del qual en va ser president, i fins i tot varen fer un camp nou. Mostra d'això és que, en una novel·la que emetien a Antena 3 TV (*El secreto de Puente Viejo*), un dels personatges que feia de fotògraf deia: «me voy a Valencia a hablar con el presidente del Levante, el señor Ángel Fernández, que tengo que hacer unas fotos al campo de fútbol nuevo que han construido». Passats sis anys d'estar a València, hi va haver una pandèmia de la qual la gent es moria, i la meva padrina, per por i enyorança, va voler venir cap a Palma. I aquí comença el bròquil.

Vingueren cap a Palma i el meu padrí va muntar la sastreria al Born. Era una sastreria on anava la gent adinerada, però era gent que també deixava molts deutes. Mostra d'això és el llibre del que va quedar sense cobrar d'aquests bons senyors. El meu padrí Ángel es va fer maçó i tenia un grau molt important dins la maçoneria. Perquè no els reconeguessin, empraven pseudònims. El seu era Blasco Ibáñez i va muntar, juntament amb Martínez Barrio, la Unión Republicana. Tenia grans amistats, entre els quals es trobaven Joan Crespí i Emili Darder.

Un bon dia, ja esclatat el moviment i quan la cosa anava magra, va anar al futbol, va veure una sèrie de senyors deutors i els va demanar doblers. Després d'uns dies va desaparèixer. El cercaren pertot i no el trobaren. Uns deien que era a Can Mir, però no era vera.

Les coses es complicaren a la família, perquè els fills estudiaven i la meva padrina no feia feina, i varen tancar la sastreria. Quan el meu pare, Rafel, era a escola, tenia devers 16 o 17 anys, l'agafaren i el ficaren dins un vaixell. Ell, per la borda, va veure un senyor que coneixia i li va dir que avisàs sa mare. Al cap d'uns minuts, arribaren al vaixell i li llançaren una maleta de fusta que jo he pogut veure. Va estar deu anys a tornar, va estar a terra, mar i aire, i no va jurar mai bandera. Quan va tornar, es va posar a estudiar i a preparar oposicions. Es va examinar, es va treure les del Banco Hispano Americano i les de l'Institut Nacional de Previsió, i va triar entrar a l'Institut. Al cap d'uns dies el varen treure defora per ser fill d'Àngel; però el bisbe d'Eivissa, molt amic del meu padrí Àngel, es va enfrontar amb els falangistes; era un home amb molt de dallons. El varen tornar a agafar, però el tingueren set anys d'interí.

A ca meva no es xerrava mai d'aquest tema, mostra d'això va ser que jo vaig saber tot això del meu padrí quan tenia vint anys. Sempre va ser un tema tabú i amb molta de por.

Sempre ens deien que no ens ficàssim mai en res.

Víctima: Antoni Alomar Mas
Autoria: Francisca Alomar Jaume

Ja m'heu ficat dues espines, una en cada taló,
mirau quina estimació, que demanen pel sabó, per
decantar la brutor, de la roba de les nines.
Manacor, *manacoret*, una pedra *preciada*, i aquí
tens a mon pare i a la meva mare estimada

Aquesta glossa ens la cantava la nostra estimada padrina.

El meu benvolgut pare nomia Antonio Alomar Mas, era rellotger i teníem una rellotgeria a Manacor. Jo som la seva filla Francisca i, juntament amb la meva mare, Margarita Jaume, i la meva germana, Antònia, formàvem una família molt feliç. No ens faltava res i el més important era l'afecte que teníem dels nostres pares. El meu pare treballava molt, però sempre tenia temps per jugar amb nosaltres. La meva germana, que era de poc menjar, sempre volia que el meu pare li fes el menjar perquè li feia el que a ella li agradava: ens tenia una mica consentides.

Però tot això va canviar un mal dia quan jo tenia vuit anys i la meva germana onze. Es va presentar a casa la Guàrdia Civil, venien a cercar el meu pare i se'l varen endur. Al cap d'uns dies varen venir a cercar la meva mare, que estava embarassada de set mesos. No sabíem res d'ells, va venir el meu padrí de Llubí a Manacor i va anar a demanar per ells a qui llavors manava, a qui deien el capità Jaume. Li va demanar pel seu fill i per la seva nora, per si ell podia fer alguna cosa per ells, i llavors el capità Jaume li va contestar que el seu fill i la seva nora no necessitaven res perquè eren morts. El pobre home, de la impressió, es va desmaiar en saber que els havien assassinat.

Això va canviar per a mal les nostres vides, com a molts altres que els va passar el mateix. Després de molts anys i de no perdre mai l'esperança de trobar-los, gràcies a l'ajuda de l'associació Memòria de Mallorca i de la Direcció General de Memòria Democràtica, als meus noranta-tres anys i després de vuitanta-cinc anys d'espera, per fi em varen cridar un dia per dir-me que havien trobat els ossos del meu pare. Per fi havien llevat l'arena que el cobria on l'havien llençat els seus assassins. Quina alegria més immensa per a tota la família després de tants anys d'espera. No es pot explicar aquest moment. El teu cor s'atura un segon, per després tornar a bategar.

Ara el que desitjam és que aviat trobin la meva mare per poder descansar algun dia tots junts.

La teva filla Francisca i els teus nets no deixarem de lluitar per això.

Francisca Alomar Jaume

Víctima: Antoni Company Oliver
Autoria: Antoni Pallicer

En silenci, sense una paraula més alta que l'altra, et continuam cercant. No oblidam fàcilment una injustícia com la que es cometé amb tu ni la gent que, com tu, feia una mica millor el món amb ideals legítims per a un obrer del gremi de la sabata.

Nosaltres no volíem ser herois ni víctimes per mor de la teva desgraciada mort i de qualque manera hi esdevinguérem. Cap alt? Sempre! Quin mal feres? No pot ser d'una altra manera.

No caiguérem ni caurem en la trampa de l'odi. Anam cap a la concòrdia com borinos a la llum i creim que tu aprovaries aquesta actitud. Maldament que amb la desfeta de la guerra perdéssim coses molt més importants que les materials, les materials també les perdérem, i ben guanyades que les teníem.

Que podria contar-vos de coses bones d'aquest home que creia amb fets i paraules en la bondat entre els homes de tota condició... Es faria llarg.

En fi, mai més cap guerra, que és un desbarat que supera tot el que puguem imaginar d'entrada. Entenguem-nos i respectem-nos, que val sempre la pena. Que mai més no surti ni torni a entrar a cap casa ningú armat.

Antoni Pallicer

Renét d'Antoni Company Oliver

Víctima: Antoni Frau Sans
Autoria: Rosalia Magdalena Frau

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

Hola padrí.

Tot i que parlo molt sovint amb tu mentalment, m'ha costat molt escriure aquesta carta per la gran quantitat de coses que m'agradaria dir-te, sense saber per on començar.

No vaig poder conèixer-te. Ho varen impedir els gossos de presa falangistes que, assedegats d'odi i sang, la tarda del 25 de novembre de 1936, et varen arrancar dels braços de la teva família per assassinar-te cosit a trets al voltant del cementeri de Palma. Ens varen privar, al meu cosí i a mi, del gran honor d'haver-te pogut conèixer. Sé, per tot el que em varen explicar de tu, que vas ser un avançat al teu temps, com tants altres, homes i dones republicans com tu, que somiaven amb un món millor, més lliure, més culte, amb més justícia social.

Eres socialista des del més profund del teu cor, secretari de l'Agrupació Socialista de Palma i president de la Cooperativa Socialista de Santa Catalina. Predicaves amb el teu exemple de vida. També sé que vas ser un gran artista, dinamitzador cultural, director de dues companyies de teatre i de sarsuela, autor de diverses peces de teatre; pretenies que la música i el teatre arribessin a les classes menys afavorides, que deixessin de ser un privilegi de la classe alta i l'aristocràcia. Teatre i sarsuela del poble i per al poble... i per aquesta implicació política, artística i social et va assassinar vilment un escamot de maleïts feixistes, envejosos de la teva trajectòria i popularitat. Et varen matar, però no varen acabar amb el teu llegat, perquè la teva llavor va germinar en nosaltres, els teus fills i néts, que vam néixer amb el gen roig corrent per les nostres venes i amb la música i el teatre a la sang.

El teu fill gran, el meu pare, va seguir els teus passos, tant en l'àmbit laboral (va arribar a ser un gran tipògraf, igual que tu) com en l'àmbit artístic i cultural. T'enorgulliria saber que el teu besnét segueix els teus passos com un gran actor de teatre i televisió. Jo cant i he fet els meus primers passos en teatre, a part d'intentar reivindicar la teva memòria amb les meves companyes i germanes de Memòria de Mallorca. Buscadors d'ossos ens han cridat els de sempre a manera d'insult, no saben aquests desgraciats que és un gran honor buscar uns ossos que per

a nosaltres són sagrats.

Al principi de la meva carta et deia que parlava amb tu. I és que, tot i no estar amb nosaltres, a casa sempre et vam mantenir viu, la teva presència arribava a cada racó de la nostra llar, ja que jo vaig néixer a la casa familiar, d'on vas ser arrencat, per aparèixer l'endemà cosit a trets a la tàpia del cementiri; una història de mort i horror, massa freqüent en aquells foscos anys i que es va perllongar durant massa temps, deixant famílies destrossades i totalment desemparades.

Tant de bo t'hagués conegut! que tu m'haguessis pogut comptar totes les anècdotes i històries que relataves als teus deixebles i seguidors i que, amb el transcórrer del temps, varen arribar a mi.

Com vas viure els teus últims dies? Com varen ser les últimes hores, apartat de la teva família en mans dels gossos assassins? No puc imaginar-me un terror semblant. Que aquest horror no es repeteixi mai! Massa fills i nets ens hem quedat amb aquesta trista herència. Maleïts assassins! Que no trobeu la pau, ni en aquesta vida ni en l'altra.

T'estimo padrí!

Rosalia Magdalena Frau

Víctima: Antoni Pascual Galmés
Autoria: Francesca Pasqual Perelló

Estimat padrí Toni:

Allò que ara duc dins meu és el pes d'un deute pendent, perquè això és el que sent cada vegada que pens amb tu, padrí.

I en com va ser possible que en tota la meva infantesa i en la meva joventut no em plantejàs mai què li havia passat al meu padrí Toni.

—Es padrí va morir a la guerra.

Me'n faig creus de, en tants d'anys, no haver-me plantejat més coses, no haver demanat més detalls, no haver imaginat com va ser la teva mort. «Era soldat?», «Va ser una bomba?», «On està enterrat?». Un afusellament no entrava per res dins el meu imaginari.

Des que tenc més criteri no puc entendre aquella acceptació tan passiva que vaig tenir respecte de la teva mort. No et vares morir, et varen matar, fredament, o en calent, no ho sé, però et varen arrabassar la vida.

La Padrina Francesca no en parlava mai. De fet, ella, va dur el dol tan profundament que va morir molt jove, quan jo només tenia nou anys. Massa d'hora pel despertar de la meva ensopida consciència.

La Padrina va quedar sola, amb tres infants petits, amb el disgust, i res més. Els feixistes s'endugueren la seva alegria, però també tot el parament de la casa. Ni roba, ni vaixella..., ni res: ni roba de dol li deixaren portar. En pocs dies va perdre el color dels cabells, que varen restar blanquíssims per a sempre; a partir d'aquell desastre, mai més va menstruar. Havia envellit de sobte. Va haver de fer molta de feina, i mal pagada, i va patir el rebuig de moltes famílies que no volien per ca seva la dona d'un roig, ni tan sols per fregar l'escala.

Això és el que vaig començar a interpretar a poc a poc, Padrí. La teva dona, la meva Padrina, malgrat el dolor, va aconseguir pujar els fills sense empestar la família amb el rancor i la ràbia que tant de mal ja

havien fet. Era afable, dolça i pacient. Ens transmetia pau llegint-nos rondalles als quatre nets, que seiem al seu voltant arran del pi que ens donava ombra mentre esperàvem que baixàs el sol de l'estiu.

He parlat de la Padrina, perquè no només et mataren a tu, també varen estendre el sofriment a la teva família. El teu fill, mon pare, era progressista en tot, però mai ens va parlar d'un fet tan dolorós. Tal volta per evitar que, en una altra guerra, ens pogués passar a nosaltres una cosa terrible, com el que t'havien fet a tu.

De tu, Padrí, he sabut que eres un home fort, feiner i generós, que vares deixar de conrear un foravila per dur un cafè a Sa Bassa de Manacor, amb la intenció que, així, els teus tres fills poguessin anar a escola i tinguessin més oportunitats dins la vida.

No eres perillós per als feixistes. Mai no t'havien detingut, vares viure tranquil fins dia 5 de setembre del trenta-sis, l'endemà d'acabar la batalla del Port. Vaig saber que t'havien executat vilment pel *Diccionari Vermell* den Llorenç Capellà. Els homes d'en Bayo havien reembarcat i amb les presses varen deixar a terra desenes de soldats o milicians, que es varen rendir als feixistes. Aquests, abans de matar-los, els varen exhibir a sa Bassa, hores i hores sota el sol de setembre. Un milicià es va acubar i tu, Padrí, generós i humà, li vares dur un tassó d'aigua per alleujar-lo. Els feixistes t'ho varen recriminar i tu vares proclamar que el milicià també era una persona. Un grup de gent que mirava et va fer costat i els feixistes varen callar. Però l'endemà et varen venir a cercar, armats de fusells, i mai no et varen tornar a veure.

Què va passar? Per què tanta ràbia? Ara, des de fa anys, pens molt en tu. Com eres i què t'agradava. Què esperaves de la vida i de la teva família. Si vares patir molt... i em sent molt propera a tu, i no puc consentir que eliminassin, també, les teves deixalles, per no deixar rastre. Estic molt agraïda a la gent que treballa per recuperar la memòria. I esper que, amb les tasques d'excavació que fan a Son Coletes, un dia puguin trobar les teves restes i et puguem recuperar, perquè encara t'esperam.

La teva neta,

Francesca Pasqual Perelló

Víctima: Antoni Sitges Febrer
Autoria: La seva família

A la memòria d'Antoni Sitges Febrer. La seva família vol aportar aquesta entrevista, feta per Jaume Adrover del diari Ara Balears, perquè la seva memòria no sigui mai oblidada.

**«No volem jugar amb tu perquè ets roig, igual
que ton pare, que per això el mataren»**

Jaume Adrover entrevista Jaume Sitges Antich, Morret (Son Macià, 1927), que aporta un testimoni personal sobre la desaparició i assassinat de son pare durant la guerra civil. L'amo en Jaume i la seva família patiren la repressió del règim, visqueren la por, afrontaren l'escassetat i la incertesa, i ho feren just després de perdre son pare.

Jaume Adrover

Qui era Toni Sitges Febrer des clot quan va esclatar la Guerra Civil?

Era mon pare i el batle de Son Macià, fins que se l'endugueren a la presó de Manacor. Era bon amic del batle *Garanya* i, a banda d'això, un nebot de mon pare es va casar amb una filla seva. És per això que a nosaltres ens feren més causa que a qualsevol altra família de Son Macià.

El vostre pare era pagès, religiós... Però sabeu quines idees tenia?

No ho sé, jo era un al·lot. I llavors que, un temps, un batle feia feines senzilles. Havia demanat que arreglassin els carrers i quan tenia temps ell mateix semblava pins a la plaça, perquè fessin ombra qualche dia. Me'n record perquè jo tenia 6 o 7 anys i els hi aguantava drets mentre ell els acostava terra. Ja no en queda cap, de pi, per cert.

Quan hi va haver el desembarcament republicà, què feia el vostre pare?

Tothom anava erugat. Ell i 6 o 7 homes, l'amo en Toni *Morret*, en Macià i en Miquel *Pelut*, l'amo en Tomeu Garriguer i un parell més, romanien dins la cova des Diners tots els dies del desembarcament, per por que no els venguessin a cercar a la nit a les cases. I llavors que, d'allà dalt, veien el Port de Manacor. Si esclatava una bomba veien la claror, sentien els trons i n'estaven pendents així com podien.

Quan els «nacionals» s'imposaren, vengueren a cercar-lo, no és cert?

Sí, no sé quin temps va passar, però el primer pic que vengueren arribaren amb una furgoneta grossa a ca nostra. Davallaren dos guàrdies civils i dos feixistes (falangistes). Mon pare era a fer llenya en un tros que teníem i nosaltres havíem posat la bastimenta al carro, havíem enganxat el mul i estàvem a punt de partir de cap allà on mon pare feia llenya, per tragar-la. Ma mare seia damunt la barra del carro i el meu germà Tomeu (13 anys), jo (9 anys) i la meva germana Bel (18 mesos) érem a dins es carro, molt esglaiats.

No només cercaven el vostre pare, tenc entès.

No, volien entrar a dins les cases a veure si trobarien mon pare i el batle Garanya, perquè, com que eren amics, es pensaven que podia estar amagat a ca nostra. Ma mare els va dir que tenia entès que, sense haver-hi l'amo, no es podia entrar en una casa a reconèixer. «Deteniu aqueixa dona!», va dir un dels civils. Li posaren l'escopeta arran dels pits i ella es va acubar. Nosaltres ens posàrem a plorar, i un feixista em va apuntar amb la carrabina i em va dir: «Calla que també n'hi haurà per a tu!». Aquestes paraules em quedaren gravades per a tota la vida.

Varen trobar res, dins la casa?

Hi estigueren 2 hores, botxinant pertot. «Cercam un home i no el trobam, per avui partim». Però al cap de 8 o 10 dies varen tornar a cercar mon pare. El segon pic també vengueren amb la furgoneta grossa. Mon pare i jo havíem anat a espolsar un ametler que hi ha més amunt de ca nostra, un ametler que encara ara hi és. En Miquel *Pelut* va cridar mon pare: «Toni, vine que hi ha uns senyors que volen parlar amb tu». Mon pare i en Miquel eren amics, però va haver d'acompanyar-los forçat, què havia de fer ell? Mon pare es va posar el saquet d'ametles al coll i davallàrem de cap a ca nostra. L'entraren tot d'una dins la furgoneta i d'aquest dia no l'he vist pus mai.

S'endugueren més gent de Son Macià?

També se'n dugueren l'amo en Lluís des Molí i un home que nomia Tomeu, un fadrí que feia de pastor a la possessió de Son Macià. L'endemà ens digueren que, si els volíem veure, havíem d'anar a la presó de Manacor i que els havíem de dur el dinar. Ma mare, la madona de Son Macià i sa mare d'en Lluís cada dia hi anaven a peu. Hi anaren sis dies seguits. Varen amollar en Lluís (Tomeu Adrover Oliver va ser assassinat dia 24 d'agost de 1936 a Son Coletes) al cap d'uns dies, però a mon pare no. El darrer dia hi va anar el meu germà, amb una bicicleta que tenia de l'Ajuntament. Mon pare li va dir mem si li duria qualche dobler per comprar tabac. L'endemà, quan el meu germà hi tornà amb sis reials, ja no el va trobar.

Com és que varen amollar l'amo en Lluís i no el vostre pare?

A les famílies dels macianers tancats, ens feren saber que si set persones del poble firmaven un paper com mentre eren gent de bé, els amollarien. Sa mare d'en Lluís va trobar set persones que varen firmar per ell. Ma mare en va trobar sis, entre elles la del capellà. Un horabaixa que ma mare xerrava amb el capellà al carrer, va passar a peu l'amo en Martí Vives. El capellà li va dir: «L'amo en Martí, que no firmaríeu per veure si amollen en Toni des Clot?» L'amo en Martí s'atura, s'ho pensa, i veu que allà mateix, arrambat a una paret, hi havia el nou batle, que era el cap de la Falange, que se'l mirava. En veure que l'amo en Martí s'ho pensava, el cap de la Falange va dir: «Ja n'hi bastaran 6, no importa firmeu!». No va firmar, i no trobàrem ningú més que ho volgués fer. L'endemà mataren mon pare.

Vos digueren que l'havien mort, que l'havien duit a Son Coletes?

No, ma mare anava cada dia a demanar per ell i li digueren que l'havien duit a Can Mir (Palma). Ningú ens volia dir res, i així passàrem els mesos sense saber ben cert si era mort o viu. Fins que jo vaig fer 16 anys, 7 anys després, no va arribar la fe de mort, el primer paper que certificava que a mon pare l'havien mort.

No me'n faig a la idea...

Idò això, no voler donar-nos la fe de mort, va tenir conseqüències, perquè varen obligar a fer el servei militar al meu germà, que per ser fill de viuda no l'hauria d'haver fet. A mi em faltava poc per anar al servei quan va arribar el paper i en vaig poder escapar.

Dins aquests 7 anys, mai ningú us va donar cap prova que fos mort?

Un dia el capellà va dir a la meva padrina «t'he de donar un paquetet». Es varen veure i li diu «jas, això és per a na Teresa, la teva filla». Eren els 6 reials que havíem enviat a mon pare per comprar tabac a la presó, i qualche cosa més, ara no en tenc record. El capellà, que el va confessar abans de morir, ho va estotjar. Varen passar anys perquè això arribàs a ca nostra.

Nosaltres sabíem que era mort perquè el vespre que el duien a Son Coletes anava fermat amb en Jaume Gallet, de s'Espinagar. En Jaume es va poder desfermar, va botar del camió i va caure dins un fondal. El donaren per mort i va estar amagat mesos per dins el Fangar, molt malferit. A en Jaume finalment l'indultaren. Devers 30 anys més tard, nosaltres dúiem es casino de Son Macià i ell venia a jugar a cartes. De vegades em deia: «Ai! Jaume, Jaume...». Ja sabíem, sense dir-nos res més, què ens volíem dir.

Com va ser la vida després, per a un al·lot com vós?

Jo no podia anar enlloc. El batle volia que jo i el meu germà anàssim a l'escola amb el vestit dels falangistes. Ens varen enviar a ca na Teresa des Cebeiar, que feia de cosidora, a prendre mides per fer-nos el vestit de la Falange. Al cap d'uns dies, cridaren el meu germà perquè se l'anàs a assajar. Ma mare, pots pensar! No ho volia de cap manera. També estàvem avisats de no sortir els vespres.

Tots els nins duien vestit de la falange?

No, no tots. Amb nosaltres s'hi posaren més per haver estat mon pare el batle. El vestit del meu germà, ell ja tenia 16 anys, el varen dur a ca nostra i l'obligaren a anar a fer guàrdies a Cala Morlanda, a peu. A l'escola, el batle volia que en temps de pati féssim instrucció i que jo em vestís de falangista. Com que no ho vaig voler, em varen treure de l'escola i no hi vaig poder tornar, no m'hi volia, ell.

I no anàreu més a escola, idò?

Vaig estar un any i mig sense anar-hi, però quan estava per fer onze anys hi vaig tornar 2 mitjos dies. Els altres al·lots, emperò, no em volien a jugar amb

ells ni a conilló acotat, «perquè ets roig, igual que ton pare, que per això el mataren».

M'ho digueren molts de pics.

Devia ser el que sentien a ca seva.

Els falangistes fins i tot ens varen privar de dur cap senya de dol. Ma mare mai va poder vestir de negre, ni nosaltres tampoc. En venir l'estiu de ple, ma mare ens va comprar dos capellets de palmes a mi i la germana, i els va posar dues cintetes negres, com a senya de dol. Un dia que vaig anar a cercar la germana a l'escola, la filla des batle ens va veure i ens va fer aturar. «Llevau-vos aquests capells tot d'una!», va dir. Ens els va tirar en terra i els va pegar potades fins que els va capolar.

Una dona tota sola i 3 al·lots, de què visquéreu?

No teníem ni per menjar, i baldament haguéssim tengut un dobler... no podíem ni anar a comprar, la gent ens apuntava amb el dit. A mi em digueren per anar a aplegar ametles a Son Llodrà Vell, a 6 reials per jornal i mantengut, i vaig dir que sí. Hi vaig anar el 1939 i el 1940. Llavors em llogaren tot l'any per fer feina a Son Cladera, i els vespres anava a fer escola a ca l'amo de Miquel Maia. Érem 7 al·lots: en Xisco de Son Cladera, en Miquel Guineu, en Guillem Cotà, en Mateu Pereta, en Jaume Llandero, en Xisco Patró i jo. I com que l'amo en Miquel tenia al·lots, deia que tant li era fer escola per a 3 que per a 8... Era molt bona persona, va fer escola a ca seva fins al 1947.

I el vostre germà, que va passar amb ell?

Se l'endugueren a fer el servei a Palma, llavors a Cadis, a Barcelona... Va estar arrestat molts de pics. Fins als 20 anys no va tornar. I tot per no donar-nos la fe de mort de mon pare. El meu germà ens va fer molta falta, perquè a ca nostra no entrava un dobler.

Ningú del poble us va ajudar? Ni d'amagat?

No, ben al contrari. I jo no podia dir ni una paraula, sabia que ningú m'escoltaria. Un dia que l'església era a caramull (jo encara tenia 9 anys, seia a un cantonet d'un banc) el batle nou va entrar i em va dir: «Lleva't, ves a seure a un escaló». I em va prendre el lloc. Saps que ho va ser, de dolent. Si hagués sabut que algú ens ajudava, haurien rebut. Això és la por. Llavors ell captava sobrassada de casa en casa i deia que era per dur als soldats. Ningú gosava dir-li que no. La seva casa de dins el poble està feta amb tota aquella sobrassada que captava. Això hi ha gent des poble que ho sabia, però no en parlava.

On està enterrat el vostre pare? Surt el seu nom enlloc?

Surt el seu nom a qualche llibre i sabem que és a Son Coletes, dins una gaveta, però no sabem ni el lloc. Això és lo fotut. Per Tots Sants no sabríem on dur-li un ram de flors... M'entens?

Ha vingut mai ningú del Govern a demanar perdó, a retre homenatge o oferir ajuda econòmica?

Mai ens ha dit una paraula ningú. Un advocat ens va fer anar un parell de vegades a Manacor a firmar papers, i al cap de tres o quatre anys ens digueren que anàssim a Palma, amb la fe de mort de mon pare i amb dos testimonis. Vengueren amb mi l'amo en Toni Morret, que era amic seu, i l'amo en Toni Soler, que era el carter.

Esperàveu qualque cosa d'aquella anada a Palma?

No, jo ja hi vaig anar més espantat que un cuc, comprens?, però vaja. Presentàrem els papers a un militar que hi havia allà, se'ls va mirar i va dir: «iDescúbranse!». Ens traguérem tots la gorra. Aquell home va compondre els papers amb dos copets damunt la taula, me'ls va esqueixar davant i els va tirar en terra. «iPueden irse!». Això ja era en temps de la democràcia, però de llavors mai més hem tornat a fer cap passa.

Com és que no heu pogut, o volgut, xerrar abans de tot això?

Vaig haver de callar molt, acotar el cap i mirar d'estar bé amb tothom. I també perquè passava pena, ja més endavant, que no fessin mal els meus al·lots, comprens? No em queda molt de temps, a posta en volia xerrar ara, perquè mai em vaig poder esbravar.

Víctima: Antonio González Rodríguez
Autoria: María Jesús Balaguer Rodríguez

Carta a les víctimes de la Guerra Civil i el franquisme

Benvolgut oncle Antonio:

Pens moltes vegades en tu i m'agradaria demanar-te si en algun moment de la teva vida vares ser feliç, amb la vida que vares tenir. Vares allistar-te a l'exèrcit amb setze anys acabats de complir i hi vares estar fins als 26. Vares combatre a la guerra del Rif. He vist algunes fotos terribles d'aquesta guerra. Maldic totes les guerres.

Sempre vares estar en el nostre record familiar i pensament. Ningú no et va oblidar mai. Sobretot per aquest gran retrat familiar que presidia el despatx de la meva àvia, la teva germana. Quan érem infants, si algú ens demanava qui era el senyor del retrat, nosaltres responíem «És el germà de la meva àvia, el varen matar a la guerra», i aquí quedava la cosa.

Et diré que la meva recerca va començar quan vaig llegir en un diari de Palma que s'havia creat una associació memorialista: Memòria de Mallorca, que cercava la veritat, la justícia i la reparació per a totes les víctimes de la Guerra Civil. Els vaig escriure i vaig rebre resposta. Puc dir-te que en aquesta associació he trobat vertaders companys de viatge en la teva recerca i en la d'altres, agermanats amb l'objectiu de trobar-vos, treure-us d'on us varen llençar i dur-vos amb nosaltres per tornar amb les vostres famílies. També lluitam contra l'oblit i les lleis injustes del nostre país.

Amb ells m'he sentit compresa, ja que en molts de casos és la família la que et posa objeccions i obstacles, i t'ho demostren obertament. En aquest llarg camí vas perdent algunes persones que creies amics i alhora vas veient l'interior de cadascun d'ells, la qual cosa et genera dolor. També he tingut la fortuna de conèixer de primera mà les seves històries familiars, sentir empatia envers el teu cas i saber que no estic sola en aquest camí, la qual cosa em reconforta. Tots duen el dolor en el seu cor per una vida truncada, perquè els varen arrabassar el que més estimaven.

Aquestes desaparicions i assassinats varen crear una xarxa de dolor i absència que marca per sempre. Varen ser assenyalats i discriminats per

una societat que els mirava amb vilesa i menyspreu, els varen robar les seves possessions, les seves terres, i varen passar molta gana i calamitats. Els he conegut molt grans, però amb la dignitat intacta i exemplificant, amb els seus valors humans i la seva resistència contra l'oblit. És dolorós veure com se'n varen d'aquest món sense obtenir resposta als seus desitjos de trobar-los i poder-los donar una sepultura digna. L'única cosa que els pot consolar una mica és saber que els que quedam continuarem en la línia de recerca i reparació de tots ells. Són l'exemple viu de perseverança en la vida i un exemple per a tots nosaltres. Mai no he sentit l'expressió venjança. Això sí, cal no oblidar mai el que va passar perquè no torni a succeir. La veritat no té més que un camí i cal reescriure la història perquè així sigui justa i les generacions futures tenguin accés als fets reals.

No vull que estiguis en una fossa on et varen llençar els teus assassins, vull trobar-te i poder-te dir: Anem-nos-en, oncle Antonio, per fi t'he trobat. Han estat molts anys, però ja ets amb la teva família.

T'estima, Susi

Antonio González Rodríguez, de 29 anys. Va néixer el 19 de maig de 1908. Natural de Càceres, fotògraf. Va estar en l'exèrcit espanyol deu anys. El 1934 vivia a Palma, al carrer de Montenegro, 17. Era del sindicat CNT-FAI, i va ser delegat de transport marítim a Palma. Sé que escrivia en un diari. A Mundo Obrero hi ha una ressenya de recollida de llibres per a la Biblioteca Circulant. Segons el llibre de detencions trobat a l'Arxiu de Mallorca, el varen detenir el 19 de juliol de 1936. En el Llibre de governació trobat, hi figura el registre de dates de les tretes, de la seva «posada en llibertat». El varen assassinar la nit del 4 o 5 de gener de 1937, a l'oratori de sa Creu, a Porreres. Tenia mare, germana, nebodes, esposa i dos fills, de quatre i cinc anys. Varen deixar una família trencada; jo esper el seu retorn.

Traducció de l'original en castellà

Víctima: Antonio Ramon Prats
Autoria: Joan Ramon Prats

Carta de Joan Ramon Prats, net d'Antonio Ramon Prats, assassinat el 21 de gener de 1937

Era un matí de gener de 1937 quan va pujar a aquell vell autobús Ford que faria la ruta de Sant Antoni a la ciutat d'Eivissa. Toni Ramon Prats, el meu *güelo*, moments abans, s'acomiadà del seu únic fill, Antonio Ramon Costa, i de la seua esposa. El meu pare sempre va tenir el record d'aquell moment en què el va agafar en braços i l'entregà a la seua mare, la meua *güela* Catalina, i es va acomiadar en pujar a aquell autobús. Fou la darrera volta que va veure la preciosa badia de Sant Antoni de Portmany, potser va mirar cap al Moll Vell, on es trobava amarrat el Bohemio, el vell llaüt en el qual treballava de pescador amb el seus companys de tripulació: en Pep de s'Estanyer, en Corona i en Papitu Minu, tots republicans com ell, tots represaliats després. Fou també la darrera volta que va veure la seua dona i la darrera que va mirar el seu fill: ja no el varen veure més, ja no tornaria mai al seu costat. El meu pare tenia cinc anys; el meu *güelo*, trenta-cinc.

El dia anterior, ell, com sempre, es trobava pescant. I en tornar al port l'avisaren que havien vingut a detenir-lo, ja que l'havia denunciat la mateixa família propietària de la casa on els meus *güelos* vivien de lloguer. En aquella denúncia el feien responsable de la mort d'un fill seu, que era capellà, i que varen assassinar en la matança que va succeir al castell d'Eivissa per milicians de l'expedició republicana del capità Bayo, en represàlia pel bombardeig de la ciutat per part d'avions italians del bàndol franquista i que causà molts morts. Aquella família creia que el meu *güelo* hi tenia alguna cosa a veure quan trobaren on era amagat, i l'empresonament posterior, juntament amb altres persones sospitoses de donar suport al cop d'estat a la República.

Fou el meu *güelo* qui abans d'això va ajudar a buscar un lloc per amagar aquell capellà, després d'insistir-li molt la seua mare. Al principi el meu *güelo* no volia ficar-se en problemes, però al final va accedir i el va amagar en una casa al camp, on al cap d'uns dies el trobaren, en prendre el control de l'illa les forces revoltades, i el denunciaren per alguna raó que desconeixem, sense cap prova, un manera de procedir poc cristiana per a la família d'un capellà.

Mirau si era culpable que va voler presentar-se. Varen ser molts els que li digueren que s'amagàs a la muntanya o que fugís lluny; però, desgraciadament, es presentà davant aquelles autoritats per defensar-se d'aquella acusació: ell era innocent i ho volia demostrar, i va anar a fer-ho.

Una vintena de persones del poble varen intercedir per ell; fins i tot el comissari encarregat, que no hi veia causa. Però, amics, estava implicada la mort d'un sacerdot, i sobretot la família no volia retirar la denúncia.

El meu *güelo* estava perdut; això va ser pura revenja, però era una revenja amb una persona innocent. Com es diu això?

Podeu imaginar aquell nen sense el seu pare, aquella mare sense el seu home, en aquells durs anys.

Molts anys després coneguérem els detalls del seu assassinat; no va ser a les parets del cementeri de Ses Figueretes, com molts d'altres. El meu *güelo* era una persona corpulenta (feia 1,94 m), i mentre anava dins el vehicle va saber que l'esperava una mort segura; es rebel·là i va tractar d'escapar infructuosament, però no va tenir escapatòria i va morir cosit a trets dins aquell cotxe a mans d'aquells pistolers feixistes, que a penes eren uns nens, uns sanguinaris joves que eren els que s'encarregaven de fer la feina bruta de les execucions.

Tots a Eivissa saben qui eren i el que varen fer, tots varen morir de vells i a més foren recompensats per la seua feina.

Avui escric això i encara m'emocion, i si tens fills encara més. El meu estimat pare té 89 anys, ja ha perdut molt i li costa recordar moltes coses, però va passar la seua vida pensant que varen assassinar el seu pare i que el varen tirar a un forat com un animal, i tant els inductors com els assassins es passejaven per l'illa. Com és lògic, és una cosa que no s'oblida, però ho recordava amb més ràbia que dolor. El dolor va quedar per a la seua mare. Jo la record vestida amb el vestit de dol de pagesa.

Tot i això, tenim l'esperança que es puguin trobar les seues restes, gràcies a les excavacions que per fi s'iniciaren per trobar les restes dels represaliats al cementeri vell d'Eivissa ja fa uns anys. Prengueren mostres d'ADN al meu pare. Potser tendran èxit i li podrem donar la

In memoriam...

sepultura que es mereix al costat de la família.

Moltes gràcies a les persones i entitats que fan possible la iniciativa de posar llum a aquests fets, malgrat els anys.

T'estim pare, t'estim güelo.

Víctima: Antonio Rubio Aragón i Ramón Rodríguez Quiroga
Autoria: Antoni Armengol Coll

Carta a les víctimes de la Guerra Civil i el franquisme

A Antonio Rubio Aragón i Ramón Rodríguez Quiroga, la vostra vida a Inca comença deixant la vostra terra. Qui ha de partir, deixant els seus, cercant una vida millor, mereix que se'l tengui en compte. A més, vosaltres teníeu uns ideals de llibertat i justícia que mancaven a l'Estat.

En arribar trobàreu feina, Antonio de mecànic i Ramón de sabater, i l'amor. Per les vostres idees de justícia, igualtat, solidaritat i per responsabilitat social vàreu participar en la fundació del Partit Socialista, el 10 de juny de 1936, a Inca juntament amb altres companys. Per les vostres qualitats fóreu elegits secretari i vicesecretari de l'agrupació.

Malauradament vengué un temps d'amargura, por i assassinats amb el cop d'Estat de Franco contra el govern legítim de la República, a partir del 18 de juliol i amb el començament de la Guerra Civil. A Inca, el 19 de juliol els militars sortiren de la caserna de General Luque, i prengueren el control de la ciutat. Començà la repressió.

Fóreu empresonats amb altres companys a Inca (a Sant Domingo) i a Palma (a Can Mir), i assassinats a Porreres el juliol de 1936 per un escamot de falangistes amb la cara tapada. Vàreu ser donats per desapareguts i suposam que restau a la fossa comuna d'aquest cementeri.

En aquest temps, des del 1936 fins al 2020, poc s'ha fet per restituir-vos la dignitat amb la que lluitàreu per fer una societat més justa. No hi ha hagut una reparació envers vosaltres i els vostres descendents.

Aquest any 2020, amb el virus de la COVID-19, ha tornat a quedar ben palès que a l'Estat espanyol no s'ha aconseguit el que vosaltres desitjàveu. Tornam a tenir més gent pobre que mai i el feixisme agafa força arreu del món.

Queda molt per fer i és de justícia agrair el que féreu a Inca per millorar la vida social i política.

Sou un exemple a seguir a una societat molt individualista, on la majoria dels joves no es comprometen, els que ho fan són pocs i mal vistos, i on cada cop es fa més gran la diferencia entre rics i pobres.

Benvolguts companys, seguirem lluitant perquè sigui reconeguda la vostra tasca i perquè la vostra mort no fos en va.

23 de juliol de 2020

Antoni Armengol Coll

Víctima: Bernat Mateu Ferrer
Autoria: Maria Antònia Oliver París

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

(carta escrita el juliol de 2020)

Estimat tío Bernat:

Som la filla de la teva neboda Antònia París, no ens hem pogut conèixer perquè quan jo vaig néixer ja t'havien assassinat, a tu, el padrí Andreu i també el teu germà Toni. Però sé de tu perquè a la família sempre hem mantingut la vostra memòria viva.

Sé que eres d'ideologia d'esquerres i republicà, que estimaves molt el teu fill i la teva dona, na Tonina París, la que acompanyava el seu germà Andreu als mítings i les manifestacions obreres. A ella sí la vaig conèixer, tot i que era molt petita quan ens va deixar; la record a Inca, al pati de casa pelant magranes i donant-me amb una cullereta a la boca el fruit mesclat amb sucre; era un encant de dona, dolça i treballadora.

També sé del teu empresonament, primer a la presó d'Inca, a Sant Domingo, i després a Palma, a Can Mir. Ma mare, que tenia onze anys, es passejava amb el teu fill en braços per davant les finestres i la porta de Sant Domingo perquè el poguessis veure i son pare la pogués veure a ella. També sé, per una carta del padrí des de Can Mir, que un dia en Joan París, germà petit de ma mare i nebot teu, va poder entrar dins la presó; ignor com vàreu aconseguir passar un nin petit, tu el tingueres en braços i li contares a son pare.

En ocasions em deman què degueres sentir quan dins Can Mir t'assabentares de l'assassinat del teu germà Toni, un mes abans del teu, o quan tragueren de la maleïda presó el teu cunyat Andreu, uns dies abans que tu; cap dels dos tornàreu mai a casa.

Vull dir-te, però, que a ca nostra no us hem deixat mai de cercar. La teva dona, junt amb la teva germana Bàrbara, un dia després de treure el padrí de Can Mir, varen anar a demanar clemència per a tu a Canuto Boloqui. Diu la família que era qui tenia les claus per alliberar de veritat els detinguts inquers o per fer-los la creu, una creu que significava l'assassinat. Na Bàrbara ja havia perdut un germà, en Toni, i la teva

esposa el seu germà Andreu, i pensaren que se n'apiadaria; però aquests feixistes, tio Bernat, no coneixien què era la pietat. Un o dos dies després a tu també et tragueren de Can Mir, desaparegueres com el padrí. Si ell et va dir alguna cosa quan s'acomiadà de tu perquè ens ho transmetessis, sabent ja que no tornaria mai més a casa, no ens ho pogueres contar.

No us hem trobat encara, però no us deixarem de cercar. La padrina Catalina demanava a les autoritats on us havien portat. La meva estimada padrina Catalina, que tampoc vaig poder conèixer, va morir jove, diu ma mare que de pena, tot i que va lluitar i mai va deixar de demanar, treballant de sol a sol per poder criar els seu fills. Ma mare sempre ens diu que aquestes dones que quedaren vives però ferides de mort es mereixen un monument. I és ben cert: s'ho mereixen, són les que ens ensenyaren a no desistir, a guardar i mantenir sempre la flama de la memòria viva, elles començaren i continuaren les seves filles i ara també ho seguim fent les netes.

És cert que el camí no és gens fàcil, un camí ple de pedres i algunes molt grosses, però amb bona gent que m'acompanya seguim lluitant per la justícia i la llibertat, com abans féreu vosaltres. Segur que al padrí li agradarà saber que la llavor que heu sembrat no la pogueren ni la podran mai matar els feixistes assassins, ha florit en forma de constància i amor infinit cap a vosaltres.

Fa uns anys, en una de les visites que el teu fill fa habitualment a la família (ell viu a Madrid, allà es va casar amb una bona dona i allà ha tingut dos fills i ha fet de metge fins que s'ha jubilat), vaig decidir acompanyar-lo a Porreres, a l'indret on sospitam que fóreu assassinats tu i el padrí. Anava jo conduint i pel camí em va contar que ell no nomia Bernat, que quan va néixer li posares de nom Marat, pel líder de la Revolució Francesa Jean-Paul Marat, un fet que desconeixia però que diu molt de tu, estimat tio Bernat.

Durant el trajecte, m'explicava que a tu t'agradava la història (vaig pensar que segurament també les revolucions, la francesa almanco), i que poc després de la teva desaparició obligaren la seva mare a batejar-lo i canviar en el registre civil el nom de Marat per Bernat; de fet, em va explicar que en el seu certificat de naixement es veu perfectament el nom que tu i la tia li posàreu tatxat i a continuació el nom de Bernat.

Arribàrem a Porreres i li vaig mostrar l'indret on una amiga porrerenca, filla d'un company assassinat a Manacor, em va explicar el que ella de nina havia viscut, el que tot el poble sabia sobre els assassinats dels detinguts que venien de les presons de Palma, on morien i on els enterraven.

Allà, on suposam que seguiu soterrats, guardàrem uns minuts de silenci; no calia dir res, el silenci a vegades ho diu tot. Estiguérem una estona i partírem cap a Palma. Ja de nou dins el cotxe em va envair una mescla de sentiments, per una part d'orgull i satisfacció per recuperar els meus referents, i també de ràbia per tot el mal que ens feren. En Bernat no deia res i jo respectava el seu silenci, però en arribar a Palma, ja amb el cotxe aturat, el teu fill mirant-me als ulls i amb un mig somriure a la cara em va dir:

- Saps, Maria Antònia? A mi m'esborraren el nom que mon pare m'havia posat, però ara jo tenc un net que de nom es diu Marat.

Així que, tio Bernat, el teu desig ha perdurat en el temps i ara tens un renèt que nom Marat, prova evident que no han aconseguit ni aconseguiran mai matar la memòria.

Finalment, et vull confessar que a mi també m'agrada allò de Liberté, Égalité, Fraternité, que m'hagués agradat molt conèixer-te i parlar de tot amb tu, que és un privilegi treballar per descobrir-te, que et tenim present a casa nostra, que us estimam i esperam sumar altres companys i companyes, i juntes rescatar de l'oblit totes les víctimes del feixisme.

Maria Antònia Oliver París

Palma, juliol de 2020

Víctima: Francisco Cabello Jurado
Autoria: Família Cabello-Arteaga

Palma (Mallorca), agost de 2021

Moltes vegades, en les reunions de cosins i cosines que fèiem per parlar i recuperar la memòria del nostre padrí Francisco, ens demanàvem com podríem expressar aquells primers anys en els quals vàrem començar a detectar en les nostres famílies una conducta diferent en tot allò relacionat amb la guerra i el nostre padrí Francisco.

La paraula que millor la descriu és SILENCI.

Aquest silenci, que es transformà en col·legis religiosos, en cànctics de Cara al Sol a primera hora del matí, disciplina i bones notes en l'assignatura de «Formación del Espíritu Nacional».

Jo, i supòs que molts de nosaltres, no enteníem res; tampoc demanàvem, ja que el nostre interès era el futbol, anar al cinema amb els amics i companys de classe, etc.

Passaven els anys i la nostra padrina Salud, viuda del nostre padrí Francisco, era allà, ajudant les nostres mares amb els nets, sempre en silenci; no record haver-li demanat mai pel seu marit, el meu padrí. S'alegrava a les festes, quan prenia una copeta de fino o mançanilla, i record molt bé que per Nadal sempre comprava una botella de Tío Pepe per celebrar les festes, o també, per recordar com era d'aficionat el meu padrí a prendre mançanilla.

Amb els anys, a més de la paraula SILENCI, crec que podem afegir-hi la de POR. No vull oblidar-me de la tia Dolores, germana del meu padrí Francisco, que també va patir la mort del seu marit, José, que per a mi reflectia en el seu rostre tot el dolor d'aquells terribles anys.

Una vegada passats els anys 60, hi va haver un lleuger canvi: els germans, els nostres pares, parlaven una mica més del nostre padrí, i més encara passats els anys 70; semblava lògic, després de la mort del dictador i dels canvis polítics que s'albiraven. Les reunions de cosins han continuat, i segur que aviat continuaran amb un lema principal: homenatjar els nostres padrins i pares.

Per desgràcia, han passat 85 anys des de l'inici de la guerra, 40 de dictadura i 45 de democràcia, i continuam ancorats en el passat en tot el que fa referència a les víctimes de la dictadura.

No vàrem poder conèixer el nostre padrí Francisco, però ens va deixar aquest gen que els nostres pares i mares ens han transmès, i això sí que no ens ho poden llevar.

Finalment, volem fer arribar alguns paràgrafs de les cartes que enviava a la seva esposa, Salud Arteaga i als seus fills durant la seva reclusió al castell de Bellver, des del final de juliol de 1936 fins al 4 de gener de 1937, dia en què, en teoria, va ser posat en llibertat, sense que des d'aquesta data s'hagi tornat a tenir notícies sobre on para.

30 de juliol de 1936

No os preocupéis por mí pues estoy bien y, como yo no he hecho nada punible, nada malo me pueden hacer.

20 de desembre de 1936

Siento que este año no podamos compartir la alegría de los años anteriores pero qué hemos de hacerle, la vida se compone de bien y mal, de alegrías y pesares, y quién puede saber si los dolores de hoy han de dar paso a una nueva vida más alegre y sobre todo más justa y equitativa que la anterior.

Un record molt especial a la nostra cosina Dolores, *Marilín*, pionera en els treballs de recerca i relació amb historiadors i la memòria històrica, que va morir fa uns anys.

FAMÍLIA CABELLO-ARTEAGA

Traducció de l'original en castellà

Víctima: Gabriel Gelabert Riera
Autoria: Francisca Gelabert Umbert

Manacor, 25 de maig de 2021

Estimats padrins:

A mi m'agradaria recordar no just el meu padrí com una víctima de la guerra. Crec que la padrina Francisca ho va ser tant com ell, a pesar que no la varen afusellar a ella aquell dia.

El padrí va morir tan jove —just tenia 28 anys— que ni tan sols el seu fill té cap record d'ell i sap com era just per un retrat que tenim.

Jo sempre vaig veure aquell retrat a ca meva: era un home jove, anava ben vestit i duia un capell. Era el meu padrí Biel, que va morir el temps de la guerra, em digueren.

A la padrina Francisca, sí que la vaig conèixer bé. Va viure 83 anys, només va tenir un fill, que va ser el meu pare, i va viure amb nosaltres fins que va morir.

De la padrina, record que era una dona molt treballadora, només volia estar treballant al camp i venia a la casa del poble en comptades ocasions.

D'ella, vaig aprendre'n moltes coses.

Una cosa va ser que, quan m'encarregava fer una feina i jo li posava l'excusa que no la sabia fer, ella em deia que era molt jove i que em lleuria aprendre'n i me la feia fer. Em deia que just em sortiria malament la primera vegada i que després ja en sabia, i com sempre tenia raó.

Sembla una beneitura, però encara ara, davant una feina de la qual no estic gaire segura com fer-la, pens en ella.

Em costava comprendre la padrina de vegades, era molt desconfiada, tenia reaccions una mica estranyes... No acabava d'entendre per què era així, fins que va morir i vaig descobrir moltes coses que no sabia.

Ella va morir sense fer testament i vàrem haver d'arreglar tot el tema de l'herència.

La tramitació de la paperassa és una cosa que els meus pares em varen encomanar que fes i, com que no sabia ni per on començar ni com tenien les coses, vaig anar a la casa de fora vila on vivia ella a agafar tots els documents que tenia.

Hi havia infinitat d'escriptures, rebuts de compres, rebuts de contribucions, cartes... Em vaig posar a classificar i vaig poder reconstruir en certa manera la vida dels padrins.

Vaig tenir la sort que encara vivia una germana de la padrina, na Tonina, que s'havia fet càrrec del meu pare quan va passar allò del padrí i em va contar com va passar tot.

Els padrins es casaren l'any 1931 i al cap de dos anys va néixer el meu pare. Vivien a la finca de sa Gruta, del terme de Manacor.

L'any 1936, hi va haver el desembarcament de forces lleials a la República a la costa llevantina, a Cala Anguila, Porto Cristo, Cala Petita i Punta de n'Amer.

Els soldats republicans tenien ordres de desembarcar, allotjar-se per les cases del voltant que trobassin i esperar ordres dels superiors de com actuar, i sobretot tenien ordres de no disparar ni fer cap mal a la població civil.

Un grup d'aquells soldats va arribar a la casa de sa Gruta, on vivien els padrins amb mon pare, i allà quedaren.

Lògicament, no els demanaren si ho podien fer, de quedar-se uns dies, simplement s'hi allotjaren. Es portaren bé amb ells, mentre hi estigueren, però això no deixa de fer que passaren uns dies molt angixosos per la situació, no sabien què podria passar.

A l'hora en què els avisaren per tornar a embarcar, el que feren els soldats va ser agafar tot el menjar que podien endur-se'n dins el carro que els padrins tenien i se n'anaren.

El carro i la bístia era una cosa molt important per a un pagès i el

padrí va pensar que carregarien el menjar al vaixell però deixarien el carro i la bístia al molí, i va dir a la padrina que anava a veure si podria recuperar-los.

Mentre el padrí era a fer això, arribaren a sa Gruta un grup de soldats nacionals a cercar-lo perquè havia donat allotjament als rojos. Esperaren que arribàs i sense que pogués ni acomiadar-se de la seva dona, ni del seu fill, se l'endugueren.

La padrina va anar corrents a avisar un veïnat del que havia passat i aquell home va partir per veure si podia fer alguna cosa i va arribar a Son Carrió.

Allà, davant l'església, va veure un camió aturat que duia molts d'homes lligats de mans i entre ells hi havia el meu padrí. Aquell veïnat va suplicar als soldats nacionals que l'amollassin i els soldats li contestaren que si no volia que el pujassin a ell també al camió que se n'anàs per on havia vingut.

No el varen tornar a veure pus, el padrí, i el dia 7 de setembre de 1936 el varen afusellar a Son Coletes.

El trauma que va tenir la padrina es fàcil de comprendre. Tenia 25 anys quan va passar tot això, es va trobar tota sola amb un infant de tres anys i sense poder entendre per què els havia passat allò, ni què és el que havien fet malament ells, no trobava resposta a res.

Va estar molt malalta i, gràcies a la seva germana Tonina, que es va fer càrrec del nin i en certa manera també d'ella, va sortir endavant, però no va superar mai això que va viure.

En aquell temps no hi havia psicòlegs ni res i pensaven que la manera de superar aquestes coses era oblidar-les i per aconseguir-ho el que havien de fer era no xerrar-ne, i això feren durant molts anys. Però hi ha coses que no es poden oblidar, i la padrina va quedar marcada de per vida per tot el que va passar.

Quan vaig saber tot això, ella ja no vivia i em va quedar un mal cos que encara ara tenc quan hi pens perquè, si hagués sabut abans el que va passar, crec que l'hauria pogut ajudar a viure un poc millor. Ajuda molt poder xerrar amb qualcú i ella no ho va poder fer mai.

L'únic que crec que puc fer ara és donar a conèixer aquesta història i recordar-los sempre com el que varen ser, unes molt bones persones que no es mereixien haver patit tant.

La vida va ser molt injusta amb ells. Del padrí Biel, just en tenim una foto, i les persones que el conegueren els pocs anys que va viure deien que era molt bon home, i crec que devia ser així, perquè els poquets anys que va viure amb la padrina, cinc anys, varen bastar perquè ella l'estimàs i el recordàs tota la seva vida.

Don les gràcies a tots els que participau en les tasques de reconeixement de les víctimes de la Guerra Civil i per l'esforç que feis per recuperar els cossos. És una tasca que pareix quasi impossible, però estau fent molt bona feina.

De part de tota la família, moltes gràcies.

Víctima: Gabriel i Jaume Vives Bibiloni
Autoria: Margalida Bosch Gomila

D'esquerra a dreta:
Magdalena Sansó Busquets, padrina de les víctimes.
Magdalena Bibiloni Sansó, mare de les víctimes.
Magdalena Vives Bibiloni, germana de les víctimes

Mai és tard

Porto Cristo, agost de 2021

Carta als germans Gabriel i Jaume Vives Bibiloni

Benvolguts germans de la meva padrina,

La vida dona voltes, però el temps és una línia recta que ens ha fet convergir aquí i ara. Qui ens hauria de dir que traçant una línia des de l'any 1936 fins al 2021 ens retrobaríem i tindríem l'oportunitat de conversar una mica!

Des de la bonança que m'ha tocat viure no em puc ni imaginar el patiment que teníeu en aquella mala època que us va tocar a vosaltres. I és que el moment de néixer és una loteria.

En aquesta, la vostra, zona rural hi havia mancances de tot tipus: alimentàries, científiques, tecnològiques, culturals, etc. El que abundava més era la humanitat amb la capacitat que té de suplir totes les altres. Però això també es va rompre, la Guerra Civil ho va destruir tot.

Poca cosa sé, germans de la meva padrina, dels vostres patiments, tío Jaume: vós, home fadrí i ficat dins la política, vàreu ser detingut i portat dins un camió fins a Manacor, acaramullat amb molts altres com vós. Allà acabàreu dins una fossa comuna i tapada de calç de l'antic cementeri de Manacor, conta la història de la família.

Vós, tío Biel, amb una família pròpia, vàreu tenir una desafortunada feta amb una cabra que va botar des de la vostra finca a una finca veïna. Aquest va ser el detonant de la vostra detenció i afusellament a Son Coletes.

Us vull dir que sé que vàreu acabar la vida massa joves però seguiu aquí, estau en els llibres d'història, també dins la memòria de la família: si veiéssiu com us cerquen! M'agradaria tant que poguéssiu veure com us cerquen!

Ara ja sabem com us varen enterrar a Son Coletes i després hi edificaren ben damunt un cementeri modern! Finalment la veritat surt a la llum. Us vull dir que la ciència ha avançat tant aquests anys que amb un poc de saliva de qualque descendent poden descobrir a qui pertanyen els ossos. I ho estan fent! Estan excavant fosses, recuperant cossos i descobrint qui eren i a qui pertanyen ara. Qualque dia serà el vostre, el vostre dia de ser descoberts i enterrats com a éssers humans, amb nom i llinatges. Us ho promet.

Us vull dir que, com us devíeu imaginar abans de morir, va guanyar el bàndol militar i va mantenir el poder durant quaranta anys. Així que a la vostra mare i altres familiars els va tocar callar. Abaixar el cap i callar. Renegar d'allò que creien just. Éreu a la memòria d'ells, però amb un silenci que feia que l'amargor fos més profunda encara. Pares, fills i germans varen haver de renegar dels familiars empresonats i morts per poder sobreviure.

Finalment molts es passaren a l'altre bàndol... és més bo de fer viure amb els que viuen bé. La vostra mare va morir pocs anys després, i com que havia deixat el catolicisme pel protestantisme la varen enterrar amb vosaltres, dins una fossa comuna. La meva padrina i germana vostra va provar d'aclarir què havia passat, on havien posat la seva mare... no ho va aconseguir! Però continuam pensant que està amb vosaltres. Una neboda vostra, n'Antònia, que era molt nina quan va passar tot això, i que va veure patir la seva padrina que era la vostra mare, ara m'acompanya i m'explica el que recorda d'aquell temps, ho fa per vosaltres, oncles seus. Però també per la seva padrina. La vostra germana i padrina meva també va patir molt i amb molt de silenci. Jo, que l'estimava molt, sempre m'he intentat posar al seu lloc i no arribaré mai ni a imaginar l'amargor que devia dur dedins. Ho faig per vosaltres, germans de la meva padrina, però també per ella.

Vull dedicar aquestes lletres a vosaltres, tios Jaume i Biel, però pensant tot el temps en aquelles dones, tantes i tan valentes, que varen haver d'abaixar el cap i menjar-se les llàgrimes tantes i tantes vegades. I no ho feien per covardia, ho feien perquè els seus i elles mateixes tenguessin l'oportunitat de viure; perquè aquí hi va haver persones que eren propietàries de la vida dels altres.

La mar fa forat i tapa!, deia ma mare. Finalment ho he entès. Descansau en pau.

Margalida Bosch

Víctima: Guillem Febrer Más
Autoria: Bernat Febrer Pereira

En record de Guillem Febrer Mas, el meu oncle, al qual se'm va privar de conèixer-lo.

Era molt jove i amb molta energia. Amb quinze anys ja va demostrar el seu valor en arriscar la seva vida per salvar una dona de morir per un desastre natural.

Quan tenia gairebé vint anys es va sentir motivat a criticar les injustícies de la repressió. Mai no va actuar amb violència contra els altres. Sentia la seva ràbia contra el fanatisme i contra les despietades i covardes delacions per part de veïns de tota la vida.

La seva indignació afegida era que el seu pare estava empresonat a Can Mir. Lloc immund, amuntegat de presos acusats per qualsevol pretext. Molts que eren posats en llibertat eren duits a afusellar i eren assassinats. Ell no sabia si podria tornar a veure el seu pare.

Qui no va arribar a veure Guillem va ser el seu pare, quan va ser posat en llibertat i es va assabentar que el seu fill fou assassinat a Son Coletes.

La seva vida innocent, molt jove, i que va arriscar la seva vida pels altres, va acabar de la més injusta i cruel forma aleshores, assassinat pels seus ideals i amb el menyspreu de veïns a la seva família per molt de temps.

Bernat Febrer, un nebot de Guillem, a qui mai no va conèixer en persona, i que serà sempre recordat.

Víctima: Guillem Pasqual Llodrà
Autoria: Benet Galmés Pasqual

Va néixer el 17 de juliol de 1903, a Sant Llorenç, i feia de pagès per compte d'altri. El 1935 treballava cremant formiguers en una finca de l'advocat manacorí Antoni Lliteres, probablement Son Sureda o Son Cardaix. Estava afiliat a Esquerra Republicana Balear i també a la Societat Obrera. Fou acusat de col·laborar amb l'intent de promoure una vaga de treballadors del camp, i també que el dia 18 d'agost, quan va pujar amb altra gent a veure els vaixells que havien desembarcat a sa Coma, havia fet el comentari que els avions republicans que sobrevolaven el llevant anaven a cagar damunt Palma.

Després del 18 de juliol va fugir del poble durant dues o tres setmanes i se'n va anar a la banda des Revellar, on un oncle seu tenia una casa. No hi passava la nit, però hi dinava, vagarejant pels voltants la resta del dia. El 24 d'agost els falangistes Pere Ferrer Bauçà, Josep Ballester Riera, Bartomeu Pasqual Gelabert i Mateu Ballester Riera anaren a casa seva a detenir-lo, però amb l'excusa d'acomiar-se de la seva filla va aconseguir escapar i esquivar les bales que li dispararen. A les darreries de setembre fou detingut i portat a la presó de Manacor.

El 30 d'abril de 1937 es va celebrar el consell de guerra, en el qual també es jutjava Miquel Riera Parera, *Cucajada*, i Llorenç Riera Cabrer, *Puput*. El president era el tinent coronel Sebastià Sard Montaner; el jutge instructor, el capità Gabriel Sastre; el fiscal, Ricard Mulet, i l'advocat defensor, el capità Josep Martí Cuevas. Declararen com a testimonis Martí Rosselló Sancho, Guillem Jaume Jaume, Miquel Pont Vives, Guillem Pasqual Femenias (oncle seu), Josep Galmés Riera, Esteve Ballester Gomila, Josep Ballester Riera, Nofre Jaume Bauzà, Bartomeu Pasqual Gelabert, Mateu Ballester Riera, Miquel Cortès Picó, Bartomeu Sureda Alcover, Pere Ferran Bauzà, Antònia Morey Sancho i Antoni Lliteres Ferrer.

Fou condemnat a mort per adhesió a la rebel·lió i afusellat al cementeri de Manacor l'11 de maig de 1937, a les 6.30 hores del matí. Està enterrat en una fossa comuna, a Manacor.

Víctima: Jaume Bauçà Far
Autoria: Francesc Huertas

En el Dia Internacional de les Víctimes de les Desaparicions Forçades, volem recuperar el nom d'en Jaume Bauçà Far. Va tenir el càrrec de regidor de l'Ajuntament de Palma a les eleccions de 1931. Estava afiliat al Partit Socialista Obrer de Palma. Va ser empresonat al Castell de Bellver, posat en llibertat i a continuació va ser portat al cementeri de Porreres per ser assassinat per tropes franquistes. Aquest fet va produir un gran desassossec dins la seva família.

Els seus nets no han pogut tenir la possibilitat de tenir un contacte humà i familiar amb ell. Va ser un home dedicat a lluitar pels drets dels treballadors i el benestar social del poble de les Illes Balears. Malauradament, un sector de partits, sobretot de dretes, consideren que la Transició va ser modèlica. Modèlica per a qui!

Varen aconseguir sortir amb total impunitat de tots els assassinats que varen cometre durant la guerra i després en la repressió.

Evidentment, la nostra família considera en Franco i els falangistes uns genocides d'una part del poble espanyol. Ells no ho volen reconèixer, perquè volen remodelar la història segons els seus interessos.

Ara que tenim una democràcia, continua havent-hi franquistes, disfressats de demòcrates.

Víctima: Jaume Nadal Cañellas
Autoria: Catalina Sabater Nadal

Ens varen arribar al nostre sentir els records d'una cançó de Luis Eduardo Aute, que ens emociona i que ara voldríem dedicar a en Jaume i compartir, perquè ens el fa present i ens recorda tot el que va passar i encara a hores d'ara continua passant.

Unes paraules per a Jaume Nadal Cañellas

Enemigo de la guerra
y su reverso, la medalla.
No propuse otra batalla
que librar al corazón
de ponerse cuerpo a tierra
bajo el paso de una historia
que iba a alzar hasta la gloria
el poder de la razón.

Y ahora que ya no hay trincheras,
el combate es la escalera,
y el que trepe a lo más alto
pondrá a salvo su cabeza,
aunque se hunda en el asfalto,
la belleza...

Míralos, como reptiles
al acecho de la presa,
negociando en cada mesa
maquillajes de ocasión;
siguen todos los raíles
que conduzcan a la cumbre,
locos porque nos deslumbre
su parásita ambición.

Antes iban de profetas
y ahora el éxito es su meta;
mercaderes, traficantes,
más que náusea dan tristeza,
no rozaron ni un instante,
la belleza...

Y me hablaron de futuros
fraternales, solidarios,
donde todo lo falsario
acabaría en el pilón;
y ahora que se cae el muro
ya no somos tan iguales,
tanto vendes tanto vales
¡viva la revolución!

Reivindico el espejismo
de intentar ser uno mismo,
ese viaje hacia la nada
que consiste en la certeza
de encontrar en tu mirada,
la belleza...

Autor: Luis Eduardo Aute Gutiérrez

I ara, en aquests moments, quan ja el pare i la mare d'en Jaume són morts, com així també els seus germans i molts dels seus amics i coneguts, ens agradaria demanar una vegada més, encara que en silenci, però fort i clar, que voldríem enterrar el nostre familiar allà on ell hauria volgut descansar, juntament amb els seus.

Ja és hora de tornar a casa!

Aquest és el desig de la família.

Víctima: Jaume Rebassa Garcies
Autoria: Jaume Rebassa Moll

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

Després de vuitanta anys fora de casa, a la fi ja ets aquí. Era el 16 de desembre de 2018.

Tots t'esperàvem nerviosos i emocionats, tornaves a casa i allà érem per rebre't. Molt llarga ha estat, aquesta foscor. Però ja ets aquí, a la casa familiar, on en certa forma s'han vist restablerts, amb el teu nom i llinatges, el teu honor i la teva dignitat, vertaders patrimonis de l'ésser humà. No t'hem recuperat a tu, però sí la teva identitat, la teva memòria, i la teva vida, que podem compartir amb orgull.

El passat 8 de maig es va celebrar el 75è aniversari del final de la Segona Guerra Mundial.

Aleshores es va commemorar també l'alliberament dels camps de

concentració nazis. Estam segurs que t'agradarà aquesta petita contribució nostra a rememorar i homenatjar totes les persones que varen viure l'espant dels camps, moltes de les quals hi varen perdre la vida d'una manera terrible. Ara fa 77 anys, tu, padrí, vares ser una d'elles.

Quan aquell dia d'agost del 39 vares haver de partir mai no s'imaginava ningú de ca teva —na Catalina, la padrina; n'Antònia, en Jaume i en Felip, els teus fills— que no tornaries.

Sabies que no te'n quedava d'altra que anar-te'n, el teu compromís polític no et permetia tenir un lloc per viure a l'Espanya terrible i fosca que va esdevenir després de la Guerra Civil. La teva militància en el PSOE i la UGT, de la qual vares ser durant un temps secretari general; els teus càrrecs de membre de la comissió gestora de l'Ajuntament de Palma i de cap de la guàrdia urbana; la teva activitat com a redactor i director de les publicacions *El Obrero Balear* i *Antorxa*; tot plegat et convertia a ulls dels colpistes que finalment guanyaren la guerra en una persona a perseguir, i a eliminar... La República i els republicans s'havien d'esborrar de la història i així va ser.

La teva marxa de Mallorca va ser una autèntica odissea: vares partir amb un grup de companys en llaüt des de Camp de Mar, una nit

d'estiu, amb l'esperança d'arribar a Alger i des d'allà intentar la travessia fins a Amèrica.

Però no va poder ser: el naufragi de la barca us va dur a Itàlia, amb un vaixell que us va recollir. Allà, del 1940 al 1943, patires presó, confinament a l'illa de Ventotene i finalment, deportació als camps de concentració nazis de Flössemburg, de Buchenwald i de Mittelbau-Dora, on vares morir el 24 de desembre de 1943, exhaust per les condicions de vida i els treballs forçats, sol i lluny de casa.

Nosaltres no vàrem conèixer el teu destí fins a l'any 2009, en què la historiadora Elena Rodríguez, que treballava per a Memòria de Mallorca, ens va ajudar a esbrinar aquesta darrera etapa que et convertia també en víctima del nazisme. Vàrem viatjar a Buchenwald, visitàrem el camp, ens retrobàrem amb tu, en un encontre molt intens, profundament colpidor i alhora reparador sens dubte.

I ara, fa un any i mig et va reconèixer l'Ajuntament de Palma — després de més de quaranta anys de democràcia...— amb la placa que col·locaren a la porta de casa teva, que encara pertany a la família. Aquesta és la tornada metafòrica que et volíem contar, padrí. El teu nom figura a la casa on vares viure amb la teva dona i els teus fills. Allà érem tots, tots els vius, perquè ja no hi són na Catalina, n'Antònia i en Jaume. En Felip sí que hi era, molt emocionat, i tots els néts i renéts, i fins i tot els fills dels renéts. La teva descendència, ben orgullosos tots del teu exemple de vida, un orgull que es mescla amb la pena i la ràbia de la injustícia comesa amb un home com tu, que senzillament va ser fidel a unes idees.

Gràcies, padrí, per haver-nos acompanyat tota la vida tot i no ser-hi; gràcies per les teves inquietuds; gràcies pel teu caràcter emprenedor; gràcies per la teva formació autodidacta que ens fa creure en el progrés de les persones més enllà de la classe social; gràcies per les teves cartes, que demostren una sensibilitat sorprenent en un treballador d'aleshores, com vares ser tu; gràcies pel teu exemple.

Amb aquesta carta et recordam a tu, Jaume Rebassa Garcies, estimat padrí, i en la teva memòria i en la de totes les víctimes del franquisme, del nazisme i de totes les guerres, nosaltres, la teva família, ens alçam per la llibertat, la democràcia, la tolerància i el respecte.

Jaume Rebassa Moll

Víctima: Jaume Serra Cardell
Autoria: Antònia Mercadal Serra

85è aniversari de l'assassinat del mestre pobler Jaume Serra Cardell

Tal dia com avui, l'11 de març de 1937, fa 85 anys, i en compliment d'una sentència il·legal vergonyosament vigent avui en dia i dictada per un tribunal il·legal (ja que el 1937 la legalitat era la de la República, no la colpista), et varen assassinar de matinada al Fortí d'Illetes, de Calvià.

Aquest dia, els feixistes varen arrancar de cop la teva vida, els teus projectes, els teus ideals, els teus somnis, el teu somriure, i varen deixar tota la nostra família en la més absoluta desolació, sense que els teus pares ni les teves germanes trobassin consol; sense deixar que ningú s'acostàs a la família per donar-los el condol i, fins i tot, prohibint a la família plorar i vestir de negre en senyal de dol.

Hi havia dos falangistes a les portes de ca nostra, Jaume, per vigilar que la crueltat infringida a la família es complís de manera rigorosa i exemplaritzant.

La teva família, Jaume, no ho oblidarà mai, per això seguirem lluitant perquè tu i totes les víctimes del franquisme i les seves famílies assoleixin el reconeixement **INTEGRAL DE VÍCTIMA**, tal com succeeix amb altres col·lectius.

De totes maneres és molt d'agrair la gran tasca de les famílies organitzades en plataformes memorialistes (aquí a Mallorca és l'Associació Memòria de Mallorca), que han lluitat i lluiten incansablement i que s'ha de reconèixer que han trobat el suport de les nostres institucions autonòmiques, que són molt sensibles al tema de les nostres víctimes i que fan molta feina en la recuperació de les víctimes assassinades i per retornar-les a les seves famílies, en compliment de la Llei de fosses autonòmica. Projectes importants, com la col·locació de llambordes *Remembrance Stones/Stolpersteine*; incloure l'estudi de la II República i el cop d'estat al currículum escolar, i molts actes de reconeixent, un dels darrers, que com a mestre d'escola t'agradarà, ha

estat fa poc, un emotiu acte de col·locació d'una placa, allà a on era «Sa Normal», amb el nom dels docents depurats a Palma (tot i que segons la meua opinió tots els mestres o la majoria vàreu ser depurats a Palma, ja que tots o la majoria vàreu passar per Can Mir, Sa Provincial o el Castell de Bellver, o no?).

També iniciatives parlamentàries importants, com la darrera presentada aquests dies, una PNL per l'equip de Govern Autonòmic de reconèixer i condemnar la participació del franquisme en l'holocaust nazi. Crec que estat una fita històrica.

Però, reconeixent tot això, Jaume, la veritat és que quan ens deixen els seus fills, filles, familiars o les víctimes mateix..., com darrerament ens ha deixat Biel Riera, als 103 anys. Sí, Jaume, aquell al·lotet que, amb tan sols 17 anys, tancaren primer a Can Mir, que se negava a menjar i a qui tu, que eres només un poc més gran, li deies que si no menjava es moriria i et dedicaves a pelar-li els moniatos, fins que son pare et va prendre el relleu. Ell se'n recordava molt de tu. «Es mestre Serra», em deia, i ens emocionàvem tots dos!

Idò, com et deia, Jaume, quan elles i ells se'n van, no puc negar el neguit que em produeix comprovar que el franquisme segueix a hores d'ara, amb la més absoluta IMPUNITAT. La justícia, Jaume, us és negada a les víctimes del franquisme, aquesta és la trista realitat.

No em vull oblidar (a tu no t'agradaria gens que en aquest escrit me n'oblidàs) d'anomenar les víctimes que aquesta matinada de l'11 de març de 1937 seguiren el teu mateix destí:

Antoni Zanoguera Garcias, una víctima també molt jove, de Lluçmajor.

Els carrabiners lleials a la República destacats a sa Pobla: Crisant Valcárcel Moll, Antonio Palazón López i Juan Orozco Trulla.

A mi, des de ben petita, Jaume, em varen parlar de tu. El meu pare, aquell mestre d'escola inquer gros i cap pelat (com el descriuries a la teva germana Martina quan aquesta et portava la roba amb les notícies del diari dins els punys de les camises) que també estava pres a Can Mir.

El *tío* Joan Pizà Massanet, el jove estudiant de dret i company de

projecte socialista, també molt durament represaliat; les teves germanes, ambdues represaliades, Margalida i Martina (a Margalida, la tengueren una temporada tancada a la Presó Provincial acusada d'espionatge i a na Martina, ma mare, li feren beure oli de ricí); la meva estimada Salvadora, que era una nina quan t'assassinaren, però que se'n recordava molt bé. Quines dones més fermes!

I ta mare, Jaume, la padrina Martina, que amb el seu dolorós silenci ho explicava tot. Jo també els ho he contat als meus fills.

La teva família no t'oblidarà mai Jaume, sempre seràs al nostre cor i a la nostra memòria i no ens cansarem mai de demanar justícia per a tu i per als qui, com tu, foren assassinats i represaliats per voler assolir una societat sense privilegis, més justa i més igualitària.

Veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició!

Víctima: Joan Alemany i Villalonga
Autoria: Ayda Akbiçak

Joan Alemany, Ayda Akbiçak. Del teu nom al meu han passat 92 anys i tres generacions.

Et varen arrencar d'aquesta vida als 44 anys, assassinat el 27 de setembre de 1936, a Santa Maria del Camí.

Et varen torturar fins a la mort per ser un home lliure que caminava mirant cap a un món digne, un món de justícia i humanitat.

El dolor i el coneixement passen d'una generació a una altra; i jo t'he conegut a través del dolor de la teva filla Margalida, la meva padrina.

Un mal al pit que l'acompanyava sempre portava el teu nom. Ella tenia nou anys quan et varen assassinar.

Just després, varen venir gairebé quaranta anys de silenci i boira, en què el teu nom és podria davall terra. Després de la fosca, va arribar la llum; i el teu nom es va tornar a pronunciar, la teva mort va ser denunciada i el dolor escoltat.

Avui et cercam a la terra. Trobam ossos i trobam veritats. Trobam noms propis de persones que, com tu, varen ser silenciades i assassinades pel seu pensament.

La teva filla Margalida ja és morta, la teva néta Lina enguany es jubila, i jo, la teva besneta, tenc 38 anys i dues filles. Els anys passen.

Aquesta és una carta d'agraïment per a tu i tots els companys i companyes desapareguts que lluitàreu per nosaltres i els que vindran. Potser no trobarem els ossos que coincideixin amb el nostre ADN, però de cada un dels vostres noms en germina llibertat i veritat amb força. Us varen enterrar, oblidant la resistència de les llavors, encara amb condicions extremes. Els anys passen, Joan, *però la terra mai no oblidarà cap nom vostre.*

Víctima: Joan Canyelles Campllonch
Autoria: Rafael Bosch Canyelles

Estimat,

Perquè la nostra padrina i les nostres mares feren que t'estimàssim i mai no t'oblidàssim.

Anhelat,

Perquè et coneixíem però no et poguérem gaudir.

Padrí Joan,

Avui, propers els dies de la teva festa, et vull escriure unes línies per contar-te com ha estat i com és la nostra vida. Una vida que a tu et robaren, injustament, una nit de gener de 1937, juntament amb altres companys; pensaven que assassinant les persones podrien matar les idees, però avui, vuitanta-quatre anys després, vosaltres teniu el reconeixement i ells l'oblit i el repudi.

Vull començar per contar-te que na Francisca, la teva esposa, la vàrem perdre ja fa anys, el novembre de 1985. Ens deixà en la pau i la serenitat que la caracteritzava. Com segur que saps, la seva vida no fou fàcil després que tu desaparegueres, però ella, amb la seva fortalesa, que segurament bé coneixies, se'n sortí amb les vostres filles de cinc i tres anys, i mantingué una família unida i forta. Dones com ella, també represaliades, n'hi hagué moltes en aquell temps i per a totes hauria d'haver-hi un recordatori. Encara la recordam mirant aquell joier de fusta lacat de color negre amb roses pintades que tu li regalares i on conservava alguna carta i les poesies que li feies arribar, i que encara conserv...

Les teves filles, Magdalena i Catalina, també ens deixaren fa un temps i ens quedà a tots un buit en el cor, sobretot perquè fou després que aconseguissin trobar el teu cos i elles, en els seus darrers anys i sense plena consciència, no pogueren assabentar-se del fet que de ben segur els hauria alleugerit l'angoixa de tota una vida de no haver tornat a saber res de tu, a més de sense poder tenir la teva protecció, l'estimació i les paraules... del pare que tant enyoraren.

Vull dir-te que varen trobar el teu cos a Porreres, el gener de 2018, vora el teu amic Tomàs Seguí, i junts us retornaren al poble que tant us estimàreu, i on ara reposau. Avui tu i na Francisca, la teva esposa, per fi estau junts. Al final tinguéreu l'homenatge i el reconeixement que us mereixíeu, perquè us llevaren la vida per defensar i desitjar un món millor als treballadors i treballadores d'aquest poble.

Però continuaré contant coses de la família, i començaré per les teves filles. Na Magdalena, casada amb en Francisco Bosch, va tenir dos fills: el teus nets, en Rafael i en Joan, i ella constantment els recordava el que sempre els repetires: «Estudiau, que és com es millora a la vida!».

En Rafael, casat amb na Xisca, té un fill, en Francesc Ll. I en Joan, casat amb na Teresa, en té dos: en Xisco i en Vicenç.

Na Catalina es casà amb en Rafael Mir i té tres fills: en Guillem, en Joan Francisco i en Rafael, altres nets més.

En Guillem es casà amb na Xisca i té una filla, na Marina; en Joan Francisco, casat amb na Victòria, també té una filla, na Victòria, i en Rafael, el més jove dels teus nets, és casat amb na Joana i té dues filles, n'Aina i na Paula.

Com pots veure, la família va créixer i encara segueix...

De ben segur que et demanaràs coses del teu poble, Esporles, de les moltes que féreu i d'altres que començàreu.

D'aquelles escoles que amb les vostres mans aixecàreu, que restaren allà, immòbils i soles, però al cap d'anys foren emprades per al que vosaltres pensàreu: oferir educació i estudis als fills dels obrers, i on alguns dels teus nets hi començaren allà els estudis. Ara són la seu de l'IMEDEA, un centre d'investigació avançada reconegut arreu del món. Ja ho veus, segurament l'obra que us costà la vida ara és un lloc de prestigi mundial.

I la Casa del Poble, d'on els feixistes fins i tot en robaren el piano, tancada també durant molts anys, fou restaurada fa un temps i ara s'ha

convertit en un espai emprat per moltes entitats i té un petit teatre, l'únic del poble. A l'entrada hi ha una escultura on, entre d'altres, hi ha el teu nom, com a homenatge a les persones que ho féreu possible.

Sempre has estat present en nosaltres, en la teva esposa i les nostres mares, que recordaven molt bé el dia que els digueres adéu, després de la sortida de l'escola, amb aquella darrera besada que els deixares i que portaren al cor fins als seus darrers dies. Sempre ens recordaven els teus somnis d'acabar unes escoles al poble perquè els fills i les filles dels treballadors tinguessin l'oportunitat d'una educació i millorar les seves vides, i tu i els teus companys i companyes hi posàreu la llavor que amb els anys ha donat els seus fruits, i mira, entre els teus besnéts hi tenim tres enginyers, dues graduades en direcció d'empreses, una graduada en treball social i la més jove fent camí... Pensam que de ben segur en trauries pit i continuaries engrescant els teus companys i companyes sindicals.

Avui, tornant la mirada enrere, moltes persones ens demanam encara quin perill teníeu perquè us assassinassin. El que no sabien és que les idees de les persones bones perduren en el temps i ara podem dir que han guanyat, mentre els seus assassins feixistes són rebutjats.

Joan, Francisca, Magdalena i Catalina; avui, no sabem on, però segur que estau tots plegats intentant recobrar el temps que us robaren. Nosaltres sempre us tindrem al nostre cor.

Sit tibi terra levis

Víctima: Joan Gelabert Vallori
Autoria: Libertario

El meu colorin

A la memòria de Joan Gelabert Vallori

L'any 1938 la nostra família només desitjava viure amb dignitat i respecte, no ambicionàvem altre cosa; dignitat i respecte era tot el que demanàvem.

En una de les moltes vegades que el meu pare va sortir de la presó, jo tenia un *colorin* engabiats que era un gran cantador i jo li tenia molta estima. El meu pare em va dir:

— Libertario, per què no l'amolles? No saps l'alegria que tindrà quan se senti lliure, jo sí que ho sé.

El mateix horabaixa li vaig obrir la porta i l'ocellet no va destorbar-se amb sortir i allunyar-se. Vaig deixar la porta oberta per si volia tornar. El meu pare m'havia contat que alguns presos, sobretot de la península, ploraven quan els comunicaven la llibertat: la majoria no tenien ni treball ni recursos per poder subsistir i haurien de robar per sobreviure, i molt probablement tornarien a ser tancats.

El meu colorin, solet, va tornar a entrar a la gàbia. Ell tampoc coneixia el camí de la llibertat, no sabia on trobar menjar i dins la gàbia ho tenia segur. L'hi vaig contar al pare.

— Deixa-li la porta oberta, ell sabrà quan ha de marxar— em va dir.

Amb la porta oberta i menjar i aigua, un bon dia, el meu colorin ja no va tornar. Segur que va aprendre a gaudir de la llibertat i que la força d'aquesta seria superior a l'abundància del menjar. Així que em vaig quedar sense colorin, però per si un cas tornava i durant molt de temps li vaig deixar la gàbia oberta amb menjar i aigua.

El meu pare també tenia la porta oberta, però li tancaven només entrar, una vegada i una altra. Entrar era fàcil, però sortir era mal de fer. Ell no podia allunyar-se com el meu colorin, la seva llibertat

depenia de la llibertat dels altres; quantes vegades li vaig sentir dir que ell no seria mai lliure mentre hi hagués un sol oprimit.

Li solia dir a la mare:

- Carme, quan surti cercaré una barqueta i tots els diumenges amb els nins anirem a pescar.

Un metre ens separava del nostre pare, un metre de distància separat per uns barrots a cada finestra i una espessa reixa. Quan el nostre pare ens parlava de la barqueta, la mare amb el rostre somrient i els ulls fixos a la cara del pare li deia:

- Joan, tu creus amb el que dius?
- Sí, Carme, ja ho veuràs.

Mon pare no va poder, com havia fet el colorin, allunyar-se de la gàbia i li va ser impossible complir la promesa. La meva mare no pujaria mai en aquella barqueta. Cada diumenge amb els nins aniríem a pescar... sols recordo tres o quatre vegades que amb el pare anàrem a passejar pel camp, una a la Font Santa i una altra un poc més lluny.

Cada dia li seguiríem portant la senalleta amb el menjar, el més calent possible, sempre procuràvem que el primer fos per al nostre pare. Nosaltres estàvem orgullosos d'ell i mai vàrem tenir vergonya amb dir que era a la presó, coneixíem la causa i presumíem d'ell.

De nin em passava hores i hores amb la mare, ella se sentia sola, els meus germans eren majors i tenien coses que fer, jo amb sis o set anys em sentia a gust amb la seva companyia. Tenia una senalla plena de retalls petits de roba de tots els colors i si havia de fer algun cosit, em deia:

- Tario, cerca un tros de roba que vagi bé amb aquesta.

Així ella aconseguia dues coses: rompre la seva soledat i, el més important, apartar-me del carrer. Els dos a l'habitació amb un tros de manta gastada ens tapàvem les cames per llevar-nos el fred. Totes les converses que teníem eren sobre el pare, a mi m'encantava parlar d'ell i sempre li demanava el mateix:

— Es papa, per què esta a la presó?

Al carrer em deien que per ser roig, i jo no ho entenia.

— El teu pare està a la presó sols per demanar pa i treball —em contestava la mare.

Pa i treball, pensava jo, i em sentia orgullós d'ell. La mare em contava anècdotes del pare, sabia que m'agradava molt. Aquesta és una d'elles:

Una vegada, el pare feia de picapedrer a un convent de monges que hi havia a l'avinguda Argentina, estava arreglant el terrat. Va pujar la superiora i li va dir:

— Mestre Joan, per què tapeu els forats de la paret? els vespres hi venen ocells, entren pels forats i els agafem per menjar.

— Germana, li pareix que està bé agafar els ocellets que cerquen refugi a la casa de Déu i que acabin a la paella?, li va contestar el pare.

Ma mare reia, i parlava i parlava. Jo li tocava els genolls perquè baixés dels niguls, em mirava i amb les seves manetes acariciava la meva cara, estrenyent-la contra els seus pits, al temps que em besava el front. Volia impedir que li veiés els ulls plens de llàgrimes, sempre va intentar que els més petits de la casa, en Galileo i jo, no la veiéssim plorar. Vaig arribar a conèixer molt bé el meu pare sense quasi haver-lo vist.

La vertadera revolucionària va ser ella. Ma mare, pobreta, mai no va aconseguir cobrar pensió de viduitat perquè el pare no havia cotitzat el temps que va estar a la presó. La pobre va ser catòlica tota la vida i, sempre que va poder, practicant. Tenia fe amb el seu déu, però aquest es va oblidar d'ella, estava molt entretingut per aquella època dirigint el seu exèrcit.

El 1950 jo tenia desset anys. El meu pare es trobava al llit, feia vint-i-nou dies que havia tingut una embòlia cerebral i a les sis del matí la meva mare ens va cridar:

— Nins, el vostre pare ha caigut del llit.

Després va pegar uns cops a la paret, ja que el meu germà Toni, que ja era casat, vivia a la casa del costat. En uns segons va ser a casa. Els tres amb molta cura posàrem el pare al llit, ell sols va poder dir:

— FAI...

Després ens mirà un per un i... Els tres ens posàrem a plorar. Munpare... munpare... La mare no plorava, seguia arreglant-li els cabells cap enrere i besant-li una vegada i un altre al front, al temps que li deia:

— Ja has trobat la teva llibertat, ara a la fi et deixaran descansar...

I seguia besant-li el front. Els meus germans i jo ploràvem sense consol cada un a un racó, no teníem ganes de parlar, no teníem res que dir-nos, sols miràvem la nostra mare, la seva fortalesa i temple, era com si ens volgués transmetre la seva força. A cada moment tenia un de nosaltres al seu costat, que abraçava i besava, mumare. Mumare...

Jo pensava que el meu pare no se'n havia anat, sols havia deixat la gàbia buida. Estic segur que, com el meu colorin, havia trobat el camí de la seva llibertat i tal vegada el món que tant va cercar i pel qual tant va lluitar i patir, no sols per ell, sinó per ser repartit entre tots.

En Joan Gelabert, el meu pare, no demanava massa: sols dignitat i respecte. Jo estava segur i convençut que, com tantes vegades, el tornàriem a veure i ja no darrere aquells freds barrots.

Segur que ens esperarà al final del camí en aquella barqueta que tantes vegades va prometre a la nostra mare. Cercaré una barqueta i amb els nins cada diumenge anirem a pescar; això és el que ens deia, amb què poca cosa es conformava aquell roig. El meu pare era diferent i nosaltres també ho som. Si al final hi ha un déu esper que tengui en el seu regne el meu estimat colorin; és igual si la gàbia es vella, sols deman que sempre tengui la porta oberta.

El color de la pell del meu pare era gairebé morat quan va morir. Sí, morat per les tortures rebudes. El seu cor i el seu pensament tenien el color de la llibertat, això mai li pogueren llevar. Mon pare, ma mare i el meu colorin tenien i tenen un color preciós i radiant que ja voldrien tenir per a ells molts «camaleons», ja ho crec que sí.

Libertario

Palma, juliol de 2008

Víctima: Joan Llabrés Martí y Miquel Llabrés Martí
Autoria: Carles López de Padilla Llabrés

En memòria, agraïment i record de totes les víctimes de les desaparicions forçades i al meu avi, Joan Llabrés Martí, i al seu germà, Miquel Llabrés Martí.

Barcelona, 28 d'agost de 2020

El dia 30 d'agost, Dia Internacional de les Víctimes de Desaparicions Forçades, vull retre el meu personal homenatge a les víctimes del cop d'estat feixista que es va produir el juliol de l'any 1936 per part dels feixistes espanyols, amb la connivència i col·laboració de feixistes alemanys i italians contra el Govern de la Segona República sorgit de les eleccions de febrer del mateix any.

Arran d'aquest cop d'estat, els feixistes varen actuar amb una crueltat i maldat indescriptibles a les Illes Balears, on vivien els meus avantpassats. Només cal veure en qualsevol llibre d'història imparcial les actuacions de l'autoanomenat comte Rossi i els seus Dragons de la Mort contra la població civil de Mallorca. Només cal llegir la farsa de judici que es va fer, per exemple, contra el batle de Palma, el senyor Emili Darder i Cànaves, amb el posterior afusellament i l'expropiació de tots els seus béns.

Tots sabem que les desaparicions forçades, tal com exposa l'ONU, s'usen sovint com a estratègia per difondre terror entre els ciutadans.

Durant aquests fets, molts ciutadans de les Illes Balears varen desaparèixer, com és el cas del meu avi Joan i el seu germà Miquel.

L'any 2020, sembla increïble, en un estat com és Espanya (que pertany a l'ONU), que encara no pugui saber què li va succeir al meu avi Joan i al seu germà Miquel. Què varen fer de dolent? Per quin motiu varen desaparèixer? Varen morir sols i sense poder parlar amb la seva família? Evidentment, com a net i com a ésser humà, crec que no és

just i que cal que les autoritats de l'Estat espanyol, les comunitats autònomes, els municipis i altres administracions reparin aquests fets tan desagradables que varen succeir no fa tant de temps i desitjo de tot cor que mai més es tornin a produir enlloc.

Darrerament a Europa i altres llocs del món, el feixisme, utilitzant mentides ara anomenades *fake news* com les que utilitzava el nazi Goebbels als anys trenta del segle passat, manipula la societat fomentant l'odi per ideologia, condició sexual, religió, raça, etc., i això és molt trist i no es pot permetre.

Tota la meva estimació, avi Joan i besoncle Miquel, allà on estigueu. Recordeu que us porto a la meva sang i que, si jo no us puc trobar — desitjo que sí—, no dubteu que les entitats que vetllen per les persones que vàreu sofrir aquest patiment i els meus us continuaran buscant perquè pugueu descansar amb la vostra família.

Una abraçada a tothom que va desaparèixer i un petó molt gran, avi i besoncle. M'hauria agradat xerrar amb vosaltres, ja que per la nostra diferència d'edat podia haver estat perfectament possible si no us haguessin fet desaparèixer d'aquesta manera tan trista i covarda per part d'aquests sinistres personatges.

Carles López de Padilla Llabrés

Víctima: Joan Losa Campomar
Autoria: Maite Blázquez Losa

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme (carta escrita el 25 de juny del 2020)

Estimat padrí Joan,

Just ahir era el dia del teu sant.

Just aquesta va ser una festa que l'àvia, la teva esposa Teresa, com l'anomenaves a les cartes des de la presó de Can Mir de Palma, mai va tornar a celebrar després de la teva desaparició al gener de 1937, quan de nit i amb traïdoria els assassins feixistes et varen treure de presó i amb tota la ironia i brutalitat, et varen «donar la llibertat» portant-te a Porreres amb altres companys i companyes, per assassinar-vos i fer-vos desaparèixer. La desaparició forçosa està considerada com un dels més greus crims de lesa humanitat.

Avui vull recordar-la a ella, la meva padrina, l'àvia Teresa, patidora en silenci de la barbàrie feixista que va assolar el nostre país quan al juliol de 1936 es va perpetrar un cop d'estat contra el Govern legalment constituït de la Segona República.

Recordant-les a elles honorem la vostra memòria. Recordar totes aquelles mares, germanes, padrines que varen haver de patir la vostra absència i a les que mai va arribar cap carta ni notícia que les informés on podien trobar-se les restes dels seus éssers estimats. Que varen viure sense saber del cert com i quan us havien assassinat.

Avui també vull recordar a tots i totes les filles que, com la meva mare, mai varen poder gaudir dels seus pares o mares assassinats violentament pels feixistes.

Vull recordar a les moltes associacions memorialistes formades per homes i dones que ens vàrem negar a perdre la memòria dels nostres éssers estimats. Gràcies a la força de totes i tots estem aconseguint trencar el silenci que varen imposar els feixistes amb la por i la repressió.

Gràcies a la força i a la lluita de la meva Associació de Memòria de Mallorca, jo vaig poder rescatar-te del silenci de la fossa de Porreres al

novembre de 2016. Per això ara les teves restes descansen al costat de la teva esposa, l'àvia Teresa.

I vull recordar i cridar ben fort que sense passat no hi ha futur i que el present esdevé una mentida.

Vull dir-li a totes i a tots aquells que llegiu aquesta carta que mai ens donarem per vençuts i que no aturarem de treballar i de lluitar perquè s'imposi la VERITAT i la JUSTÍCIA. Perquè sense aquestes, la REPARACIÓ mai no serà possible.

Avui vull recordar tots aquells futurs que no varen poder ser perquè els assassins feixistes així ho varen voler.

Però tingueu per segur que els temps del silenci han acabat!! Ara sí, padrí Joan, ara sí puc dir *que la terra et sigui lleu*.

Maite Blázquez Losa

Neta

Palma, 25 de juny de 2020

Víctima: Joan Mercant Rebassa
Autoria: Maria Mas Mercant

Jo, Maria Mas Mercant, com a neboda del desaparegut Joan Mercant Rebassa, faig relació dels detalls de la seva persona i identitat en aquestes paraules, perquè la seva memòria no sigui mai oblidada.

Joan Mercant Rebassa va néixer el 28 de febrer de 1915 a Palma, era fadrí i feia de corder.

El 27 de juliol de 1936 va ser pres per la Guàrdia Civil a les platges del Molinar, juntament amb un grup de companys del partit. Els acusaren de passar informació al bàndol contrari i voler passar-se als republicans. Va ser empresonat sense cap judici previ i va ser traslladat al Castell de Bellver.

Una de les cartes escrites als seus pares i germans és del 13 de setembre de 1936. La família recorda que les darreres notícies que en tingueren són del 31 de desembre de 1936, de la seva darrera carta, que fou com un comiat, segons les seves paraules.

La matinada del 5 al 6 de gener de 1937, amb quasi 22 anys d'edat, va ser traslladat i afusellat, juntament amb diversos presos més. Es creu que en aquelles dates els enterraren al cementeri de Porreres.

Víctima: Joan Monserrat Parets
Autoria: Miquel Monserrat Ferrer

Joan Monserrat Parets va néixer a Llucmajor l'any 1889. Al llarg de la seva vida és dedicà a la política: fou fundador de la Joventut Socialista de Llucmajor (1909), president de l'Agrupació Socialista de Llucmajor i regidor de l'Ajuntament des de 1915.

Barber i sabater de professió, de jovenet va assolir una important formació cultural. Fou mestre de l'escola socialista de Llucmajor (1911-1915) i mantingué una dura polèmica sobre els continguts d'aquest centre i la seva vinculació amb l'Escola Moderna, amb Francesc Mulet, a *El Obrero Balear* i al *Correo de Mallorca*. Fou candidat a diputat per la coalició republicana i socialista a les eleccions legislatives de 1919. El 1920 fundà a Llucmajor la cooperativa Helios, de consum i electricitat, de la qual en fou director. Fou també un dels principals impulsors de la cooperativa La Nova Vida. Més tard treballà com a cap administratiu contable a l'empresa propietat de Joan March, *Petróleos Porto Pi*.

Durant la Segona República s'instal·là a Palma. Fou president de l'Agrupació Socialista de Palma i vocal de la comissió executiva de la Federació Socialista Balear. Políticament defensà el sector d'Indalecio Prieto. El 1933 fou candidat al Tribunal de Garanties Constitucionals. Després del cop d'estat militar contra la República gairebé el dia següent fou empresonat al Castell de Bellver, on hi va restar fins a principis de gener de 1937.

Aleshores, segons les autoritats dels insurrectes, fou suposadament posat en llibertat, juntament amb el seu germà Miquel Monserrat. Ambdós desaparegueren i foren assassinats, segurament al cementeri de Porreres o al de Son Coletes.

L'Ajuntament de Llucmajor, després de quaranta anys de democràcia, l'any 2019 el va nomenar **Fill Il·lustre de Llucmajor**, la qual cosa representà un reconeixement molt important i sentit per a tota la nostra família. Havien passat quasi 80 anys.

Víctima: Joan Pons Alomar
Autoria: Jerònia Pons Pons

Lloseta, 2 d'agost de 2021

Estimat padrí,

El dia 30 d'agost, Dia Internacional de les Víctimes de Desaparicions Forçoses, pensarem en tu un dia més, un dia dels molts en què ho hem fet i en què la meva família ho farà durant totes les nostres vides. Ho feia des de nina, quan vaig començar a descobrir qui eres, i quan el meu pare, pensatiu i trist, s'enorgullia de les bones notes dels seus fills i ens deia: «us pareixeu al vostre padrí». Ell només tenia tres anys quan et tragueren de Can Mir i et mataren al cementeri de Porreres amb altres companys de captiveri.

En el context de la Mallorca dels anys 20 i 30, quan molts pocs estudiaven, la teva família et va permetre estudiar als blauets de Lluc i després continuar els teus estudis a Barcelona. No acabares amb una carrera per motiu de les revoltes estudiantils (això m'ho va contar el meu pare, el teu fill Llorenç), però et permeteren accedir al càrrec de secretari de jutjat de diferents pobles de Mallorca: Maria de la Salut, Lloseta —on conegueres una guapa llosetina, la padrina, amb qui et casares— i després Selva. T'he seguit la pista i he vist la teva polida lletra en els llibres del Registre Civil, apuntant naixements, matrimonis i defuncions. Et confés que em vaig emocionar.

La teva vida personal, no sempre dolça, ja que perderes un altre fill quasi acabat de néixer el mateix 1936, participava dels esperançadors canvis del temps polític que et va tocar viure. Et senties republicà i vull pensar que defensor del progrés, de la justícia social; lluitador contra la ignorància, i defensor del coneixement i de l'educació. Com a republicà, vaig poder comprovar que havies impulsat la constitució d'una secció del partit Republicà Federal a Lloseta. Els teus amics, represaliats pel franquisme, que varen tenir la sort de sobreviure, em contaven com per aquest motiu eres un fervent anticlerical, i que tenies llargues discussions amb un capellà de Lloseta que no entenia que li parlassis de tu a tu. Molts assenyalen aquest fet com a motiu de la teva presa i desaparició... No vull creure que una cosa tan simple provocàs el teu assassinat...

No sé com et sentires, padrí, quan et detingueren al final de desembre

de 1936 i després et dugueren a Can Mir, quan tu deies que no havies fet res dolent i tothom t'aconsellava que et posassis una camisa blava, fins i tot els guàrdies civils de Selva, que no et volien mal.

Ningú pensa que els homes puguin arribar a matar altres homes per interès econòmic, ideològic... Però desgraciadament passa. Tu només defensaves les teves idees en un context de república democràtica, idees en les quals creies, amb l'objectiu de millorar i fer progressar una societat on hi havia molta desigualtat social, on els rics pretenien prolongar el seu poder amb el suport de l'Església, que, en general, estava amb els poderosos i pretenia prolongar la ignorància del poble per continuar amb el sistema existent.

Padrí, m'he fet historiadora... Sé que n'estaries orgullós. Així i tot, vaig comprovar que no podia treballar acadèmicament el període republicà ni la Guerra Civil. Tenia por de no ser objectiva... Ni tan sols, durant anys, he pogut veure una pel·lícula, de les moltes i bones que s'han fet sobre el context republicà, el cop d'estat feixista i la Guerra Civil. Sempre pensava en tu, i acabava plorant.

Ara ho duc millor, però el que no podré comprendre mai és l'equidistància que pretenen encara avui en dia en explicar aquells fets... No hi pot haver equidistància: eres un civil, no eres soldat, exercies la llibertat de pensament en un context democràtic, i et mataren pel que pensaves... Però aquí no s'acabà tot: deixaren una dona que no podia ser vídua perquè eres considerat un desaparegut, i durant anys no constaries com a mort quan tothom sabia que era així, sota una dictadura que, per descomptat, no reconeixia el que havien executat els seus impulsors; però, a més, era dona de roig, assenyalada sempre. La padrina va morir en vida, estava trista i envellida. I el teu fill, padrí, amb tres anyets, fou assenyalat sempre com a fill de roig —tots en el mateix sac; és una de les idees brillants del franquisme, sense matisos—, anant a collir oliva des dels sis anys per poder sobreviure. Era brillant i molt intel·ligent, però no va poder estudiar com tu haguessis volgut... Ho sé. Però ell se sent molt orgullós dels seus fills: en Joan, que duu el teu nom, és biòleg i un gran investigador, i jo, historiadora.

Padrí, sempre t'he sentit al meu costat... I no t'oblidarem mai, ni a tu ni a la generació d'homes i dones que defensaren les seves idees i que moriren injustament pel que pensaven, en una societat menys desigual per a la major part de la població... Puc entendre que defensin l'oblit els que avui pensen ideològicament com els que fomentaren la teva

mort. No puc comprendre, emperò, ni perdonar els que diuen que pensen com tu i han fet poc, fins ara, per rescatar-vos d'aquestes fosses anònimes i desconegudes que encara us acullen. Ningú hauria de descansar fins que tots vosaltres, homes i dones que moríreu per idees de progrés, estiguéssiu amb els vostres... Així ho desitj per la meva família i especialment pel meu pare de 87 anys, que té dret a tenir el cos del seu pare a prop.

Jerònia

Víctima: José Santamaria Anchel
Autoria: Alberto Sánchez Moro

Benvolgut iaio,

Aquesta és la carta que m'haguera agradat poder escriure't, quan encara vivies, només amb la intenció de dir-te que anava a lluitar perquè no es perdera la teua memòria.

Recorde, sent molt xicotet, com ens contaves algunes pinzellades del patiment que vas suportar. Ens parlaves, amb la veu trencada, de les pallisses que havies patit, del teu pas per diversos camps, de com vas aprendre en aquelles presons fins i tot idiomes, sobretot rus, ens deies. Especialment recorde que mai vas deixar de lluitar pels teus ideals, malgrat la teua malaltia, una altra herència de la «gloriosa» però no triomfal repressió, perquè, encara que varen robar i varen tancar la teua joventut entre barrots, mai varen aconseguir robar ni tancar la teua manera de pensar.

Ara, més gran, he intentat reconstruir els teus passos. Vas nàixer a Torrent (València) el 1914. Orfe de pare als nou anys, et vas fer obrer de vila per ajudar la família i prompte vas abraçar l'ideal. Buscaves un món més just, lliure i igualitari. Et varen enviar a fer la mili a Mallorca i prompte, l'any 1937, et varen jutjar sumaríssimament.

En la causa judicial, per ser anarquista i anarcosindicalista, deien que eres un extremista perillós. Per descomptat era extremadament perillós creure en la llibertat de totes les persones, en aquell nou món tan «únic, grande» i gens lliure en què els nous «salvapatrias» pretenien tancar-vos.

Et varen condemnar a mort, però sent «benèvols» varen preferir una condemna a mort en vida, trenta anys de presó major. Malgrat la seua benevolència, no varen deixar d'intentar matar-te a pallisses a les Estacions, de fam i tuberculosi al penal de Formentera, i de desesperació a Alcoi. L'any 1945, després de vuit anys de dolor, vas ser alliberat, en el millor sentit kafkià, perquè aquella llibertat suposava tornar a un país que s'havia convertit en un gran camp de concentració on els criminals havien de custodiar els innocents.

Malgrat tots els colps, la salut trencada, la repressió contínua per ser qui eres, que la teua família va heretar «por ser hijos de...», res d'això va impedir que continuares lluitant per aquells ideals de llibertat, justícia social i igualtat universal.

En aquests mesos, buscant i recuperant la teua memòria, moltes nits em costava dormir. Pensava en com et vas sentir en arribar a aquells camps, foraster en una terra estranya, sense família a prop, en la crueltat que et vas trobar i el patiment que vas haver de suportar. Al mateix temps, sempre intentava pensar en l'ajuda que vas poder trobar en altres persones que patien com tu i en aquelles que, fins i tot havent estat desposseïdes de tot, intentaven oferir-te el mínim que tenien, que era la seua solidaritat.

Tot això va per tu, per totes aquelles persones que varen patir la desmemòria, l'oblit i el silenci imposat, perquè el seu record no es perda, i per aquelles altres que han aconseguit que l'oblit no siga possible.

Víctima: Josep Marí Cardona
Autoria: Josep Marí Pallicer

L'avi Pepe Marí

José Marí Cardona, el meu avi Marí, en Pepe Marí, nascut a Eivissa.
D'Eivissa, en diuen que és terra de pins.

Va néixer el maig de 1918, fill de na Maria Cardona Cardona i d'en Mariano Marí Seguí, de la nissaga dels Seguinets.

Va fer vida d'infant al conegut barri de la Marina, va viure al carrer de Barcelona, va córrer i jugar entre les murades de Dalt Vila, com també a prop del port d'Eivissa.

Va ser pescador, manobre, cantador, i tocava la guitarra amb delit, era un jove enamorat de la vida i sabia lloar-la com calia.

Va ser també un aventurer, res li feia por. Just amb divuit anyets acabats de fer partia cap a Barcelona a cercar aventura i qui sap què més, i després cap a Maó.

Va ser soldat republicà, en un no-res el varen convertir en soldat ras, en un milicià adepte a la República. La República era l'ideal màxim que s'havia de defensar.

I de Maó cap a Ferreries, i d'allí cap a Cala Galdana... uf! qui no s'imagina la bellesa d'un paratge com aquest l'any 1936, el meu avi Marí devia quedar encisat de la bellesa d'una Cala Galdana ben al natural. El meu avi hi va arrelar profundament... entre Cala Galdana i Ferreries hi quedà com a empresonat.

Més encisat quedà de na Juanita de s'Hort de Binissaid, una encantadora jove de Ferreries de la seva mateixa edat, tant que el 1937 s'hi va casar i el 1938 varen tenir un fill, el seu únic fill: el meu pare estimat...

En una guerra, en qualsevol guerra, tothom fa el que pot i el que sigui per defensar la seva pròpia vida i sobreviure a tot i a tothom. Tothom és dolent i és bo a la vegada, perquè en una guerra tot s'hi val, malauradament... pocs són els de fiar, tots exposats constantment i sempre a la traïció dels de més a prop i també dels de més enfora...

Avui em deman: els qui varen perdre la guerra eren dolents i bons els qui la varen guanyar? No, els qui varen guanyar alguna cosa varen tenir de dolent i els qui varen perdre alguna cosa varen tenir de bo...

L'avi Marí morí jove, molt jove, amb vint anys, afusellat a la Mola el dia 1 d'abril de 1939, envoltat de negres dubtes del perquè de tot... segur que també penedit del possible mal ocasionat durant la seva vida i durant la nefasta Guerra Civil. El més trist de tot, però, és que hi morí tot sol, trist, apenat, adolorit, abandonat, incomprès, rebutjat, oblidat, violentat pels de més a prop i pels de més enfora...

Víctima: Josep Miralles Garau
Autoria: Apol·lònia Miralles Xamena

Carta al meu padrí, Josep Miralles Garau, assassinat pels feixistes l'1 de setembre del 1936

Quan jo tenia dotze anys, el 1974, vaig trobar la meva padrina Apol·lònia plorant, plorant molt, amb desesperació, i em va contar que plorava perquè t'havien assassinat els feixistes, el 1936, a sang freda, al mig d'un camí anant a Sencelles. Feia quasi quaranta anys ja, i ella plorava com si allò hagués passat just abans, completament desolada, fora de si, amb un plor punyent.

Només record que deia, cridant i plorant al mateix temps: «el varen venir a cercar quatre feixistes, i jo li deia «no hi vagis», i ell, «però si jo no he fet res, no em faran res, no passis pena», i no va tornar. Aquell mateix vespre el varen matar. El varen matar perquè llegia la premsa a la gent del poble que no sabia llegir, el varen matar perquè era un home bo i just, que volia igualtat i llibertat per a tothom, per res més, i varen matar aquell dia una part de jo. Jo també vaig morir aquell dia d'alguna manera i ja no seria la mateixa pus mai més. Ens varen destrossar la vida, però així i tot mai no varen poder acabar amb les nostres idees, ni amb el nostre amor. Jo encara l'estim com el primer dia, i sempre, sempre el duré dins jo; forma part de jo, segueix viu dins meu, i dins tots vosaltres, sempre, el puc veure a molts de moments.

Aquelles paraules colpidores, contant aquells fets tan terribles, em varen deixar glaçada. A casa, el meu pare mai m'havia comentat res, i de fet, quan l'hi vaig demanar es va enfadar perquè ella m'ho havia contat. El meu pare, el d'enmig de tres germans, el teu fill Miquel, era dels que pensava que era millor girar pàgina del tot, no tornar a parlar-ne, perquè tot allò no els havia duit més que molt de patiment i haver de viure marcats d'alguna manera.

En canvi, la meva padrina volia que ho sàpigues; volia que sàpigues el que va passar, i el que tanta gent havia hagut de passar a Mallorca durant aquells quaranta anys.

Ella va haver de seguir vivint en aquest poble, veient els seus assassins;

algun se li acostava i tot, i ella havia d'acotar el cap per no dir res, perquè tenia tres fills.

Quan et varen assassinar, la padrina va haver d'anar a viure amb els tres fills a ca la seva mare i germana, que tenien la centraleta telefònica, i per tant estava vigilada i controlada per feixistes i requetès. Com és natural, ben aviat les hi varen llevar la centraleta i la feina.

Com et pots imaginar, el meu pare va haver d'anar al seminari, i en Pep, el petit, a Lluc. L'únic que es va poder quedar amb la padrina va ser el major, en Pere, que precisament aquell 1 de setembre del 1936 feia set anys.

Els tres varen poder estudiar, però no es podien examinar per ser fills de republicà. Tampoc podien accedir a moltes feines, però es varen saber cercar la vida d'alguna manera. Els tres han estat bons músics i cantants, com tu. En Pere va ser director de la banda de música de Montuïri, més de quaranta anys, que per cert, va ser la primera banda de Mallorca a tocar La Internacional, el 1977.

Va ser molt emotiu. Hauries estat orgullós d'ells, i de la padrina, que va tirar endavant amb molta feina, fent de pagesa de dia, de modista de nit i repartint cafè per les cases els capvespres. A les sobretaules, els tres es posaven a cantar sempre, i jo veia a la padrina com li espurnejaven els ulls, i de qualque manera, les dues ens miràvem i amb ells et vèiem a tu. I ara també et veig, i m'espurnegen els ulls quan escolto tocar els meus cosins i cosines, i les teves renêtes, que toquen a les bandes, i algunes fins i tot el saxo, el mateix instrument que tu.

Seguim.

Víctima: Llorenç Coll Sastre
Autoria: Els seus nets

Estimat padrí Llorenç:

Encara que no ens arribàrem a conèixer, sempre heu estat molt present, molt proper, a la nostra vida, perquè les circumstàncies en què us vàrem perdre feren que la ferida no es pogués tancar. Passaven els dies, els mesos, els anys, i a la vostra família no minvaven els sentiments d'impotència, de ràbia i de desesperació per la vostra pèrdua, per la vostra desaparició. Tenien indicis del que havia passat, però no ho podien confirmar amb rotunditat i això augmentava l'angoixa dels vostres.

Vós éreu un home pagès que conreàveu les vostres finques, però també fèieu d'amic al senyor de Son Albertí i li dúieu una finca grosseta que tenia a Selva.

Hi havíeu fet molta de feina i molta d'inversió durant anys. Per això, quan ell, el propietari, us va dir de recuperar-la, vós li demanàreu una indemnització per sortir-ne i compensar de qualque manera el vostre treball.

Mai haguéssiu pogut pensar que això us costaria la mort!

És veritat que éreu d'esquerres i que havíeu votat la República; però no hi estàveu afiliat i no hi enteníeu gaire, en política.

Més motiu encara per veure que la vostra detenció no fou provocada per les vostres idees polítiques, sinó per les desavinences amb el propietari de la finca que d'aquesta forma us llevà del mig. Una més de les moltes venjances personals que es produïren arran del cop d'estat de 1936 contra la República proclamada legalment el 1931.

El dia de la vostra detenció per part de dos falangistes del vostre poble éreu a la vostra finca d'Auxella. Els guàrdies civils anaren a ca vostra per dir que us amagàssiu perquè hi havia ordre de detenció. Allà només hi trobaren el vostre fill Llorenç, malalt dins el llit. No us pogueren fer arribar cap avís a la finca.

Allà es presentaren, com recordareu, els dos joves falangistes del poble, que devien tenir més o menys disset o divuit anys. Eren T.

S. O. i F. Ll. C.

El més impactant fou que el segon falangista era nebot vostre, fill de la vostra germana Aina.

D'aquesta manera us pagava, aquest Judes, tota l'ajuda econòmica rebuda per la seva família. La vostra dona, la padrina Francisca, bé en va fer de caminades per dur-los menjar perquè passaven molta necessitat.

No sabem l'hora exacta en què arribaren a la finca, però devia ser hora de dinar perquè trobaren l'olla amb el menjar dedins a la foganya.

Vàreu estar pres a Can Mir, on ara hi ha la Sala Augusta, i us varen poder visitar un parell de vegades. La vostra filla major, Maria, us va dur una vegada la seva filla Maria, la vostra única neta que coneguéreu i que tenia quatre anys. Abans de morir, ella encara es recordava d'aquest moment.

Record que mon pare, el vostre fill petit Toni, em contà que tenien una mica d'esperança de poder alliberar-vos. Intentaren reunir doblers i demanaren ajuda a gent amb influència.

Els enviàreu onze cartes que encara guardam com un tresor. Estaven escrites per altres presos en castellà. La primera era del 8 de setembre i la darrera del 30 de desembre de 1936.

Ja pel gener de 1937 varen saber que us havien duit a Porreres i que allà us havien afusellat i després enterrat en una fossa comuna amb altres presos.

La paradoxa fou que més endavant el vostre fill Toni, el meu pare, va haver d'anar a la guerra i lluitar en el bàndol nacional, una guerra que havien provocat els militars rebels contra la República legal existent, els causants de la vostra mort.

La vostra família ho passà molt malament, perquè, a la vostra desaparició, s'hi afegí el fet de veure al poder els vostres botxins i encara no es podia dir res; havien d'acotar el cap i fer veure que no havia passat res.

Com que no hi havia proves de la vostra mort, no es podia fer cap tràmit per al vostre testament i això fou un procés molt llarg i costós per a la vostra família.

Per sort, l'any 2016 la nostra esperança de trobar les vostres restes es va complir.

Amb l'ajuda de l'ADN dels vostres nets, i el fet que éreu la persona de més edat trobada, us pogueren identificar. Us vàrem traslladar a Selva, el vostre poble, després de vuitanta anys. Ara ja estau amb els vostres familiars, estau on toca.

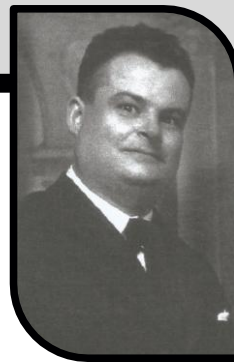
Per desgràcia no ho pogueren veure els vostres tres fills, na Maria, en Llorenç i en Toni. Però per a nosaltres, els vostres nets, sí que va ser un moment molt especial, molt emotiu.

Finalment, aquesta ferida s'ha pogut tancar.

Gràcies a Memòria Democràtica i al Govern actual de les Illes Balears es va poder obrir la fossa de Porreres i confirmar el que sospitàvem els familiars dels assassinats per la dictadura.

Us estimam!

Els vostres nets

Víctima: Llorenç Martorell Suárez
Autoria: Coloma Martorell

Palma, 14 d'agost de 2021

Estimat pare:

Encara que era molt petita quan et separaren de mi, tenc molts records teus.

Record que sempre em deies «Colometa», i m'abraçaves.

Record que eres una persona molt afectuosa, no només amb mi, també amb els teus pares i les teves germanes.

Record que cada vegada que anaves a Barcelona per feina em portaves algun regal. Una vegada em dugueres un canet: Lulú, blanc, preciós, que em va encantar, però poc temps després ens el robaren.

A part d'aquests records en tenc d'altres molt dolorosos.

Record que poc temps després que se t'emportaren de casa dos homes amb uniforme, un d'ells vengué a casa i pistola en mà li digué al padrí: «los contratos». El padrí em donava la mà i jo tremolava de por. Aquell home se'n va dur els contractes dels mobles que t'havia comprat a terminis i 100 duros que hi havia dins la mateixa capseta de fusta.

Vaig anar dues vegades a veure't a Can Mir. Record una vegada que un soldat m'amagà davall la seva capa i recorreguérem la presó fins a arribar on tu eres.

Pensava que em cobria amb la capa perquè ningú em ves, però tal vegada era perquè jo no ves tots aquells homes tancats allà dedins. Aquell soldat devia pensar que per a una nina tan petita no era una visió gens agradable.

Quan el soldat obrí la capa havíem arribat a la cuina de Can Mir, on tu i altres homes pelàveu patates. Vaig anar corrent cap a tu i record que m'alçares i molt content em digueres: «Colometa, Colometa».

També record quan telefonaren a casa i digueren que t'havien alliberat; però mai tornares a casa, i a partir d'aquell moment la teva família va caure en una profunda tristesa.

A mi em cuidaren molt bé, m'estimaren molt i mai em faltà res, però és molt trist créixer sense l'amor dels teu pares.

Sempre us he enyorat molt als dos, sobretot en els moments més importants de la meva vida: el dia de la meva boda i quan naixeren les meves dues filles.

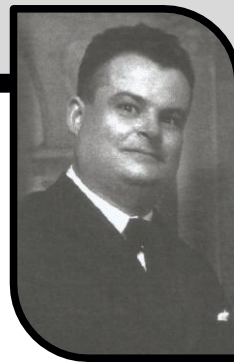
A elles sempre els he contat moltes coses de vosaltres, coses que recordava i altres que la meva padrina em contava per mantenir viu el vostre record.

Les meves filles han sabut sempre la veritat del que et va passar, mai els he ocultat res.

Tenc l'esperança que algun dia em donin la bona notícia que t'han trobat i així, d'alguna manera, tancar aquesta ferida tan gran que sempre he portat al cor.

La teva filla,

Coloma Martorell

Víctima: Llorenç Martorell Suárez
Autoria: Maria Mulet Martorell

Palma, 14 d'agost de 2021

Estimat padrí:

Quan el dia 9 de febrer de 1937 sonà el telèfon de casa i el capellà de la presó de Can Mir ens digué que havien deixat en llibertat Llorenç Martorell i que «fessin passes», la teva filla Coloma, de quatre anys (la nostra mare), sortí de seguida al balcó esperant la teva arribada. Ella recorda perfectament que des del balcó va veure la teva germana Catalina que arribava a casa i li cridà: «Tia, tia, han amollat es papà».

La situació a casa teva no podia ser més desoladora: la teva filla de quatre anys, que feia dos anys havia perdut la seva mare, esperant que arribàs el seu pare estimat; els teus pares al llit, malalts de cos i d'ànima; la teva germana Catalina «fent passes» per treure't de la presó; la teva germana Coloma també fent passes per tu i pel seu marit, Jaume Mateu, també empresonat a Can Mir.

Però aquell dia no tornares a casa, no tornares mai.

La teva família tenia l'esperança que fossis viu i t'haguessis refugiat en un altre país, fugint de la repressió franquista. Però quan passaren els anys la mare va comprendre que si fossis viu t'hauries posat en contacte amb la teva única filla.

Molt de temps després, sabérem el tràgic final de la teva vida i la del teu cunyat Jaume, assassinats ambdós al cementeri de Porreres l'hivern de 1937.

Ara, després de 84 anys, la teva filla Coloma continua «esperant al balcó» la teva arribada.

Desitjam de tot cor que visqui el temps suficient per rebre't i portar-te al lloc on reposa la teva família que tant t'estimava.

Les teves netes,

Alberta i Maria Mulet Martorell

Víctimes: Llorenç Vaquer Garcia, Bartomeu Vaquer Julià
i Pere Camps Gomila

Autoria: Maria Antònia Moreno Vaquer i Maria Moreno Portell

Verdegen encara aquells camps
i duren aquelles arbredes
i damunt del mateix atzur
es retallen les meves muntanyes.
Allí les pedres invoquen sempre
la pluja difícil, la pluja blava
que ve de tu, cadena clara,
serra, plaer, claror meva!
Soc avar de la llum que em resta dins els ulls
i que em fa tremolar quan et recordo!
Ara els jardins hi són com músiques
i em torben, em fatiguen com en un tedi lent.
El cor de la tardor ja s'hi marceix,
concertat amb fumeres delicades.
I les herbes es cremen a turons
de cacera, entre somnis de setembre
i boires entintades de capvespre.
Tota la meva vida es lliga a tu,
com en la nit les flames a la fosca.

«A Mallorca, durant la Guerra Civil»
Bartomeu Rosselló-Pòrcel (1913-1938)

I així podria dir, estimat padrí Llorenç, que és. La meva vida es lliga a tu, al record d'un home de bé a qui un 18 de juliol de 1936 li varen trencar somnis i esperances d'aconseguir un món millor, en el qual les persones poguessin arribar a viure amb dignitat.

No va ser possible. De sobte, una ombra negra i maligna es va interposar entre els teus somnis i el camí que tu i moltes altres persones, milers i milers d'elles, havíeu emprès per tal d'aconseguir-ho a l'empara de la República guanyada dignament a les urnes. La mateixa República que va prendre com a maledicció un militar sense escrúpols amb la col·laboració d'altres militars, Falange, Església catòlica i d'altres escamots, que no dubtaren a rompre la democràcia en mil bocinets amb un cop d'estat, i varen portar el país a la foscor d'una cruel i despietada dictadura. El colpista Franco i els seus escamots sembraren aquells camps de somnis de patiment, misèria, mort i por, molta por, que va romandre al llarg de quaranta anys fins a la mort del colpista i dictador.

Estimat padrinet Llorenç, quant de dolor va suportar el teu cos sota els cops de porra que et varen donar en el Tribunal Militar, on et varen jutjar, fins a Can Mir. Quedaren de per vida gravats al teu cos, en espera que et portassin a Formentera, camp de trànsit, on vares romandre un grapat de mesos fins que d'allà et portaren a Madrid per complir la condemna de desterrament a 100 km de Ciutat; a Mallorca no hi ha cap poble a aquesta distància des de Cort.

A Madrid no t'esperava millor vida i tractament: molts d'anys d'enyorances de la teva família, llàgrimes de ràbia i desolació sortien dels teus ulls blaus rodolant cap a l'infinit.

És difícil d'entendre que el teu gran pecat, pel qual els feixistes et condemnaren, era estar afiliat al Partit Socialista Obrer Espanyol i a la Unió General de Treballadors; això no ho posa la sentència, hi posa altres paraules grolleres i inventades per tot aquell eixam de males ànimes que et jutjaren i et condemnaren per haver incitat a la revolta i els aldarulls. Així, amb aquesta etiqueta, vares viure fins a la teva mort; un roig que havia estat tancat a la presó, i t'assenyalaven a tu i a tota la teva família. Tornares del desterrament uns pocs anys abans que la teva filla, la meva mare, es casàs.

Record, sent ben petita, una vegada que va venir una parella de guàrdies civils per emportar-te a Governació. La causa no era una altra que havia de venir Franco a fer una inauguració. Vaig veure rere els vidres com anaves enmig d'aquells dos homes, jo plorava i demanava per què havien vingut a cercar-te. La padrina també plorava molt i deia: «Ja no tornarà, ja no tornarà, serà com abans». Els meus plors varen fer que la mare, la teva filla, m'agombolàs d'una manera que només una mare que ha patit l'absència del pare al llarg de la pròpia infància sap fer. Em va dir que aquells homes se'n portaven el padrí perquè era un home important i l'havien d'acompanyar. Va saber posar color a un fet desolador.

La meva família, com moltes altres famílies de rojos, va haver d'aprendre a viure de genolls i capbaix, sabent fer servir la discreció. No debades, qui havia denunciat el meu padrí era un veïnat del mateix carrer i aquell fet li va servir per ser el batle pedani de Son Roca d'ençà que va acabar la Guerra Civil fins ben entrada la democràcia, una vegada mort el dictador (1975).

El meu padrí, Llorenç Vaquer Garcia, va ser represaliat i no va ser l'única víctima del feixisme a la família: dos concos padrins varen ser

assassinats l'any 1936.

Pedro Camps, marit de Francisca Barceló, germana de la padrina, va ser tret del llit una matinada per ser afusellat al cementeri de Ciutat; no va ser rematat, va ser trobat al gorg de la Riera a l'altura del Secar de la Real per la tia Francisca i el meu repadrí. El seu cos reposa al cementeri de sa Vileta, a la tomba familiar. Va ser tret de casa seva per dos *matons* de sa Vileta. La tia Francisca, la seva dona, l'any 1940 va anar a viure a Tànger i va tornar a Mallorca a les darreries dels anys 50.

Bartomeu Vaquer Julià, germanastre del padrí, fou detingut a Porreres i assassinat el 15 d'agost de 1936, suposadament a Manacor. Avui és un desaparegut involuntari. Esperem que en una de les obertures de fosses apareguin les seves restes mortuòries. Va deixar viuda i una filla petita, la tieta Jerònia, finada fa un any i que va morir sense haver pogut trobar el pare.

El dolor i la tristesa que hem tingut i amb els quals hem de viure les famílies només poden ser reparats amb l'estricta compliment de la Llei de memòria històrica, per la qual continuarem duent a terme tots els esforços que calguin per fer-la complir. La mort i el patiment d'aquelles persones que dedicaren i donaren la vida en defensa dels valors de la República només quedaran pal·liats amb la restitució de l'honor i la dignitat de totes elles.

Honor i glòria per a totes les persones que lluitaren i donaren la vida per fer del món un lloc més digne amb llibertat, justícia i germanor. El seu record és la nostra força per continuar endavant.

Veritat, justícia i reparació.

Maria Antònia Moreno Vaquer i Maria Moreno Portell, neta i reneta de Llorenç Vaquer Garcia

Víctima: Manuel Gelabert Verdera
Autoria: Antònia Gelabert Fornés

El nom del meu padrí era Manuel Gelabert Verdera, nascut a Capdepera. Desconec l'any exacte, però crec que naixé entre 1900 i 1902. El seu pare, Gabriel, era pescador felanità, que casat amb una dona rica eivissenca va emigrar a França, on va tenir part dels seus fills. A França es va arruïnar i va tornar a Mallorca, a Capdepera, on varen nàixer els altres fills, el meu padrí entre ells. Tots eren d'ideologia republicana.

El meu padrí i el seu germà, Joan —en total eren sis germans—, es varen casar amb dues llorencines i varen anar a viure a Son Servera. Ambdós feien de transportistes i tenien en propietat a mitges un camió. Per temporades, el meu padrí també feia forns de calç.

Sé que els dos germans tenien un activisme polític important, sobretot el meu padrí, que era consultat per part de la població, la qual recorria a ell per demanar-li consell. No conec exactament el partit al qual pertanyia, però sí sé que era republicà, com tots els seus germans. Un vivia a Barcelona, — l'esmentat Joan, que no el varen matar, i el meu padrí—, altres a Capdepera i a Son Servera; i un altre germà, en Nadal, que intentant escapar cap a Barcelona amb la seva dona fou fet presoner i mort pels feixistes. Dels altres no en sé res, excepte d'una germana soltera que va anar a viure a Son Servera.

El meu padrí, com era un home d'esquerreres important, sabia que el cercarien. El varen anar a cercar quatre falangistes serverins, a casa seva, i davant la seva dona Antònia i els seus quatre fills el varen agafar per endur-se'l. El fill més gran tenia onze anys, i el més petit, dos. Mon pare era el segon, tenia nou anys, i en veure l'escena es va aferrar fortament a les cames del seu pare perquè no se l'enduguessin. Com els costava desferrar-lo, un dels homes, el que comandava, va dir: «molt bé, doncs també ens l'endurem; *de tal palo, tal astilla*». Els altres tres s'hi oposaven i li deien que mon pare només era un nin. Al cap d'ells no els hi importava, però al final el varen convèncer.

Mon pare, com els altres germans, però sobretot ell, per haver-ho viscut més en primera persona —aquí no cont les conseqüències de l'assassinat de son pare—, va haver de viure quasi tota la seva vida

veient l'assassí de son pare, que vivia impunement al poble.

Fins a l'any 1956, quan Franco decideix nomenar el govern dels tecnòcrates de l'*Opus Dei* i deixar enrere els governs del Moviment per sortir de la fam, i pel reconeixement internacional la meva família, els Gelabert —de malnom, *Pacienci*— fou vigilada i reprimida contínuament.

Cal recordar que el silenci que s'imposà al poble de Son Servera fou tremend. Tant, que ni tan sols els descendents saben la història que visqué la població i que part d'ells, d'amagat, ajudaren la meva família.

Des que se'l varen endur mai més vàrem saber res, ni on el mataren ni on es troben les seves restes.

No cal dir que li estam molt agraïts a tots: historiadors, Memòria Democràtica, gent d'esquerres, gent de bona voluntat... I més en aquests moments, que supòs que l'oblit és infinit... per a tots aquells que hem patit l'eliminació, l'esborrament de la història dels vençuts... En el cas de la història de Son Servera, d'aquest període, l'estudi de Jaume Miró és imprescindible i inestimable.

I vull fer un reconeixement a la meva padrina, que tota sola, sense cap ajut ni família —la seva no vivia al poble— va haver de viure aquesta terrible situació i treure endavant els seus quatre fills. Ella i mon pare ens varen transmetre uns valors que és un llegat inestimable... I des dels valors en positiu —sense odi, reconeixent la greu situació a què la major part del poble s'hi enfrontava, i que eren una minoria els dolents, les males persones, els assassins—, aquests valors fan que senti orgull i dignitat, l'orgull de ser qui som, gràcies a ells.

Víctima: Maria Vaquer Moll
Autoria: Magdalena Nebot Vaquer

A la meva mare, Maria Vaquer Moll

Capdepera, 6 d'agost de 2021

Estimada i inoblidable mare,

No passa un dia sense que pensi en vós, en el vostre patiment de tenir dos fills i no poder-los educar ni donar l'escalfor d'una mare. Jutjada i condemnada a pena de mort sense cap motiu, deien que eres comunista i que feies senyals amb els llençols al terrat als avions republicans; mentida, tot mentida, eres massa llesta per caure en aquests enganys!

Estigueres a les portes de la mort, hi havia una dona en capella i després us tocava a vós. Què vol dir «estar en capella?» Idò, que abans de matar-vos, el capellà té el dret d'enviar-vos al cel o directament a l'infern, a més de donar el vistiplau als assassins! Gràcies a una llei de no matar més dones a Espanya us poguéreu salvar!, però el sofriment no ens el llevà ningú i els set anys de presó tampoc us els llevà ningú.

Ai, estimada mare, els meus records d'infància encara em fan mal.

El mes d'agost de 1936, els primers dies mon pare es va amagar, dia 7 un avió feixista tirà una bomba devers Artà. M'agafares i anàrem a Son Moiana, ja hi havia els teus pares i el seu fill, el meu germà, i just arribaren dos feixistes que us forçaren a anar amb ells. Encara veig els meus padrins, els teus pares, i la careta del meu germà Joan, us seguïrem amb la mirada pel camí fins que arribàreu a una camioneta, hi pujàreu i partíreu sense dir a on us duïen, i allà ens quedàrem tots plorant.

Al cap d'uns dies, em va sortir un gra infectat a l'engonal esquerra (encara en tenc la marca), i el padrí Francesc, el teu pare, i la tia Antònia, germana del meu pare, em dugueren al metge que ens va dir que m'ho havia de xapar perquè estava molt inflat i ens digué: «Veniu demà, li xaparé i li trauré el pus, perquè està molt inflammat».

L'endemà m'hi tornaren a dur i mentre m'operava va venir en Bartomeu Alzina Melis, *Puig*, amb un altre feixista i s'endugueren el meu padrí Cesc.

Al cap d'uns dies, varen saber que se l'havien enduit a les voltes de l'Ajuntament. Allà el torturaren amb altres gabellins. Un d'ells va venir a dir a la padrina que l'havien torturat a l'habitació del costat i que sentiren els crits del meu padrinet de la gran pallissa que li propinava en Puig. En una casa de camp a sa Cablanca el torturaren fins a la mort. Allà *acabaren amb ell*.

Cercàrem per cementeris, *mumareta*, però no el trobàrem. En Climent Alzina Ferrer, *Blai*, divuit anys després, anava amb un tractor d'en March llaurant pel camp i sortiren ossos humans de terra; va pensar que podria ser el meu padrí, pel lloc on sortien els ossos, i va anar a ca nostra. El meu germà va demanar a les autoritats que el deixassin entrar i endur-se'n els ossos per enterrar-los, però li digueren que no, que eren d'animals. I què li havien de dir? Si eren els mateixos de l'Ajuntament de Capdepera que havien matat el padrí! Els catòlics que, junt amb el rector, Toni Morey Vadell, *Manacorí*, destrossaren la vida de les bones persones que hi havia en el nostre estimat poble, *mumareta* estimada. Els cacics que no havien estat votats mai al poble enviaren a les presons, a les voltes, a les cunetes i a l'exili la bona gent que sí que havia estat votada pel poble.

Aquells que governaven a la força l'Ajuntament donaven oli de ricí, com feren amb madó Bel Maria Germana: n'hi feren beure tres quarts de litre i cap a la presó. Se'n va sortir gràcies a les presoneres infermeres que eren molt bona gent, però tota la vida va patir, pobra dona.

Aquells botxins que ens feien dir «Bon dia tingui, i al capellà, beseu-li la mà», a aquell capellà que en els sermons insultava els socialistes que no havien fet mal a ningú, que el que volien era humanitat, cultura i escoles per a tothom, la nostra escola de l'Alzinar, que començaren a construir posant els fonaments i que els feixistes no tornaren a tocar fins que va morir el guerrero dictador Franco, però que ara és on varen els nostres nins i les nostres nines de Capdepera, i és preciosa, a dalt de la muntanya, mirant tota la badia, Cala Rajada i la mar.

Ai, *mumareta* meva, ja tenc 88 anys, i quan pens en la nostra vida tot el cos em fa mal.

Recordau quan mon pare estava amagat? Havia sortit de la presó en llibertat provisional, condemnat a vuit anys, va sortir als quatre, però el tornaren a reclamar i no es va presentar; tres anys va estar amagat, fins que va fugir cap a l'Alger com va poder.

Quan estava amagat, un dia va venir la Guàrdia Civil de Palma, es pensaven que els guàrdies de Capdepera no eren capaços de trobar-lo. L'amo Antoni Sitjar, que era una bellíssima persona, va dir a mon pare que aquells dies perillosos anàs a casa seva per estar més segur. Tota la vida l'hi agrairé. Quan es va morir, vaig anar al seu funeral, a Palma.

Mare, estic recordant quan va morir el padrí Joan Nebot, jo tenia catorze anys i no el vàrem poder enterrar al cementeri perquè no anava mai a l'església, i l'enterràrem a la muntanya del costat. Els feixistes ja havien canviat el nom del cementeri, llavors li posaren *Cementerio Católico, Apostólico y Romano*, i per això els protestants i ateus, fora, tots a la muntanya. La padrina Margalida, que va morir el 1955, també va anar a parar a la muntanya. Per això, quan jo em mori vull que em cremin i m'enterrin a la muntanya. No vull estar amb els que varen de catòlics i són tan mala gent.

Estimada *mumareta*, sempre us tenc al pensament. Gràcies per haver-me ensenyat tantes coses, entre d'altres a ser companya, solidària i una bona persona.

Una besada molt forta, siguis on siguis, de la teva filla Magdalena.

Magdalena Nebot Vaquer

PD: Per si voleu veure part de la memòria escrita de la nostra família, que ja mai serà oblidada:

<http://donesdempenta.blogspot.com/2019/03/maria-vaquer-moll.html>

<https://www.capvermell.org/index.php/collaboracions/7359-maria-vaquer-i-ii>

<https://www.fideus.com/memoria%2035%20-%20capdepera.htm>

Víctima: Mariano Galiana Galiana
Autoria: Lluís Cànaves Galiana

En memòria del meu padrí, Mariano Galiana Galiana, i de ma mare, que mai no va deixar de pensar en el seu pare.

Quan jo era nin ma mare em contava històries del meu padrí Mariano. Em contava que de jove havia anat embarcat i havia viatjat per tot el món: havia estat a Baltimore (EUA), a Kíev (Rússia), a Rio de Janeiro (Brasil), a Montevideo (Uruguai)... i em mostrava les postals que enviava a la meva padrina des dels ports on s'aturava. Escoltar totes aquelles històries em fascinava.

Del que no vaig sentir xerrar mai era de per què s'havien endut son pare i l'havien empresonat. De més gran vaig saber que tant ma mare com la seva germana i la meva padrina no xerraven mai d'aquest tema per por.

El meu padrí va néixer l'any 1892 a Torrevella (Alacant). Era funcionari i feia feina a la Compañía Arrendataria de Tabacos. L'havien destinat a Mallorca, en concret a Can Picafort. Ma mare deia que per aquell temps allà no hi havia ni una ànima i que per això el meu padrí venia sovint al Port d'Alcúdia, on tampoc es pot dir que hi hagués gaire cosa, tres famílies i poc més. Arran d'aquestes visites al Port d'Alcúdia, va conèixer la meva padrina i començaren a festejar.

Per la seva feina, estava llargues temporades embarcat, cosa que a la meva padrina no li agradava gaire, però el padrí Mariano li escrivia postals des de tots els ports on feien escala per recordar-li que l'estimava. Encara ara conserv totes aquelles cartes que li enviava de per tot el món i que la meva padrina va guardar tota la seva vida.

Quan el meu padrí i la meva padrina es varen casar, ell va decidir deixar la feina a la Compañía Arrendataria i començà a fer de pescador amb el seu cunyat, el germà de la meva padrina. Ho va fer perquè no volia deixar la seva dona tant de temps tota sola.

L'any 1922 va néixer ma mare, na Josefa, i dos anys després la meva tia Maria.

A principi del mes de setembre de 1936, transcorreguts dos mesos de l'alçament militar i la declaració de la Guerra Civil espanyola (18 de juliol de 1936), els falangistes varen anar a ca seva per endur-se'l. Uns veïnats l'avisaren i ell va aconseguir amagar-se; però, amb el convenciment de no haver fet res, va decidir no tornar-se a amagar. Dia 12 de setembre els falangistes tornaren a ca seva i el detingueren. Aquest mateix dia va ingressar a la presó vaixell *Jaume I*, i dies després el traslladaren a la presó Estaciones (Can Mir).

Durant uns mesos va escriure cartes a la meva padrina. En aquestes li demanava que no li enviàs res de menjar perquè estava prohibit, que tanmateix no li arribava i que únicament li enviàs tabac, una pastilla de sabó i roba. Contava que amb ell hi havia unes vint persones més d'Alcúdia i en totes les cartes li deia com l'enyorava i que fes besades de part seva a les seves filles, Josefa i Maria.

La darrera carta que va rebre la meva padrina i que encara conserv data de dia 8 de gener de 1937.

Dia 22 de gener d'aquest mateix any, al registre de la *Prisión Estaciones* (Can Mir) figura l'ordre de posada en llibertat de Mariano Galiana Galiana, entre d'altres presos. A la meva padrina li digueren que al seu home li havien donat la llibertat. Mai més va tornar a saber res d'ell.

Ma mare tenia catorze anys quan s'endugueren son pare i la seva germana dotze.

Bastants anys després, ma mare contava que, segons certs rumors, el dia que donaren la llibertat a son pare el dugueren en direcció cap a Alcúdia i que un pic allà l'assassinaren i l'enterraren en una finca a prop de l'oratori de Santa Anna. Però mai no ho pogueren aclarir.

A la família no li constava que el meu padrí formàs part de cap partit polític, ni que estigués afiliat a cap sindicat i ma mare creia que son pare no tenia enemics. La meva padrina mai no va entendre el motiu del seu empresonament. No obstant això, el que sí que contava la meva padrina era que el seu home tenia un cosí que era militar del bàndol republicà i que ambdós tenien el mateix nom, Mariano Galiana Galiana. Tal vegada el seu empresonament va ser un malentès, o tal vegada va ser una venjança.

L'any 2015, gràcies a les investigacions sobre la repressió feixista a Mallorca de l'historiador Tomeu Garí, ma mare va poder saber on estava enterrat son pare. Suposadament era en una fossa comuna, situada en un jardí del cementeri de Porreres. Les marques dels trets que encara ara hi ha a la paret i a la porta de l'oratori de la Santa Creu, aferrat al cementeri, li causaren una forta impressió. Allà havien estat executades moltes de les víctimes de la repressió i enterrades suposadament a la fossa comuna.

El mes de novembre de l'any 2016, arran de l'aprovació de la Llei per a la recuperació de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme, va començar l'excavació de la fossa comuna de Porreres, on tots els indicis apuntaven que estava enterrat el meu padrí. A ma mare, en aquell moment única descendent directa de Mariano Galiana Galiana, li prengueren mostres de saliva per poder efectuar les proves d'ADN.

Durant els següents mesos, ma mare anava llegint el diari cada dia per saber més notícies sobre les exhumacions i, sobretot, sobre les identifications. Recordava el seu pare amb molta nostàlgia, ella tenia catorze anys quan se l'endugueren i el va veure per darrera vegada, però varen passar mesos sense notícies sobre les identifications.

Dia 14 de novembre de 2017, ma mare, Josefa Galiana Martorell, a l'edat de 94 anys, mor sense haver conegut el resultat de les proves d'ADN i sense saber si el seu pare era un dels cossos que varen exhumar de la fossa comuna de Porreres.

Dia 30 de novembre d'aquell mateix any, l'associació Memòria de Mallorca es va posar en contacte amb mi per comunicar-me que havien identificat les restes del meu padrí. Que les proves fetes a la Universitat del País Basc, a petició de la Sociedad de Ciencias Aranzadi, varen proporcionar una probabilitat de paternitat del 99,99996 respecte a Josefa Galiana Martorell. Per tant, i segons l'informe d'identificació biològica, es pot dir que les restes corresponen al pare biològic de ma mare i de la meva tia Maria.

Mariano Galiana Galiana va ser catalogat com a individu 6 de la fossa 2.

Ara, després de 80 anys, les restes del meu padrí ja descansen vora les de la seva dona i les de les seves filles.

Vull donar les gràcies a l'Associació Memòria de Mallorca (associació per a la recuperació de la memòria històrica de Mallorca), al Govern Balear, a l'Ajuntament d'Alcúdia, a na Carme Suàrez, a na Xesca Cerdà, a en Miquel Barceló i sobretot a l'historiador Tomeu Garí, perquè sense ell no hauríem tengut l'esperança de localitzar les restes del meu padrí, Mariano Galiana Galiana.

Lluís Mariano Cànaves Galiana

Víctima: Melchor Hernández Moll
Autoria: Margarita Serantes Hernández

Es deia Melchor, però tots el coneixien per *L'anglès*, perquè era alt, corpulent, i tenia la pell, els ulls i els cabells de color clar. Era pescador, i durant el temps de la guerra ja tenia, juntament amb la seva esposa, Ana, una nina que nomia Paquita.

Amb 26 anys, Melchor arreglava com cada diumenge les seves xarxes davant ca seva quan va passar per allà el capellà de l'església propera i li va demanar per què no anava a missa els diumenges. Melchor li va contestar que tenia coses més importants per fer: arreglar les xarxes per començar de nou a pescar el dilluns, a més de dedicar un temps a la seva esposa i a la seva filla. Així va començar la discussió.

Unes hores més tard anaren a detenir Melchor i el varen dur a un edifici molt gran i vell, ple de gent. Ell no entenia res, les cel·les eren molt petites, amb una finestra reduïda i quatre barrots. La convivència amb els altres interns era bona perquè la major part d'ells havien estat empresonats per les mateixes raons o similars, així que tots intentaven ajudar-se.

Ana anava a veure'l cada setmana. Li duia roba neta i recollia la bruta, però passades unes setmanes el guàrdia li va dir que no el podia veure, així que li va deixar a aquest la roba neta que duia preparada i el guàrdia li va donar la bruta. En arribar a casa Ana va descobrir que la roba no havia estat emprada.

En aquell temps Ana treballava a casa d'uns senyors molt rics i bondadosos. Tenien un fill que nomia Martín, amb qui va treballar per trobar Melchor, però sense aconseguir-ho. Anys després varen reconèixer Ana com a viuda i va acabar casant-se amb Martín.

La meva mare, Paquita, sempre va dir que Melchor havia estat un gran home però per desgràcia no el recordava. Només tenia quatre anys quan la varen dur a la presó per veure'l i, quan va entrar i va veure les cel·les, es va espantar i no va poder deixar de plorar, així que la varen treure sense veure'l. Sí, hem tingut l'oportunitat de conèixer Martín, que fou un gran pare i padrí. Ara bé, què va passar amb Melchor?

El 2016 vaig saber que fou afusellat i després enterrat en una fossa al cementeri de Porreres. La part negativa és que no podem recuperar les seves restes, ja que l'ADN de pare a filla i a neta es perd. Només ens queda poder esbrinar si Melchor va tenir algun germà que hagués tingut descendents homes i volguessin passar la prova d'ADN.

Però el pitjor de tot és que la seva esposa i la seva filla varen morir sense saber què va passar amb ell.

Traducció de l'original en castellà

Víctima: Miguel Monserrat Parets
Autoria: Andrés Monserrat Ollers

En memòria del padrí que mai no he pogut abraçar, Miguel Monserrat Parets.

Benvolgut padrí,

De nin veia els meus amics amb els seus padrins, els veia que anaven a veure'ls i fer-los una besada i no entenia per què jo no tenia padrí; veia alguna cosa estranya a casa cada vegada que intentava demanar, però no comprenia els silencis del meu pare i de la meva mare.

Fins que quan ja vaig tenir devers vuit anys, em varen explicar molt breument que en temps de la guerra et varen segrestar i se suposa que et varen assassinar a Porreres. Aquest va ser un dia terrible per a mi, perquè em vaig adonar que mai no podria tenir un padrí.

Moltes vegades vaig pensar que no eres mort i que havies fugit a algun altre país abans que t'assassinassin, però passaven els dies i no tenia notícies teves.

A partir dels deu anys, vaig començar a demanar als meus familiars i al meu pare que m'explicassin què havia ocorregut i que m'explicassin coses de tu, qui eres, què feies i per què se't varen endur, i això és el que em varen explicar.

El meu pare es va quedar orfe de mare als dos anys. A partir d'aquí, ell i tu (el meu padrí) vàreu anar a viure amb els padrins paterns. Em varen explicar que eres comptable i que tenies vocació per ajudar la gent, que vares ser iniciador i gerent de les cooperatives *La Nueva Vida* i *La Hormiga*, i també que vares ser primer tinent de batle de l'Ajuntament durant gairebé tota la Segona República. I per aquests motius, un dia de l'estiu de 1936, et varen detenir juntament amb el teu germà Juan, que era un personatge destacat en política.

Pobra repadrina Tuninaina, en un mateix dia li arrabassaren els seus dos

fills; i pobre del meu pare, a qui amb vuit anys uns malvats li arrabassaren el seu pare. A partir d'aquí, l'única cosa que li quedà al meu pare de tu són unes cartes molt tristes escrites des del Castell de Bellver, amb les quals tant ell com jo hem plorat tantes i tantes vegades.

La nit del dia 4 de gener de 1937, amb només 37 anys, et varen treure juntament amb el teu germà Juan i altres presos del Castell de Bellver amb destinació desconeguda (se suposa que fou Porreres) per ser assassinats.

M'agradaria poder dir-te que he perdonat, però m'és impossible. És més: ni perdon ni oblid, ni oblidaré mai el dany irreparable que aquests malparits et varen fer a tu, al meu pare i a la teva mare.

El dia que et trobin i em lliurin les teves restes i les pugui dipositar a la tomba, juntament amb el meu pare, segurament s'apaivagarà aquesta ràbia interna que tenc.

Padrí, t'estim, fins aviat.

El teu net, Andrés Monserrat Ollers

Traducció de l'original en castellà

In memoriam...

Víctima: Miquel Company Crespí
Autoria: Miguel J. Company Buades i família

El meu estimat padrí, Miquel Company Crespí, pollencí, represaliat
l'any 1936.

Víctima: Miquel Fiol i Martí
Autoria: Miquel Fiol Garcia

La família de Miquel Fiol i Martí el vol recordar amb aquesta carta escrita el 2009, amb motiu de la commemoració del Dia Internacional de les Víctimes de Desaparicions Forçades

11 d'agost

Estimat padrí,

Som en Miquel, el vostre net, us escric i no sé per què.

Em resulta difícil escriure aquestes paraules sabent que mai arribaran a les vostres mans, però tenc la sensació que sou al meu costat, que m'estau mirant, i que si no ho faig bé rebré una clotellada (que no sigui molt forta).

Aquests dies se celebren els setanta anys de la fi de la Guerra Civil: conferències de gent molt important, recitals de poesia i música, ofrenes de flors a monuments, manifestacions pertot arreu, homenatges i no sé quantes coses més..., però per a mi són setanta anys de no tenir-vos devora.

Acabada l'estúpida guerra, la nostra família va guardar silenci en la vostra absència, silenci de com vàreu desaparèixer, silenci sobre qui ho va fer, silenci d'on éreu i mai es parlava de vós... dic mentides: quan xerraven ho feien d'amagat, amb la veu baixa, perquè no els sentissin els que hi eren devora.

Tenien por, molta por: dels veïnats, dels amics, de tots aquells que poguessin tenir la llengua massa llarga i anar als militars i dir-los el seu nom i també desaparèixer. Anys de callar... d'amagar-se... de no cercar... de no demanar.

Padrí, estic fart d'aquest silenci, de vergonya, de ràbia, de no poder dir coses. Vull que la gent senti els meus crits i deixar ben clar a tots els que m'escolten:

Que vàreu ser assassinat... I ho dic ben fort: assassinat, per aquells covards amb fusell a les mans que es creien senyors del món..., pobres

titelles d'un banastra amb complex d'inferioritat que no mereix ser anomenat.

Ningú em farà callar de defensar la vostra memòria i la de tots aquells que varen lluitar per les seves idees, per la justícia, per un treball més digne, per tenir una vida tranquil·la i feliç.

Que lluitaré amb la paraula, cridant fort si és necessari, fent callar les veus que diuen que els morts ben enterrats estan i que tot està oblidat.

No senyora! Els morts no sabem on són... Això no està oblidat, i mentre em quedi un alè de vida us recordaré el que va passar i el que vàreu fer.

Setanta anys del final d'una guerra.

Per a mi ara sols em queden fotografies, records, dolor, llàgrimes... i començar a fer memòria de la vostra història..., que és la meva.

Esper veure-us a l'altre costat... fins a aquest moment... descansau en pau.

El vostre net que us enyora,

Miquel Fiol Garcia

Registro Civil de Palma de Mallorca

Juzgado Municipal n.º 2

D. Miquel Fiol Martí falleció en el km 3 de la ctra. de Sóller, el día 11 de agosto de 1936 a consecuencia de «unas heridas que presentaba» según resulta del reconocimiento practicado y su cadáver habrá de recibir sepultura en el cementerio de Palma.

Uno carga todo consigo, sin elegir llevarlo. Simplemente porque forma parte de su vida; y a veces se encuentra, sin proponérselo, dialogando con sus fantasmas, ante una foto, ante recuerdos inesperados. Nostalgia, supongo. A fin de cuentas, somos lo que recordamos. Siempre hay uno que sobrevive para contarlo; y un día, callado o ante otros, recuerdas.

Arturo Pérez Reverte
Palma, abril de 2008

Què volen aquesta gent...?

Quan vaig parlar amb en Marçal de poder dir-vos unes paraules avui en aquest acte, no pensava que em resultaria tan difícil expressar els meus sentiments davant un paper i menys davant vosaltres, no sabia com fer-ho... i vet aquí... va ser el record d'una cançó que em va donar la clau del que ara sentireu.

Què volen aquesta gent, que truquen de matinada?

L'hora... poc importa, només tenim present aquell moment quan uns individus se'n varen dur del nostre costat les persones que més estimàvem: pares, fills, germans, amics... a mi... el padrí.

Qualcú el va veure partir, qualcú sap d'ell pel que diuen les veïnades... altres no els hem conegut. Res va ser el mateix.

Nosaltres compartim la desgràcia de no saber on són; compartim els records d'historiadors que ens diuen el que va passar, d'homenatges amb flors i cançons, d'una fotografia, un anell, una camisa, un mocador tacat de sang... i un bocí de terra, pensant que aquí podria ser que estigués enterrat.

Hem viscut fins avui amb un buit al cor, amb la llengua fermada, la por aferrada a l'esquena i a les cases... una habitació on plorar.

Avui hi ha gent que ens demana:

Què volen aquesta gent...?

Que què vull, em deis?

Vull poder parlar amb la meva llengua dels crims que vàreu fer, dir els noms i llinatges dels assassins que encara defensau...

Vull saber on és el meu padrí i tots els desapareguts a les presons, al costat de carreteres, als forats de pous, a les parets de cementeris...

Vull dir-vos que som molts, molta gent, que ja no tenim por, que cerquem i que continuarem lluitant i cridant ben fort fins a aconseguir que la memòria de la nostra gent sigui honorada en els llibres d'història...

Vull dir-vos que podeu dormir tranquils, que no som com vosaltres, que no prendrem venjança, ja hi haurà allà dalt algú que us jutjarà...

Que us quedi clar: que perdonam... però no oblidam.

Què vols ara?... em pregunto...

Demandar disculpes a la meva família, pares i padrins, per remoure un passat callat i amagat, que us ha fet reviure un antic malson.

Demandar-vos disculpes si la veu s'ha romput per l'emoció i us hagi fet plorar.

Donar gràcies a la gent de la Memòria Històrica de Mallorca, en especial a en Marçal i na Maria Antònia, per ells estic coneixent la meva història.

Gràcies a Maria del Mar Bonet per posar so i paraules als meus... els vostres sentiments

Adéu als que heu escoltat

La meva veu per amiga

Jo he cantat en nom vostre

La vostra veu és la mia

Alaró, 9 de desembre de 2009

Víctima: Miquel Marquet Perelló
Autoria: Nadal Serra Marquet

Recordat Miquel Marquet Perelló,

Vuitanta-cinc anys han passat d'ençà que t'arrabassaren la vida de camí a Palma. Per sort, ja et trobaren i et pogueren dur de la fossa a descansar a casa teva. Gràcies a polítiques valentes de memòria històrica i a gent que ho ha pogut dur endavant, molts com tu, llençats en fosses i cunetes, han pogut tornar a casa seva a descansar. Per sort, el dia 27 de febrer de 2021 pogueres tornar a la Pollença de la qual un dia et feren partir.

Les paraules que et pugui escriure seran poques pel que et varen fer passar a tu i a la resta de la família. La teva dona i els teus fills et cercaren, patiren amenaces i coaccions de part dels teus botxins i dels afins al cop d'estat que perpetraren. Anys de famílies silenciades, per por o algunes per vergonya del que diran, feren oblidar molts de records i dades que haurien anat bé per retrobar famílies amb els seus desapareguts.

Ara, el 2021, encara queda molta feina per retrobar familiars en fosses, cunetes i altres indrets on els feixistes feren de les seves i llençaren cossos per tal de fer desaparèixer les seves barbaritats. El temor de molta gent, en aquests temps que correm, torna a ser l'enfortiment dels descendents dels feixistes i de la poca vergonya que a aquests els fa ser-ho i reconèixer-ho. A tu et toca descansar, que alguns ja estarem per defensar el que un dia vàreu intentar vosaltres.

Atentament, de la teva família

Nadal Serra Marquet

Víctima: Miquel Martorell Fiol

Autoria: Jaume Martorell Fullana

Montuïri, juliol de 2021

En memòria de l'oncle Miquel, a qui tindrem sempre present.

Els meus padrins, Jaume Martorell Fiol, *Terric*, germà de l'oncle Miquel, i Francesca Aina Arbona Gomila, *Sollerica*, ens contaren poques coses de la Guerra Civil; amb tota seguretat, portaven la por dins el cos.

Un servidor tenia 22-23 anys, feia més o manco un any que havia acabat el servei militar i fou llavors quan els padrins i el meus pares començaren a explicar-nos, als meus germans i a mi, els fets reals ocorreguts a causa de l'aixecament militar del general Franco, amb el suport de l'Església catòlica i països dictatorials i feixistes, com Alemanya i Itàlia.

El padrí Jaume també fou detingut i va passar uns dies a la presó de Montuïri, juntament amb unes trenta persones més del poble. Però, quan vingué a Montuïri el comte Rossi (que no era comte, sinó més aviat un feixista, enviat per Mussolini), per tal de fer una gràcia davant el poble, va ordenar amollar els presos republicans retinguts dins dues presons situades als baixos de l'Ajuntament de la vila. Els falangistes amollaren sols els que estaven dins una presó, però algú va dir en veu alta, davant en Rossi, «Hay más perros encerrados aquí», i el comte va ordenar que els amollassin tots. Ben segur que sabien que eren persones indefenses i que no havien fet cap mal a ningú, només foren detinguts per les seves idees o enveges.

Els padrins ens contaven que l'oncle Miquel treballava a Telègrafs, a Palma, que era una persona molt intel·ligent i que a l'empresa de Telègrafs estava molt ben considerat, pel seu seny i la seva capacitat de treball. Tanmateix, amb tota seguretat, pensam que per gelosia, algú el va denunciar perquè era republicà.

L'oncle Miquel fou detingut i empresonat a la Casa Primo de Rivera, antiga Casa del Poble, segons ens informa Llorenç Capellà, en el seu llibre vermell.

Poc temps després el traslladaren a la presó de Ciutat i més tard al Castell de Bellver. Sembla que des del Castell, la nit del 12 de febrer

del 1937, juntament amb altres detinguts, varen sortir de la presó, i els conduïren amb tota seguretat al cementeri de Porreres, on foren assassinats.

El meu pare, Miquel Martorell Arbona, que al llarg de molts anys es va dedicar a fer entrevistes i escriure articles per la revista local *Bona Pau*, no deixà mai de demanar per ell a algunes persones. De fet, va poder xerrar amb molta gent del poble, i es veu que algú li va dir que quan el camió carregat de republicans venia de Palma, amb destinació al cementeri de Porreres, va passar pel costat del poble (carretera de Manacor) i, a l'altura d'on avui hi ha el camp de futbol des Revolt, va dir: «Uep, ara passam pel meu poble» —malgrat que fos de nit, segurament va distingir perfectament la silueta del Molinar, el camp de futbol i l'hostal. A l'instant, un dels falangistes armats que els custodiaven va exclamar: «Com així no ho has dit abans!» (com si ell ho hagués de saber, on el portaven), ben segur que el seu destí hauria estat assassinar-lo en un altre indret.

L'oncle Miquel era casat amb na Magdalena Campomar, germana del sindicalista i republicà Jaume Campomar, també assassinat i sembla que torturat.

Quan estava a la presó tenia un bon amic anomenat Florentino Macian, a qui va demanar per favor que si li passava res cuidàs de la seva dona, la tia Magdalena. La casualitat va fer que en Florentino, acabada la guerra i ja en llibertat, es casàs amb la tia Magdalena i, des de llavors, per a tots nosaltres sempre foren de la família, la tia Magdalena i el tio Florentino, de Ciutat, amb els quals tinguérem una bona amistat i en conservam un gran record.

El meu pare va fer tot el possible per tal de localitzar i recuperar les restes. Nosaltres, en nom seu i de tota la família, volem expressar el nostre agraïment a totes les persones que treballen a Memòria de Mallorca, perquè fan una feina molt digna i a la vegada impagable.

Amb tota seguretat podria parlar més de l'oncle Miquel, perquè segur que em deix algunes coses que m'han fugit de la memòria, però, com diu la presidenta de Memòria, Maria Antònia Oliver, Hem de rescatar de l'oblit totes les víctimes del feixisme.

Jaume Martorell Fullana

Víctima: Miquel Morey Rosselló
Autoria: Catalina Sunyer Morey

12 d'agost de 2021

Gràcies a un grup de gent dedicada, justa i amb força, ha tirat endavant la recerca dels desapareguts durant la Guerra Civil. Aquest coratge ha permès recuperar espipellades del que va succeir, a pesar que els silencis ens han aplanat.

Miquel Morey Rosselló va néixer a Manacor, possiblement el 1908. Era el més gran de sis germans, quatre nines i dos nins, de família pagesa. Tenia un oncle matern que era republicà.

Era un home culte, endreçat, de camisa ben planxada. Diuen que era recte i li agradaven les coses ben fetes.

Va tenir ocasió de poder triar feina: anar a les Perles o a la Sala. Creia que a l'Ajuntament, com deim ara, duraria més.

Escrivia bé, en castellà, amb poques faltes. Sabem que va ser col·laborador del setmanari *Nosotros*. També escrivia petites històries. La meva mare deia que els escrits que va fer en el setmanari el perjudicaren.

Va estar amagat i perseguit, amb amenaces a la família. A la seva família li varen dir que si s'entregava no li passaria res, però el tancaren uns mesos a la presó de Manacor. Allà la seva cosina li duia el dinar i roba neta cada dia. Després, a Can Mir, sabem per un company seu que li digueren que se'n podia anar a ca seva. El seu company quedà per Palma i ja mai més se'n va saber res. Ningú va notificar res de res.

Els seus pares, Antoni i Magdalena, i també els seus germans esperaren molts d'anys per si tornava, amb l'esperança que hagués pogut fugir.

La família tenia por de sortir, els assenyalaven amb el dit. No volien venir de fora vila. Hi hagué molta tristor, mai no hi va haver pus festa ni alegria. Tot es va acabar. El silenci es va imposar.

L'oncle Miquel tenia al·lota, nomia Catalina. L' enamorament, els projectes, les il·lusions... tot es va estroncar. Na Catalina després va fer-se monja i va morir molt jove. Molt de sofriment en silenci i moltes vides tudades inútilment.

Com molts de familiars, mai no hem comprès com es pot arribar a ser tan cruel i que els teus enemics siguin els mateixos conciutadans.

A respectar les idees i els ideals justos dels que pensen diferent, encara avui, se n'ha d'aprendre.

Gràcies

Víctima: Miquel Palmer Duran
Autoria: Sebastià Bonet Palmer

¡Hola, Miquel!

El meu nom és Sebastià. Ja sé que no em coneixes, però si et dic que el meu segon llinatge és Palmer, tal vegada puguis pensar que qualche cosa tenc a veure amb tu. Idò sí, qualche cosa tenim a veure: som el fill gran dels sis fills de la teva estimada germaneta Aina, que quan tu vares desaparèixer tenia només cinc anys.

El motiu d'aquesta carta és, simplement, fer-te saber que, després de tants anys que han passat des que et varen assassinar i fer-te desaparèixer els feixistes colpistes, ara hem aconseguit trobar-te a uns tres metres davall terra dins un sac en el cementeri de Son Coletes; això sí, únicament un os del teu cos, barrejat amb un bon grapat d'altres pertanyents a altres persones que com tu varen sofrir el mateix. Això ha estat possible gràcies al Govern de les Illes Balears, que, amb la Llei de memòria democràtica i el pla d'obertura de fosses, ha facilitat que experts en antropologia, arqueòlegs, historiadors, etc., poguessin arribar a tu.

El teu cunyat Miquel, marit de la teva germana Aina (mon pare), a qui evidentment no vares conèixer, es va cuidar prou sempre de no deixar-te en l'oblit i cuidar de n'Aina, avui amb noranta anys. Ell, desgraciadament, no ha pogut ser present en el descobriment, ja que va morir l'any 2019, però estic ben segur que des d'allà on sigui haurà gaudit tant com nosaltres.

Que sàpigues també que a ca ma mare hi ha penjats dos quadres teus i uns quants dibuixos a llapis que sempre ens hem sentit molt enorgullits de mostrar a qualsevol persona que ens visita.

També guardam com un tresor els números del setmanari *Nosotros*, en el qual col·laboraves, i en el qual hem pogut veure les caricatures satíriques que feies ridiculitzant els personatges de la dreta manacorina, cosa que ens fa pensar, i crec que sense por d'equivocar-me, que va ser el motiu pel qual et varen assassinar.

Amb la teva pèrdua va quedar una família totalment desestructurada i abandonada a la seva sort. A l'absència de ta mare, que havia mort tres anys abans, hi hem d'afegir la mort de la padrina, que cuidava de

tots vosaltres; morí un any després de tu, quan el seu cor no va poder aguantar el cop de tanta calamitat.

Els teus quatre germans més petits que tu (Simó, Toni, Sebastiana i Aina) quedaren desemparats, ja que el pare també es va veure superat per les circumstàncies, però d'una manera o una altra sobrevisqueren a aquells anys difícils i complicats.

En Simó i en Toni sempre estigueren junts, es llogaven per tot on podien per poder menjar, i fins i tot varen estar a la Península fent el servei militar. Na Sebastiana i n'Aina varen passar aquells anys entre l'hospici de Manacor i l'asil de les Minyones de Palma. Na Sebastiana es va fer monja de la caritat i n'Aina va tornar a Manacor devers els setze anys per retrobar-se amb els seus germans.

En Simó, en Toni i n'Aina es casaren a Manacor i fruit d'aquests matrimonis naixeren deu fills (deu nebots teus), que juntament amb la teva germana Aina, única germana en vida, varen rebre a Son Coletes les teves restes en un acte molt emotiu promogut per la Direcció General de Memòria Democràtica i amb la participació de totes les parts implicades.

T'explic tot això perquè estic segur que t'agradarà saber més o manco què va passar amb la teva família després de desaparèixer, que no t'hem oblidat mai, i que sempre has estat molt present entre nosaltres.

Les teves restes, ara sí, descansen en pau, inhumades al nostre nínxol de Son Coletes, juntament amb altres familiars.

Sempre m'he demanat, i ara més que mai, com hauria estat la teva vida i la nostra si no hagués passat tot el que va succeir, tenint en compte les teves capacitats intel·lectuals i artístiques més que demostrades com a dibuixant, pintor i músic, a més de la ferma implicació en la política del teu poble, defensant la igualtat per a tots.

Pot ser que haguessis estat un bon dibuixant i pintor? Pot ser que haguessis estat un bon músic?

Pot ser que haguessis estat un bon polític?

Pot ser que haguessis estat un bon marit i pare?

Pot ser que haguessis estat un bon amic, un bon germà, un bon oncle?

Pot ser que haguessis estat un bon...?

Preguntes que desgraciadament no tenen, ni tindran mai, respostes.

Víctima: Miquel Pascual Quetgles
Autoria: Bàrbara i Maria Vidal Pasqual

Dins del meu cor
tenc una espina
que mai m'he pogut llevar:
sa foto del meu padrí
que mai vaig poder abraçar.

Quan sa germana Bàrbara me va dir
que havia esperança de trobar-lo...
Déu meu el que vaig sentir!
No podia ni imaginar-ho.

Ai padrinet des meu cor!
Sempre de tots estimat!
Ara estaran entre nosaltres,
per fi aquest moment ha arribat.

Sent una dolça emoció
de pau, amor i alegria,
poder tenir es nostre padrí
junt amb la seva filla.

De part de tota sa família
ses gràcies vos volem donar
a totes les persones
que heu duit endavant
tot aquest gran treball
d'esforç i d'investigació i noblesa
que mai no podrem oblidar.

Agraïment a sa nostra batlessa
i tots els que han fet possible
aquest homenatge
per apropar-nos en aquest moment
tan emotiu per a nosaltres
que sempre tendrem present.

Els teus fills, Jaume i Joan, els teus nets i les teves netes no
t'obliden.

Víctima: Miquel Serra Llinàs
Autoria: Cristina Robles de Pedro

Benvolgut *tío* Miquel,

M'adreç així a tu perquè és com sempre t'hem conegut. I, per conegut, malauradament, vull dir que és com hem sentit parlar de tu, però per uns motius completament injusts mai t'hem pogut tractar ni ens has pogut conèixer a nosaltres. Jo som na Cristina, la neta de la teva germana petita, na Catalina. Tampoc vares poder conèixer ma mare, la teva neboda, na Maria Victòria; ni el meu padrí, el teu cunyat, en Daniel. Ni tampoc vares tenir temps de formar la teva pròpia família.

Sempre has estat present a la nostra vida, en forma de foto emmarcada en blanc i negre i del relat oral de records de moments familiars que no varen poder tenir continuïtat.

La meva padrina mai va oblidar petits fets quotidians dels pocs anys que vàreu compartir; ens contava, per exemple, que t'oferires a dur-la a be a l'altra punta de Palma per treure-li les angines o que li donaves doblers guanyats amb la teva feina perquè pogués anar al cinema, que tant li agradava; i, només amb aquests relats, va fer que t'estimàssim com ho feia ella mateixa. Per referir-se a tu, passats els anys i carregada de resignació però no d'oblit, ho feia d'una manera que li sortia natural però que em sembla molt significativa: quan mos prengueren el «*tío* Miquel». Precisament, la primera accepció del verb prendre és «agafar (alguna cosa d'altri), sovint contra la voluntat d'aquest, amb una certa violència». Crec que queda tot dit».

Et varen venir a cercar el 29 de setembre de 1936, el dia del teu sant i de l'aniversari del teu germà Rafel. Els teus pares varen anar a la costa de la Sang, on llavors hi havia la policia, però els feren tornar per allà on havien vingut amb l'amenaça que quedarien retinguts perquè hi havia toc de queda. Sabem que et varen tancar a Can Mir, com a tants altres. Allà vares passar les teves darreres festes de Nadal, disculpant-te amb la família, pares i germans, per no poder celebrar-les junts, i encara amb l'esperança de recobrar la somiada llibertat, esperant amb ànsia el dia de poder tornar a casa, que demanaves que romangués amb la porta oberta. Un dematí del mes de març de 1937, quan anava a fer feina, la

teva germana Maria va topar amb un funcionari de Can Mir que li va dir que aquell dia sortiries; acabat el jornal, ben contenta, va tornar a ca vostra, però tu no hi eres. Aquell dia sortires de Can Mir, sí, com molts d'anys després ens va confirmar un company que va coincidir allà amb tu, però no en llibertat ni per tornar a casa.

Escarrufa pensar el que degueres patir, amb divuit anys que tenies, insuficients per haver fet cap mal en aquest món. Et va tocar viure un moment molt complicat, en què tenir determinades idees, ben legítimes, o, senzillament, pensar diferent va fer que se't privàs de l'oportunitat de viure i que tots els que t'envoltaven quedassin amb un buit que no varen aconseguir omplir mai.

Hem gratat tot el que hem pogut per saber de tu i no dubtis que ho continuarem fent. No podem canviar el que va succeir, però sí que podem fer que no s'oblidi i que, d'alguna manera, quedi alguna petjada teva en forma de memòria.

Una aferrada ben forta,

La teva família

Víctima: Rafael Valls Segura
Autoria: Margalida Socies

Estimat padrí,

Som la vostra neta Margalida, encara que no ens hem pogut conèixer. Un dia, molt abans de néixer jo, quan ma mare era una nina, vàreu desaparèixer i ningú no va saber res més de vós. Bé, ningú, vol dir «cap persona del nostre redol».

Podeu estar segur que vàreu deixar un buit molt gros. Pel que he sentit contar, després de tot plegat, la padrina es va tornar una dona de cor dur i de caràcter aspre. De fet, ma mare sempre deia que, quan us va perdre, va acabar la seva infantesa i el seu benestar; contava que us preocupava molt la seva educació, que de petita hi anava de colònies i que vos crèieu en la cultura i l'alfabetització.

Jo sempre he tingut ganes de conèixer-vos, potser perquè ma mare vos tenia molt idealitzat. Pel que he sentit i pel poc que va poder contar, éreu bona persona, culte, miràveu pel bé de tothom, éreu un home familiar i al·loter...

Això és el que ella deia espontàniament, perquè si jo li demanava sobre el que havia passat, ella sempre desviava el tema i contestava «Calla, que les parets hi senten», o «Hi ha coses que val més no xerrar», «Parla baix»... La mare sempre va tenir por, i sense voler ens la va passar a nosaltres.

Per desgràcia, la meva mare també es va morir jove. I va ser llavors quan vaig començar a regirar papers, a mirar caps del sòtil i vaig trobar documents: carnets, amb els quals vaig saber que éreu republicà, regidor... Vaig començar a lligar caps i a fer suposicions, a interessar-me encara més per l'època de la República, i de la Guerra Civil...

Tot i així, em queden moltes incògnites, a les que crec que no trobaré resposta mai. L'any 1936 va deixar una marca fonda a la nostra família i a moltes d'altres, i un buit molt mal d'omplir.

Fa massa anys dels fets i moltes persones, com la meva mare, han mort sense haver tancat la ferida d'una època molt important de la seva vida, sense saber què va passar realment, per què varen haver de morir les persones estimades, per què no hi ha un lloc concret i

individual on poder dipositar un ram de flors o encendre una espelma.

Per tot això, crec que és molt important que sapigueu que sempre us he tingut, i us tenc, molt present i que hi heu estat en essència, com a referent i com a model que m'acompanya cada dia: heu sembrat, des de la vostra absència, uns valors que ens permeten viure i continuar lluitant.

La vostra neta Margalida

Víctima: Santiago Pons Pérez
Autoria: Antoni Camps Pons

A la memòria de Santiago Pons Pérez

Rosa Pons Pérez,
germana de la víctima

Estimat *tío* Santi,

Et segaren la vida tan jove, tan sols amb divuit anys. Les guerres fan molt de mal i els responsables són aquells que les armen. Aquí, per la història que vull recuperar, ho foren aquells que el juliol de 1936 s'aixecaren armats contra el poble i contra el govern legal de la República.

Tot començà quan t'embarcares amb les tropes del capità Alberto Bayo, les forces lleials a la República, des de Maó, la ciutat que et va veure néixer, cap a Mallorca a combatre el feixisme.

Ma mare em contava que per a tu, el seu germà, era com una aventura, que eres un jove, quasi un nin, de caràcter disposat, alegre i simpàtic, que sempre tenies un somriure a la boca, per això et guanyares el nom d'en *Rielletes*. La teva estimada germana Rosa deia que jo em semblava molt a tu, també som de la broma i m'agrada molt riure; tenies la pell clara i pigada com jo, sempre repetia jo que li recordava molt a tu. T'estimava tant la teva germana... eres la alegria de la casa.

Va patir molt la teva absència forçada i jo sense haver-te conegut també. No tingueres ni temps per casar-te ni per tenir fills, però sí que deixares una família que t'estimava, amb els seus records i així m'ho va transmetre ella.

Un dia, després de la teva desaparició, un company teu de trinxera s'hi va posar en contacte i li va relatar el teu tràgic final.

Estàveu al front, parapetats a Porto Cristo, combatent els feixistes. Agost a Mallorca i hora punta, amb un sol de justícia, tenies set i no escoltares la veu de perill del teu company que et deia que no t'aixequessis. Tu, sense experiència i amb la inconsciència de la teva joventut, sense veure el perill no t'ho pensares dos pics, et vares aixecar per anar a beure; una bala assassina et va segar la vida en un instant i la alegria de la casa sen va anar.

Tot va ser tan trist i injust... durant massa temps no es podia ni xerrar ni reclamar res; però jo no he oblidat el que ma mare em va contar i avui, en honor a ella, agaf de nou la seva veu i et record com ella em va ensenyar.

Aquí, públicament, vull rescatar-te de l'oblit.

Descansa en pau estimat, siguis on siguis sempre restaràs a la nostra memòria.

Antoni Camps Pons

Palma, setembre de 2020

PD: malgrat no trobar cap foto teva t'adjunt una de la teva germana Rosa, segur que t'agradarà.

Víctima: Sebastià Amengual Mir
Autoria: Jaume Garcies Amengual

En memòria del meu padrí

Desaparegut sense cap més notícia.

Sa padrina no anava a missa, no tenia res a agrair.

Gorrionet de cor poruc m'ensenyares a estimar la memòria del padrí sense haver-lo conegut.

Sa padrina no anava a missa, no tenia res a agrair.

Sebastià Amengual va néixer el 1906 a Palma. Era casat amb Encarnació Palomares Lladó. Tingueren dos fills bessons, Bartomeu i Francisca, i habitaren al barri de Santa Catalina. Va ser militant del Socors Roig Internacional i era copropietari d'una barca de bou. Fou segrestat pels falangistes l'estiu de 1936 i va desaparèixer sense cap més notícia.

Víctima: Sebastià Bonet Fullana
Autoria: Gabriela Bonet Roig

Massa...

Tot és massa.

Massa espera, massa angoixa, massa dolor, tot em sembla etern, els dies, la manca de no saber... on és?

I el transcurs dels anys, interminables, conèixer-lo per fotos envellides gastades de tant de mirar-les, una esposa sola, vuit fills sense pare, a la deriva, com un vaixell en alta mar sense timó, enmig de la tempesta... amb fam, amb fred, amb flors seques, enmig d'un no-res, no sabien on anar, llàgrimes seques de tant de plorar... de no sentir-hi, de preguntes sense resposta... de cabells blancs prematurs i passes sense renou, tants anys de goles seques i pit oprimat... democràcies sordes, cicatrius inesborrables, anys sense fi, ningú no brillarà en estel d'altri...

Serà que ha quedat en boca el sabor amarg que ve de les entranyes, d'un trist passat, d'immigrants per no poder parlar.

Quant deu la democràcia? per purificar els mals, als fills que ja varen partir i ja no poder cridar-los més, de fer-los una abraçada amb les mans a l'esquena, donant-los copets suaus, per Nadal, alguna notícia als nets... «Che, tu abuelo fue un buen tipo... no era un revolucionario que ponía bombas».

I no em diguis mai no és tard... ahir ja era tard, massa espera, senyora democràcia. Massa angoixa, massa dolor, tot em sembla etern, els dies, la manca de no saber... on és?

Mirant fotos velles cercant la meva genètica, d'assemblar-m'hi... Benvolgut padrí, ja ens trobarem i ens veurem cara a cara, i et diré: «Som la teva neta gran, i estic molt orgullosa de ser una Bonet».

Traducció de l'original en castellà

Víctima: Sebastián Vicens Palmer
Autoria: Miguel Amengual Vicens

Sebastián Vicens Palmer, vidu de María Amengual Juaneda

Filles: Francisca (la nostra mare) i Magdalena Vicens Amengual
Segones noces amb Antonia Vicens Nicolau

El nostre padrí fou injustament acusat i tret a la força de la seva llar a Calvià en la foscor d'una nit, a principis de gener de 1937. La seva muller i les seves dues filles varen presenciar la seva detenció i la meva mare va ser violentament empesa a terra quan tractava d'impedir el seu arrest. A fi de saber on parava el nostre padrí, la meva mare va estar a possibles llocs de detenció sense obtenir cap resultat. El seu nuvi (el meu pare) també va recórrer la carretera i altres llocs cercant el nostre padrí, sense aconseguir cap resultat.

Poc després d'aquests fets i cercant feina, la meva mare es va establir a Palma. Allà eventualment va contraure matrimoni amb el nostre pare, Gabriel Amengual.

Desafortunadament, cap dels seus nets ni de les seves netes varen arribar a conèixer-lo en vida. Només a través dels anys i gràcies a la meva insistència la meva mare va poder parlar dels fets d'aquesta nit, com va ser de difícil la seva vida i la de la seva família. Els seus relats i llàgrimes mostraven el dolor amb el qual va viure tota la seva vida.

En els meus freqüents viatges a Mallorca des d'Amèrica sempre vaig estar interessat a visitar Calvià per veure on els meus pares i padrins varen viure-hi. La meva mare mai no va poder acompanyar-me en les meves freqüents visites al seu poble natal perquè el trist record del passat encara estava molt present.

L'assassinat del meu padrí Sebastián (creiem que va tenir lloc a Porreres) no només va afectar la meva mare i la meva tia, sinó també a tota la nostra família. Certament, jo he seguit les seves passes i l'he conegut a través de les converses amb la meva mare i per mitjà de documents de família, converses amb diferents familiars i amistats que el varen conèixer en vida; també sobre el seu viatge i estada a Cuba i sobre la seva bona veu cantant havaneres en retornar a Calvià. Admir el meu padrí per la gran dedicació a la seva família, que el dugué a terres llunyanes per proveir-los de tot.

Admir el meu padrí per expressar els seus ideals sense temor fins al final.

Amb el gran afecte del seu net,

Miguel Amengual Vicens 16 de maig de 2022

Traducció de l'original en castellà

Víctima: Vicenç Nicolau Marí
Autoria: Joana Nicolau Servera

Estimat padrí Vicenç,

Aquesta carta em dona l'estranya oportunitat de parlar-te com si fossis aquí present; i dic estranya, perquè el que hem tingut sempre amb nosaltres ha estat la teva absència. Una absència que ha marcat la nostra vida, la de la meva padrina Joana, la del meu pare, la de la meva germana Lita i la meva.

Ja només qued jo, però som aquí per mantenir el teu record viu, el que vull transmetre als meus fillols.

Perquè tu no seràs oblidat mentre jo tengui alè, perquè el teu fill et va cercar fins al darrer dia de la seva vida, i perquè em va demanar que jo continuàs.

I perquè mereixes justícia. Et segaren la vida amb 36 anys, amb una nina de vuit anys i un fill d'onze mesos. Perquè la teva dona, Joana, va haver de lluitar tota sola per dur-los endavant, despatxant en una botiga, si hi havia alguna cosa per despatxar, o si hi entrava qualcú, que de vegades quedava a deure, però era incapaç de no donar un tros de pa a qui passava gana.

I, per què?

Eres un pare de família, a qui li agradava llegir, i que volia el millor per a tots. Treballaves al manicomi de Palma, fent manteniment, i volies que tots els treballadors tenguessin drets.

He hagut de llegir en els papers de la teva causa paraules com: «individuo peligroso, agitador, cabecilla...» i l'únic que trobaren a ca teva va ser un article de Largo Caballero i uns diaris extremistes, que ni varen agafar per dur-los al jutge.

La padrina em va dir que un dels guàrdies civils que et vengueren a cercar li va dir: «Al teu home li han volgut molt de mal». Fins i tot, ell va trobar que era una injustícia... sí, les guerres són injustes, però són els homes els qui són cruels, i encara avui en tenim, d'aquests individus, que creuen que el seu pensament és l'únic que és correcte, que qui no pensa com ells, parla com ells, respira com ells, no mereix ser

aquí. Sí... i ara els voten.

Tal vegada convindria llegir aquestes històries, les reals, les que costa contar perquè fan mal al cor i al pensament.

Ella et va venir a cercar a Can Mir, en els papers posava que el cas estava sobresegut, que t'havien de deixar marxar. Però no hi eres. La padrina va xisclar, ella sabia el que això significava. L'acompanyava el seu nebot Toni, només tenia quinze anys i el va deixar marcat.

Com va deixar marcada la vida del teu fill, del que pots estar ben orgullós; va ser un gran fill i un gran pare, fa dos anys que ens va deixar. I jo l'enyor. I pens... què dur degué ser per a ell no tenir-te al seu costat.

Però jo som aquí, i continuaré cercant justícia per a tu, per a ell, per a ella. Com m'hauria agradat conèixer-te. Segur que m'hauries contat històries, com la padrina, que jo li feia repetir una vegada i una altra, encara que me les sabia de memòria.

Hem anat a la fossa de Porreres perquè pensam que hi podries ser. Si et trobam, et duré ben devora el teu fill.

He hagut de sentir que per què es destinen doblers a cercar gent que ja no hi és, que això és remoure el passat, que no duu enlloc... ignorants? Però em quedaré amb la frase d'una desconeguda que era al meu costat: «Jo, aquí, no hi tenc ningú, però tothom té dret a saber on estan enterrats els seus».

Estimat padrí, jo també estic orgullosa de tu, per ser una persona honesta i per pensar en els altres, per ser plural, per ser democràtic i sempre lluitaré contra aquests intolerants feixistes que trepitgen els altres.

Aquesta carta m'ha remogut per dins, per tu, pel que va significar per al meu pare, per la meva padrina, per la teva filla, per les teves netes... I pots estar ben segur que el teu llegat viu en mi.

La teva neta,

Joana Nicolau Servera

Víctima: Vicente Cervera Grau
Autoria: Isabel Cervera

Benvolgut besoncle Vicente,

Vaig saber de tu perquè el meu pare sempre va explicar amb amargor que et varen afusellar els feixistes a la Mola de Maó, on ell va fer la mili tres anys després, i quan va anar al cementeri a retre el seu particular dol davant el lloc on suposadament reposaven les teves restes el varen fer anar-se'n d'allà, com si aquella mostra de dolor resultàs per a ells perillosa. Aquesta va ser la mostra més evident que no els bastava amb la desaparició física, necessitaven posar fi a la memòria dels vençuts.

Mai no varen avisar la família del teu assassinat; el teu pare no va resistir la notícia rebuda d'un veí que va llegir el que havia ocorregut en el diari i poques setmanes després va morir.

Havies partit de casa molt jove a descobrir món, però sempre tornaves amb els teus, duies regals per als nebots (llibres i joguines), procuraves que s'aficionassin a la lectura. Per a una família d'origen tan humil, aquells recursos per a la comprensió del món eren un immens tresor i consideració, vares deixar la llavor d'un afecte incalculable.

Això que anomenaren guerra et va sorprendre a Menorca i hagueres de defensar el legítim govern, la República. Varen explicar en els consells de guerra —o millor dit, judicis farsa— tremendes barbaritats que explica molt bé un escriptor que va viure en primera persona l'experiència de resistir al feixisme en aquest lloc, Antoni Pons Melià: «quan Menorca va ser assaltada a sang i foc pels feixistes, grups d'incontrolats es mesclaven entre els milicians amb conseqüències que es podrien haver evitat, però la invasió sanguinària contra un govern legítim la varen dur a terme ells, els “vencedors”, els que varen continuar assassinant mitjançant afusellaments fins a l'any 1975, els que varen poder vetlar i doldre els seus morts, durant i després de la guerra, els que varen quedar amb honor, els que mai no foren anònims».

Vaig adjuntar la denúncia del teu assassinat a la querella argentina que instrueix la jutgessa Servini, perquè aquí, en aquest país, benvolgut oncle, seixanta anys després no es jutgen els crims de lesa humanitat per una llei de punt final de l'any 1977.

He vingut a Menorca a fer el que varen impedir al meu pare: apropar-me al lloc on descansen les teves restes, juntament amb altres tres companys, per retre't i retre-us el meu particular i sentit homenatge amb un poema de Marcos Ana gravat en una placa. Aquí deix els vostres noms i la graduació, la que també us varen degradar:

Vicente Cervera Grau, capità de bateria de Costa de Sant Felip

Isidro del Río Usón, sargent d'artilleria

Antonio Benedit Moreno, sargent d'artilleria

José Rodríguez Acosta, sargent d'artilleria

Aquesta petita trinxera d'ossos l'encapçala un infant que va morir anys abans, la seva germana, Leda Pons, que us va acollir en aquest lloc amb la més profunda solidaritat; mai no ho agrairé prou.

Avui he estat en el lloc on et varen assassinar, els glacis d'Isabel II. He vist la darrera imatge que veieren els teus ulls... he sentit la injustícia final que no perdon.

Els qui et «varen jutjar» en dos consells de guerra (perquè la sentència del primer, de trenta anys de reclusió major, no els va bastar, i immediatament et varen sentenciar a pena de mort en un segon) no només no han estat jutjats, sinó que han passat a la història com a persones rellevants del món de la cultura, com va ser el cas del coronel jutge Jaime Albertí Moncada, president perpetu i honorífic de l'Agrupació Filharmònica de Menorca, en nom del qual es varen lliurar premis de música, almenys, fins a l'any 1965.

Benvolgut besoncle, el teu nom i els dels teus companys continuen en l'anonimat, però aviat es dignificarà la teva memòria i la dels teus iguals, gent solidària d'aquesta preciosa i acollidora terra han fet possible que sigui així.

El relat dels vencedors va ser la més gran ignomínia, el nostre deute pendent és la veritat, la justícia i la reparació.

Com diu el poema de Marcos Ana, que vaig posar a la teva tomba fa uns dies:

Hablaré por vosotros.
Reconstruiré la voz de vuestros labios,
su semilla final, la de aquel grito
constelado de estrellas y balazos.

In memoriam...

Víctima: vint esporlerins bons
Autoria: Guillem Mir

In memoriam

Francesc Arbós Salas, Joan Bosch Mas, Gabriel Calafell Serra, Miguel Capllonch Moranta, Bartomeu Comas Ferrà, Pau Fernández Ferrà, Guillem Matas Lladó, Gaspar Moragues Comas, Andreu Nicolau Matas, Pere Riutort Julià, Salvador Moreno Acuña, Mariano Escandell Torres, Josep Arbós Salas, Joan Canyelles Capllonch, Bartomeu Matas Alemany, Jaume Nadal Canyelles, Jaume Nadal Tomàs, Tomàs Seguí Seguí, Josep Comas Ferrà i Miguel Seguí Seguí.

A tots vosaltres i als qui vàreu patir por, angoixa, coaccions, humiliacions, fam i presons, que la història i la memòria col·lectiva no us esborrin mai.

Guillem Mir Canyelles

Esporles, 15 de febrer de 2023

Víctima: Jaume Capó Amengual
Autoria: Catalina Capó

Estimat *papà*,

Tot i que jo només tenia 8 anys quan et mataren, t'he tingut sempre molt present.

Record amb enyorança quan anàvem tu i jo a la fira del ram, crec que era a prop de la mar, a les avingudes... Record perfectament que vaig pujar a un tobogan i a un cavallet... Que feliç i segura em sentia amb tu!

Et veig arribar amb el *tebeo* que tots els dimarts em compraves i veig també com jo corria contenta a abraçar-te.

Sempre pensaves en mi. Fins i tot detingut, a les cartes que enviaves des del castell de Bellver (convertit en presó pels colpistes feixistes), et referies a mi i escrivies el meu nom així, *Catalineta*, de forma tan afectuosa.

Precisament en una de les cartes recordaves a sa mamà que m'havies enviat una postal infantil amb un dibuix d'un elefant jugant a futbol, una postal on em felicitaves pel meu vuitè aniversari.

Oh, estimat pare meu! També tenc records no tan grats: el dia que et varen venir a cercar, no l'oblidaré mai. Dinàvem a ca sa tia Bàrbara, érem asseguts a taula, quan tocaren i, encanonant-te, els feixistes et detingueren. Quan marxaves amb ells, jo em vaig posar amb les manetes a la cara devora la porta, tenia molta por i molta pena, i tu t'aturares, t'acotares i em donares una besada. Aquella besada que mai he oblidat i que encara en moltes ocasions sent, papà meu.

Vull contar-te també que un conegut de Búger, el net d'un amic teu (d'en Miquel Payeras, *Borreó*), en Joan Pons, ha escrit un llibre preciós on hi sortiu tu i els altres companys de Búger represaliats. Un llibre on es recupera la vostra memòria, tot i que jo sempre l'he guardada. Tots els amics que assassinaren de Búger eren socialistes i de la UGT, com tu mateix, i formaven part de la banda de música del poble. No entenc com és possible que fessin tant de mal a gent tan bona.

En tot cas, ara mateix, i perquè vegis com és això de la memòria, resulta que el batle actual és socialista i toca també a la banda de música del poble.

Fa uns anys que vaig conèixer gent de l'Associació Memòria de Mallorca. Jo ja coneixia la seva feina i un dia em va telefonar la seva presidenta, quedàrem a la residència on estic actualment i ens coneguèrem. Entre nosaltres dues tot d'una es produí un gran empatia, ella és neta d'una víctima inquera, també assassinada. Tornàrem a veure'ns, en aquest cas per ajudar-me a donar les mostres d'ADN (la medicina ha avançat molt, són unes mostres de saliva que es recullen amb un bastonet de cotó i es comparen amb restes que tenim als ossos, són per identificar víctimes que rescatam actualment de fosses comunes). Gràcies a aquestes mostres varem poder identificar-te en una de les exhumacions realitzades pel Govern de les Illes Balears.

Papaito meu, t'he trobat en una de les fosses de Porreres, allà és on et dugueren a matar, ho feren a les fosques i d'amagat, però t'he trobat i tu m'has trobat a mi.

Amb el teu cos trobarem la teva cigarrera, la que demanares a sa mama en una de les cartes, un objecte que per a mi té molt de valor, per això mateix vull que la tenguí algú que, quan jo ja no hi sigui, sé que la guardarà com ho faig jo: la presidenta de l'Associació Memòria de Mallorca, segons ella mateixa em va dir, la preservarà i estimarà com un tresor.

El dia que ens tornaren el teu cos en un acte d'entrega preciós, amb molta gent i amb la presència de les màximes autoritats de les Balears, va ser un gran dia.

Després, a Búger, on t'hem enterrat (vull agrair al net d'en *Borreó* l'oferiment de la sepultura on ara et tenim), va ser molt emotiu, amb un sentit acte amb l'Ajuntament i els veïnats i veïnades del teu poble, Búger, on entraves homenatjat i estimat.

Finalment, pare meu, record com m'estimaves de molt i com eres d'infanter. Com jo t'esperava il·lusionada perquè junts anàssim a passejar per Palma. Precisament tenc una foto on anam els dos de la maneta passejant, la sensació de protecció quan la teva mà grossa recollia la meva petita, a la imatge es veu així perfectament, que contents i orgullosos que estàvem els dos!

No saps com l'he mirada de molt, aquesta guapíssima imatge! Imatge que adjunt a aquesta carta i que esper que serveixi perquè tot això no torni a passar mai més.

Sé que eres un bon home, un home just, un home que va treballar per assolir un món millor, solidari i igualitari, un home de pau i de bons sentiments, i per això mateix sé que tu voldries que tot això dolent que hem passat mai més es torni a repetir i mai més ho torni a patir ningú.

Gràcies pel teu exemple, estimat papà.

Una abraçada molt grossa de la teva filla Catalineta.

Febrer, 2023

Víctima: Tomás Seguí Seguí
Autoria: Guillem Mir Canyelles

Carta a Tomàs Seguí Seguí, *Ramelli*, batle d'Esporles (1891-1937)

Jo era molt jovenet quan vaig començar a sentir parlar de tu, era l'any que et feren fill il·lustre d'Esporles. Tu, igual que el meu padrí i altres esporlerins, formàveu part d'una història amagada i d'un silenci molt llarg. A poc a poc, amb els anys, vaig anar coneixent més coses de tu.

En una societat dominada pels senyors, el clergat i el cacics, tu vares prendre partit pels més febles, desfavorits i necessitats. Volies una societat més justa i igualitària. Et deien *El Jesús de sa Vilanova*.

Però aquell somni es va trencar, igual que molts d'altres, varen voler matar-te físicament i esborrar-te de la memòria col·lectiva.

Més endavant vaig poder conèixer el teu fill Miquel, que tenia pocs mesos quan et varen matar.

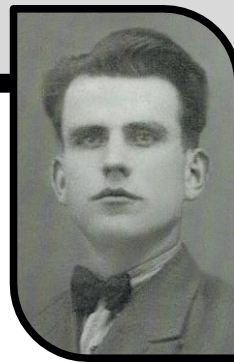
Record les xerrades amb ell, els homenatges cada 14 d'abril al cementiri de Porreres i a la Casa del Poble a Esporles. L'any 2016 ens posàrem en contacte amb ell, havíem d'obrir la fossa de Porreres.

Va venir expressament de França, on residia, per fer-se les proves d'ADN. Record les nostres llàgrimes i la nostra aferrada davant la fossa oberta i els cossos escampats que havien sortit a la llum. En Miquel em contà que a son pare l'havien tirat dins un pou i que no confiava gaire a trobar-lo, però dos mesos després ens donaren la bona nova, havien trobat en Tomàs Seguí, *Ramelli*, i el meu padrí Joan Canyelles Manent.

Després de l'homenatge i l'entrega dels cossos al cementiri de Porreres, tornares a Esporles, vuitanta anys després. Havies hagut de sortir amagat, humiliat i amb la por al cos, ara tornaves amb la dignitat restablerta i amb la llum del dia.

El teu fill Miquel em va demanar si podia fer-me càrrec de la caixa amb les teves restes, abans de l'homenatge i la inhumació que s'havia de fer l'horabaixa al cementiri d'Esporles i així ho vaig fer, vaig pujar les escales amb la caixa i no vaig poder evitar que em caiguessin les llàgrimes, el batle Tomàs Seguí Seguí, *Ramelli*, havia tornat a Esporles.

Guillem Mir Canyelles
Esporles, 12 de febrer de 2023

Víctima: Joan Cañellas Capllonch
Autoria: Guillem Mir

Homenatge de Guillem Mir al seu padrí, Joan Cañellas Capllonch, de *Can Manent*

Una història amagada

El 15 de desembre de 1936, em varen treure de ca nostra a la força, simplement per pensar diferent, sense poder acomiadar-me de la meva dona. Em varen dur a la presó, allà em vaig retrobar amb els meus companys d'Esporles, el meu germà Tomeu i el meu nebot Jaume. Un mes després varen cridar el meu nom i amb 12 companys més ens varen dur engrillonats al cementiri de Porreres, on ens mataren.

Durant 80 anys m'han volgut tenir amagat, sé que em cercaren per tot arreu sense trobar-me. Em varen privar de veure créixer les meves filles Catalina i Magdalena, de gaudir dels meus nets i de poder envellir devora la meva esposa Francisca, omplint d'angoixa els meus éssers estimats. El novembre del 2016 em varen trobar a la fossa de Porreres. Si tot va bé, podré tornar aviat a Esporles, el poble que tant vaig estimar, i podré descansar al costat de la meva dona.

Vull donar les gràcies als que ho heu fet possible, entre ells, els meus nets, Memòria de Mallorca i persones anònimes; també agrair les mostres d'alegria dels veïnats d'Esporles, tot i que aquesta no serà completa mentre no trobem els cossos dels que encara estan desapareguts.

No vull oblidar-me del meu company i batle Tomàs Seguí, que també podrà retornar a la seva vila. Perquè això no es repeteixi és necessari saber què va passar.

Gràcies a totes i tots.

Guillem Mir

Febrer 2023

Víctimes: família Picornell i Roges des Molinar
Autoria: Margalida Capellà

Aquest escrit va ser llegit per la seva autora, Margalida Capellà Fornés, en l'acte d'homenatge i de lliurament de les restes mortals de les víctimes del franquisme Aurora Picornell, Gabriel Picornell, Belarmina González, Catalina Flaquer i Antònia i Maria Pascual, a les seves famílies, dia 28 de gener de 2023, en nom de totes les entitats i particulars, representants de la societat civil de Mallorca que al llarg dels anys han participat i treballat per la recuperació de la memòria històrica i en especial per les cinc dones anomenades.

La seva autora l'ha cedit a l'Associació Memòria de Mallorca perquè sigui incorporat a l'apartat de la web de la Direcció General de Memòria Democràtica «Memorial de la Paraula», com a homenatge a les sis víctimes, així com una unitat didàctica com a eina per a treballar la recuperació de la memòria històrica als IES de la nostra comunitat:

Permeteu-me, en primera instància, agrair al Govern de les Illes Balears i molt especialment a la Direcció General de Memòria Democràtica, la voluntat d'obrir fosses, de recuperar memòria proscriu. Agraïment que faig extensiu a tots els ajuntaments que hi han col·laborat, a Memòria de Mallorca, i a totes les entitat que porten dies, mesos i anys reclamant justícia per a tantes veus silenciades.

Senyora Presidenta, amigues i amics: quin mal record ens porta la nit del 5 de gener de 1937! A Can Sales, quan totes les preses ja eren a la sala dormitori... hi anaven prest, per això *Donya Assumpció*, una de les carcelleres, cridà cinc noms, els que corresponen al les cinc dones que, avui i aquí, esperen un enterrament digne. «Companyes —exclamà Aurora Picornell—, no ens donen la llibertat, ens porten a la tàpia». Per cert, *Donya Assumpció* quedà molt compungida, estava desfeta; sí, perquè la mare d'Aurora Picornell solia apropar-se a la presó amb la filla d'Aurora, Octubrina Roja. *Donya Assumpció* feia els ulls grossos i les deixava entrar. Justament, aquell horabaixa, la tarda del mateix 5 de gener, no els ho va permetre.

Aurora Picornell Femenías

Antonia Pascual Flaquer

Catalina Flaquer Pascual

Maria Pascual Flaquer

Belarmina González Rodríguez

Gabriel Picornell

La nit del 5 de gener de 1937, Catalina Flaquer, les seves filles Maria i Antònia Pascual Flaquer, Belarmina González i Aurora Picornell, totes afiliades al PCE, moriren víctimes de la intolerància, de la dolenteria d'uns colpistes que ens taparen la boca durant més de quaranta anys, ens feren tornar molts d'anys enrere i desgraciaren generacions i generacions.

Al mes d'agost de 1978 vaig poder parlar amb Llibertat Picornell, la germana petita d'Aurora, que vivia a París però vengué de vacances. Em digué Llibertat: «n'Aurora ho donà tot pel partit, fins i tot la vida».

Aurora era filla d'un obrer metal·lúrgic, un dels fundadors del Partit Comunista d'Espanya a Mallorca. Gabriel Picornell Serra va ser el responsable de la formació política d'Aurora, i ca seva, a la barriada del Molinar, era punt de trobada dels comunistes de tot arreu que visitaven l'illa, entre ells Heribert Quiñones. Era una família nombrosa, la dels Picornell, amb molta gent jove que compaginava l'afició per la lectura (Llibertat em va dir que quan els registraren la casa se'n dugueren capsos plenes de llibres) i l'afició per la música. Aurora tocava la mandolina. Els vespres, després de sopar, es posaven a assajar: Aurora, amb la mandolina; son pare, amb la guitarra; Joan (un dels germans), també amb la guitarra, i Joaneta, una altra germana (eren set germans), amb el llaüt. Molts de vespres interpretaven romances d'*El Anillo de Hierro*, la sarsuela més popular de Pere Miquel Marquès.

El 1930 Aurora va ser nomenada responsable del Secretariat de la Dona del Partit Comunista d'Espanya a les Illes Balears. També havia estat vocal de la Lliga Laica, presidida per Gabriel Alomar. En un article titulat «Tributo obligado a Aurora Picornell», publicat l'any 1931 en *El Obrero Balear*, va escriure el socialista Alexandre Jaume: «Días pasados, tuve el honor de sumarme a la visita efectuada por la Liga Laica al maestro de todos: Gabriel Alomar. Me sorprendió la presencia, entre los visitantes, de la gentil muchacha cuyo nombre figura en el título de estas cuartillas. Me sorprendió por la valentía que supone en estos tiempos de tanta cobardía y en una sociedad como la nuestra, de perfecto andamiaje medieval, herméticamente cerrada a todas las ideas liberadoras... Comentando con Alomar el caso de Aurora Picornell convinimos en la necesidad de estimular y propagar su ejemplo, y en la obligación de rendirle un modesto tributo de admiración. Podría consistir este tributo en una modesta fiesta en la Casa del Pueblo. Alomar haría

ofrenda, en nombre de todos los concurrentes, a la festejada, de un ramo de flores y dedicaría a la misma unas cuartillas que firmaríamos los presentes al acto». Dies després s'hi afegiria el crític d'art Miquel Àngel Colomar, que enviaria una carta a Ciutadania: «Aurora Picornell, la muchacha de nombre simbólico, es una luz única en la atmósfera turbia de nuestra sociedad. Señala el ejemplo de una virtud: la libertad en la mujer. Esto, maestro Alomar, merece, efectivamente, nuestro homenaje».

Aurora era sastressa i l'any 1931 n'organitzà el sindicat. Mai pogué abandonar la feina de sastressa, perquè, segons la seva germana Llibertat, el Partit era pobre. «Del partit mai va rebre diners, més aviat en va haver d'aportar per a l'edició de Nuestra Palabra», concretà Llibertat.

Aquest mateix any, el 1931, arribà a Mallorca Heribert Quiñones, que sembla que era nascut a Moldàvia, encara que, segons Llibertat Picornell, la seva documentació posava que era d'Oviedo. Un home enigmàtic, Quiñones, agent de la Internacional Comunista. Alt, prim, una mica encorbat i d'ulls clars. Un políglota que dominava moltes llengües i que en un no-res va aprendre el català. El 1932, l'any que es casà amb Aurora, fou expulsat d'Espanya i residia clandestinament a València. Aurora es va reunir amb ell i, amb el nom d'Amparo Pinós, compartí mítings amb María Teresa León. Llibertat situa aquesta estada a València el 1933.

A mi m'agraden les anècdotes, el dia a dia i la memòria oral. Llibertat no podia oblidar aquell acte a Campos, quan, en finalitzar un míting, Aurora li va fer recitar un poema d'Alberti, «Libertaria Lafuente», dedicat a Aida Lafuente. Va ser l'any 35. Dos o tres mesos abans d'esclatar la guerra. Aurora va anar a Madrid per internar Quiñones en el sanatori d'Húmera. Estava tuberculós. A Madrid, Aurora col·laborà amb Lina Òdena (un calc de la mateixa Aurora) i també amb *La Pasionaria*. Jo volia conèixer detalls de la detenció d'Aurora i li vaig demanar a Llibertat: Què va passar aquell estiu del 36? Llibertat em contà que el 18 de juliol ella embarcà cap a Barcelona amb la Coral del Socors Roig Internacional per actuar a les olimpíades. Esclatà la guerra i no pogué tornar a Mallorca. Va passar-la, la guerra, a Barcelona i gairebé no va tenir notícies de la família.

Les dones dels diputats socialistes Ruiz del Toro i Ruiz Lecina, que l'estiu del 1936 es trobaven a Mallorca de vacances, coincidiren amb Aurora a la presó provincial de Palma. Més endavant varen esser bescanviades per altres presos polítics de dretes, i a Barcelona conegueren Llibertat. Li digueren: «Aurora es el recuerdo más luminoso

que guardamos de Mallorca y de nuestro encarcelamiento». Llibertat, durant la guerra, sols sabia que Aurora havia desaparegut. Heribert Quiñones, que també era a que hi havia hagut un intent de bescanviar-la per unes monges, però no es va dur a terme.

Acabada la guerra, l'any 1939, Llibertat es troba a França i escriu per primera vegada a sa mare, que com sempre vivia al Molinar. Sa mare li contesta: «tant de bo n'Aurora hagués partit amb tu a les Olimpíades». Però no li fa esment de la seva mort, ni de la dels seus dos fills, Ignasi i Gabriel, ni la del seu espòs.

De Gabriel Picornell Serra, ens contà la seva filla Llibertat que era «un idealista de finals del denou, un home que els inculcà la funesta mania de pensar, segons frase d'Unamuno, un autodidacte que fins i tot arribà a escriure poesia, encara que, segons diuen els francesos, eren versos de mirlitó», que, entre nosaltres i sense que transcendeixi, podem traduir com a versos casolans. Ignasi Picornell Serra, igual que Aurora, a partir d'avui tindrà un repòs digne. Les seves despulles es trobaren en el cementeri de Porreres.

I tornant a Aurora, com una de les fundadores de la coral del Socors Roig, el 18 de juliol de 1936, s'havia d'embarcar cap a Barcelona, però s'assabentà per ràdio del pronunciament de les tropes del Marroc i li digué a Llibertat: «M'estim més venir d'aquí a un parell de dies». Assassinada el dissabte dels Reis de 1937, l'ordre anava signada per Bartomeu Torres Bestard, aleshores governador civil. Cinc anys després, Heribert Quiñones també morí afusellat. Octubrina Roja Quiñones Picornell, batiada posteriorment amb el nom de Francisca, va ser una víctima més del feixisme.

I tornem enrere. El 9 de març de 1936, a la Casa del Poble de Palma, va celebrar-se un míting commemoratiu de la Diada de la Dona Antifeixista. Hi assistiren infinitat de persones, la majoria dones. Les pàgines d'El Obrero Balear, en la seva edició del 13 de març de 1936, no hi donaven crèdit: «Se trata de algo nuevo, que lleva en sí la destrucción de lo viejo, de lo arcaico, de las rancias concepciones del papel de la mujer en la vida pública». Aquesta vetllada, set dones ocuparen per primera vegada la tribuna de la Casa del Poble i, de les set, tres moriren assassinades per milicians de dretes. Presidí l'acte Antònia Pascual, i hi parlaren Rosa Ros (del Partit Republicà Democràtic Federal); Rosa Colom (de les Joventuts Republicanes); Rosa Hurtado (propera al PCE); Pilar Sánchez (del PSOE); Catalina Alós (de las Joventuts Socialistes), i Aurora Picornell. També Llibertat Picornell, la germana petita d'Aurora, aquest dia tornà a recitar el

poema d'Alberti, «Libertaria Lafuente». I també va parlar la nina Catalina Mercant: «Camaradas, en nombre de los pioneros del Partido Comunista os saludo y pido a los padres que indiquen a sus hijos el camino para llegar al Partido». Aquesta nina, Catalina Mercant, molts anys després, ja velleta, em diria: «Els anys de la República varen ser preciosos, en Joan —en Joan era el seu germà, assassinat el gener del 1937— cantava en el cor». El Partit Comunista tenia un cor. Cantaven: «Unidos vienen cantando los proletarios / avanza y avanza el proletariado...». I arribant a aquest punt, Gabriel Picornell, el pare d'Aurora, cridava: «visca!».

El mateix dia, el 8 de març, a Santa Catalina, hi va haver un altre acte. Hi varen intervenir Antònia Rigo, per Unió Republicana; Pilar Sánchez, socialista, i les comunistes Antònia Pascual, Catalina Flaquer i Aurora Picornell.

Catalina Flaquer, àlies *na Torreta*, es casà amb Rafel Pascual i tengueren tres filles: Antònia, Maria i Magdalena. Eren de Capdepera, però quan Rafel Pascual emigrà a l'Argentina i no tornà, elles, per tal de guanyar-se la vida, vengueren a Palma i s'establiren al Molinar. Catalina Flaquer i Maria Pascual feien senalles d'espart i Antònia Pascual ensenyava a brodar a la casa Singer, a la plaça de Cort. Posteriorment, Maria va treballar de modista a la tenda de modes San Antonio, a la plaça d'en Coll.

Maria estava casada amb Josep Julià Jaume, un dels impulsors de les Joventuts Socialistes, i tenien una filla: Natàlia. Quan hi va haver el cop d'Estat, Maria va refugiar-se en una fàbrica d'adobs del mateix Molinar, La Indispensable. Segons les declaracions de Natàlia Julià Pascual, i que es publicaren al suplement Memòria Civil, del diari Balears l'agost de 1986, Catalina Flaquer i la seva filla Antònia no volgueren amagar-se i quedaren a casa amb la petita Natàlia. Un vespre les detingueren i deixaren la nineta tota sola. Una veïna la sentí plorar i va avisar Magdalena. La tia Magdalena i Natàlia passejaven i passaven per davant la fàbrica on s'amagava la mare que, des d'un finestró, les mirava. Una tarda d'estiu la nineta jugava al carrer i se li acostà un home que, amb el temps Natàlia el veuria com un falangista o com un capellà, no ho tenia clar.

Lamentablement es va guanyar la confiança de la petita i agafats de la maneta aconseguí que la nina el dugués a la fàbrica on s'ocultava sa mare. La detingueren el mateix dia. Natàlia, amb dos anys, quedà sense mare ni pare. A Josep Julià Jaume també l'assassinaren abans de la festa dels Reis del 37, probablement el mateix 5 de gener. A Natàlia la

batien a set o vuit anys i li posaren Maria de Gràcia, nom que mai va usar.

Amb Aurora, Catalina Flaquer, Antònia i Maria Pascual, també morí Belarmina González. Tenia 22 o 23 anys i era de Palència. La història de la cinquena víctima de la Nit de Reis està per investigar. Sé que els pocs dies que va estar a Can Sales, hi va entrar el 31 de desembre del 1936, sols es relacionà amb les germanes Pascual Flaquer. I li deien Maria, devia ser María Belarmina, pens jo.

Aurora, Antònia i Maria Pascual col·laboraven a *Nuestra Palabra* i a Ciutadania. Els seus escrits són reivindicatius i propagandistes. L'una, l'altra i l'altra eren fiblons; servien per captar militants, n'estic segura. L'any 1935 es preguntava Antònia Pascual a *Nuestra Palabra*: «¿Cómo nace y se propaga la prostitución? La mayoría de estas mujeres llamadas prostitutas provienen del campo obrero o de la clase media, ambas víctimas de la clase aristocrática». El 26 de juliol de 1934, Maria Pascual publicava a *Nuestra Palabra*: «es necesario que comprendáis la necesidad de luchar activamente contra la guerra, que solo beneficia a los explotadores». Poc abans del 8 de març de 1934, escrivia Aurora a *Nuestra Palabra*: «Todas las radios del Partido y Juventudes deben cooperar en esa jornada de lucha y de protesta: ¡Contra el fascismo asesino! ¡Contra el régimen capitalista que lo engendra! ¡Contra la guerra que se prepara! ¡Por la baja inmediata de las subsistencias! ¡Por al trabajo igual, salario igual!». Completament d'acord.

Aurora Picornell, Catalina Flaquer, Antònia i Maria Pascual Flaquer, Belarmina González, Pilar Sánchez, Margalida Jaume, Maria Vaquer, Rosa Colom, Rosa Ros, Margalida Comas, Maria Jordà, Catalina Palmer, Maria Mayol, Catalina Mayol, Francisca Pizà, Catalina Vich, Francisca Llopis, Pura Manzanares, Catalina Massutí, Aina Llodrà, Jeanne Marquès, Catalina Marquès, Isabel Coll, Matilde Gomila, Magdalena Massanet, Maria Massot, Llibertat Mulet, Antònia Noguera, Reyes Díaz i tantes i tantes i tants i tants... lluitaren per la llibertat i per la justícia social i, per això, trobaren la mort, la presó o l'exili.

Els seus noms han de formar part per sempre de la nostra història.

Moltes gràcies

Margalida Capellà Fornés

Palma, 28 de gener de 2023.

Víctima: Joan Cunill Cañellas
Autoria: Maria Cunill

Estimat *papà*,

Som la teva filla Maria, la petita. Vaig néixer quan a tu ja t'havien assassinat, però t'he sentit sempre i he demanat molt per tu. Record que en aquells anys grisos i foscos del franquisme, la tia em deia «ses ninetes no en xerren d'això», però jo, a pinyó fix, no he deixat mai de cercar respostes.

Tenc un quadre que un amic em va regalar, un quadre pintat des d'una fotografia teva i una altra de sa *mamà*, al quadre estau junts, feliços i guapos, el tenc penjat al saló i voldràs creure que quan pas per davant sembla que m'estau mirant els dos, que me seguiu mentre camín? Oh! Com m'agrada la vostra mirada còmplice! Sembla que m'estau dient: «molt bé Marieta, filla estimada, molt bé per tot el que fas per la memòria dels nostres».

A *mumareta* també la record molt. Quan ens digueren que t'havien mort, a la presó del penal de Santa Maria, a Cadis, ens tornaren roba i un cinturó teus i la funda del teu coixí; sa *mamà* va descobrir un missatge al revers del teu cinturó que havies escrit amb un objecte punxant o rasant amb les teves pròpies ungles. Ens deies que marxàssim cap a Mallorca, que la teva família d'aquí ens ajudaria, ja devies veure que et podien matar i volies que estiguéssim salvaguardades i tan bé com fos possible. A part de matar-te, pare meu, ens robaren ca nostra i el forn de Cadis. Sa *mamà*, en avançat estat de gestació, et va fer cas i cap a Palma marxàrem, és per això que jo vaig néixer a Palma.

Ens quedàrem sense res, així que *mumareta* va haver de fer molta feina, rentava roba de sol a sol, amb la pena, sense drets i marcada per sempre. La mires a la foto de quan hi eres tu i tot estava bé, abans que els feixistes armassin el cop d'estat contra la nostra República, i la veus guapa i sana, i la mires en una foto que es va fer sols uns anys després i no sembla la mateixa: prima, trista i sense salut. De fet, va morir cinc anys després de tu, malalta de tuberculosi va anar a morir amb la padrina a Cadis, i jo vaig quedar soleta amb la tia.

Vull que sàpigues també que amb el temps vaig conèixer un bon home i m'hi vaig casar. Tenc dos fills preciosos, un fill i una filla, els teus nets, papà, que també t'estimen perquè els he transmès la teva memòria.

També et vull contar que, tot i les moltes dificultats en la lluita per la recuperació de la memòria històrica, en el camí ens trobam amb molt bona gent, la meva estimada gent de l'Associació Memòria de Mallorca, que tant ha fet. Entre totes pitjam perquè surtin endavant projectes i drets.

Papaíto meu, a vegades pens en tot això que vaig passar de petita, quan les nines de l'escola em deien «on és es teu papà?» i jo no sabia què contestar. Quina pena que tenia! Però al llarg del temps he comprès que en el fons sempre ho he sabut, estimat pare meu, jo sempre he sabut on eres: al meu cor, aquí és on et tenc i et tendré, sempre amb mi al meu cor.

Una abraçada molt forta als dos de la vostra filla Maria.

PD: Perquè el meu testimoni serveixi perquè pus mai més cap infant es quedi sol, sense pares i sense respostes a causa de cops d'estat contra democràcies, guerres i repressions, gràcies en nom meu i dels meus fills per deixar-m'ho compartir.

A la memòria del meu estimat pare: Joan Cunill Cañellas.

Maria Cunill

Febrer 2023

«La informació només té interès en el breu instant en què és nova. Només està viva durant aquest instant, i a ell s'entrega per complet sense tenir temps que perdre. Però la narració mai s'entrega, sinó que, al contrari, concentra les seves forces, i, encara molt després, continua sent capaç de desplegar-se.»

El narrador, 1936
Walter Benjamin

Com ens diu en Walter Benjamin, la informació està sotmesa a la immediatesa, a la caducitat, en canvi, la narració és la vida humana, l'experiència viscuda. Per això mateix mai acaba, mai s'entrega. Precisament, la manera com s'ha anat configurant el relat històric, polític i jurídic del nostre passat recent és el del discurs de la pretesa objectivitat que s'assoleix en el tractament de la informació. Però les experiències de les víctimes, dels vençuts, no poden quedar suprimides, no podem eliminar la narració de les víctimes oprimides en el procés de reconstrucció de la història. Són elles les que l'han viscuda, elles coneixen els fets que cal contrastar amb el discurs construït des del poder, i, en el cas de la nostra història que ha patit el silenci forçat, on a més també n'és víctima tota la societat, necessitem del seu relat per curar l'amnèsia col·lectiva que s'ha instaurant en el nostre poble.

És també una qüestió de justícia cap a les mateixes víctimes, elles tenen el dret de relatar els fets que han viscut i el dret a ser escoltades. Perquè l'únic criteri de veritat per recuperar la història és fer justícia a l'experiència del testimoni que no ho ha pogut ser.

El projecte que recull aquest llibre fonamenta amb el textos publicats a la web de la Direcció de Memòria Democràtica del Govern Balear, concretament a l'apartat «Memorial de la Paraula», un apartat que com senyala la mateixa web, neix de la voluntat de donar veu a la ciutadania amb l'objectiu de recuperar la memòria silenciada del nostre poble i de conèixer la veritat perquè els errors del passat no es tornin a repetir.

Les Garanties de No Repetició formen part dels principis dels drets humans, són un conjunt d'iniciatives i polítiques orientades a la consciència col·lectiva d'un poble sobre un conflicte ocorregut a la seva història, a la promoció de la convivència entre els ciutadans i la pau. Una de les eines fonamentals per aplicar-les és, se'ns dubte, l'educació. Per això neix aquesta unitat didàctica que té com a eix central les narracions recollides en el Memorial de la Paraula: 64 textos escrits en el present dirigits a les víctimes, amb les seves corresponents fotografies, als quals hi hem afegit 6 cartes escrites per les mateixes víctimes, connectant així el passat amb el present per a garantir la no repetició en el futur.

Les cartes escrites per a les pròpies víctimes són un tresor que han guardat les seves famílies durant més de 80 anys, han anat passant de la generació dels fills i filles a la dels nets i netes i han estat cedides a l'Associació Memòria de Mallorca per les seves famílies per a ser publicades en aquesta unitat didàctica.

Cada una d'elles té diferents característiques i són una mostra de les diferents tipologies de cartes escrites des de les presons per les víctimes del franquisme, amb resultat de mort, que podem classificar en dos grans blocs:

Cartes de comiat. Aquelles que corresponen a víctimes sotmeses a judicis sumaríssims sense garanties, manifestament injustos, condemnades a mort i executades. Les cartes estan condicionades per aquest fet, la sentència és pública i la víctima la coneix, per tant són les seves darreres lletres, hores abans de ser assassinades «sota causa», són les darreres paraules que dirigeix a la seva família, i ho sap:

1. José Maria Olmos Escobar, catedràtic de l'Escola Normal de Magisteri. El 27 de novembre del 1936, el varen jutjar perquè en el moment de la seva detenció li varen trobar una pistola. Va ser acusat de maçó i republicà i condemnat a mort. El varen afusellar al cementiri de Palma a l'edat de 41 anys. Estava casat i tenia una filla.

Amb data 19 de novembre de 1936, incomunicat «en capella» (denominació per descriure la cel·la on estaven incomunicades les víctimes esperant la sentència i l'execució), des de la presó de Can Mir de Palma escriu a la seva esposa. És una carta commovedora, escrita amb amor i intentat tranquil·litzar a la seva família. Gaspar Moragues Comes, li deien *de Can Juanito* i era membre del Partit Socialista. El varen acusar de tenir armes el 18 de juliol, motiu pel qual va ser condemnat a mort. El varen assassinar al Fortí d'Illetes el 5 de juny del 1937. Tenia 34 anys, estava casat i era pare un fill petit. La carta està escrita el juliol de 1937, ja incomunicat en capella, després de ser jutjat durament per un tribunal militar, ell era civil, ja condemnat i a l'espera de ser executat, des de la presó de Can Mir, la dirigeix a la seva esposa. La família ens explicà que tenia la lletra molt clara (tenim altres cartes d'ell escrites en moments no tan durs, i efectivament té molt bona lletra), però en aquesta ocasió és difícil de llegir. La família sempre ha pensat que la lletra de la darrera transmet el seu estat de nervis i patiment pels moments que estava passant, hores abans de ser assassinat.

Cartes d'enyorança. Escrites des de la necessitat de mantenir el contacte amb els familiars, de saber com estan, de poder demanar queviures, tabac o roba, ens relaten la convivència, el dia a dia dins les presons. Hem de matisar aquí una qüestió important que les condiciona: estaven sotmeses a revisió, es a dir ala censura dels que les custodiaven. Per tant, s'han d'interpretar intentant esbrinar lo que algunes oculten, en tot cas a totes elles els presoners expliquen vivències i a totes també intenten suavitzar les lamentables condicions de vida de les presons. Les quatre cartes que presentam pertanyen a un grup de víctimes que no tenien un procés judicial obert o que l'havien tingut però al no trobar causa contra elles, seguien tancades per les seves idees esquerranes i a disposició del governador civil. Les quatre patiren una de les més greus violacions contra els drets humans: les desaparicions forçades, és a dir, la privació de llibertat comesa per agents de l'Estat o per persones o grups de persones que actuen amb l'autorització, el suport o l'aquiescència de l'Estat, seguida de la negació i manca d'informació sobre el parador de la persona. És un delictes imprescriptible, mentre de desaparició i possible mort

de la víctima, el delictes es segueix cometent en el present:

1. Joan Cañellas Capllonch, natural d'Esporles, socialista, membre d'UGT i president interí de la Casa del Poble a Esporles pel que va ser qualificat com a «socialista perillós». Detingut i pres a Can Mir (Palma), d'on va desaparèixer el gener del 1936. La seva família l'ha buscat sempre, les autoritats els deien que l'havien posat en llibertat. Al novembre de 2016 va ser trobat a la fossa de Porreres, fermat i ple d'impactes de bales el seu cos. Estava casat amb Francisca i tenia dues nines, Caterina i Magdalena. Dia 30 de desembre escriu una carta a la seva esposa, d'ella es desprèn l'intent de tranquil·litzar-la, que guardi els diners per a ella i les nines, que ell està bé. Pocs dies després seria assassinat.
2. Jaume Capó Amengual, de ca s'Home, era natural de Búger. Estava casat i tenia una filla de 8 anys, Catalina o Catalineta, com li deia ell. Era un home molt culte, que havia estudiat més enllà del que era habitual a l'època. Al moment de la seva detenció treballava al tramvia. Va estar pres al castell de Bellver, a Palma, des d'on escrivia a la família. Segons les autoritats feixistes que el custodiaven fou «posat en llibertat». Les seves restes han estat rescatades de la fossa comuna de Porreres, assassinat. En data 20 de desembre de 1936, des del Castell de Bellver, reconvertit en presó, escriu a la seva esposa, li explica que està bé i felicita a la seva filla que acaba de complir 8 anys, també li demana una cigarrera, la cigarrera que aparegué junt el seu cos quan fou trobat assassinat.
3. Joan Losa Campomar, de Pollença, mecànic dentista. Exercia a Barcelona on es va casar, tornant per instal·lar-se a Pollença. Detingut els primers dies després del cop d'estat. El 22 de gener de 1937 va desaparèixer de la presó de Can Mir. A Teresa, la seva esposa, li varen dir l'havien posat en llibertat i sotmeteren la seva família a una nova tortura de recerca i esperes. Va ser trobat a la fossa de Porreres el novembre de 2016. Escriu des de Can Mir, el 10 de desembre del 1936. A la carta explica a la seva esposa que després de parlar amb el jutge li han comunicat que queda sota custòdia del governador civil i que espera ser posat en llibertat. El 22 de gener de 1937 va ser víctima d'una «treta» i després de la seva «ordre de llibertat», assassinat a Porreres. Rescatat i identificat per ADN el novembre de 2016.
4. Andreu Paris Martorell, era sabater, casat i tenia 5 fills. Fundador i vicepresident de l'agrupació socialista d'Inca i darrer president de la societat La Justícia. Pres des d'agost de 1936, va desaparèixer de la presó de Can Mir el 12 de març de 1937, dia en què a la seva filla Antònia, de tan sols de 12 anys, li digueren que l'havien alliberat, en realitat, fou assassinat, es sospita que a Porreres. El mes de gener de 1936 escriu a la seva esposa des de la presó de Can Mir (ubicada a l'edifici que avui en dia és el Cinema Augusta). Conté una dada important aquesta carta, ja que explica que han deixat entrar al seu fill petit (alguns testimonis, infants en el moment dels fets, ens han explicat que amagats baix les capes de l'uniforme dels soldats de la porta, els entraven dins la presó perquè poguessin veure als pares), però que ell no l'ha pogut veure, si ho ha fet el seu cunyat. La seva família sempre ha sospitat que el motiu fou perquè

estava aïllat a alguna cel·la de càstig. La incertesa pels familiars de les víctimes, que també són víctimes, és una constant. D'entre les cartes que presentam en aquest apartat, aquesta darrera és l'única escrita per una víctima que encara continua desapareguda. Moltes famílies a Mallorca han donat el seu ADN al Govern Balear esperant rebre algun dia una trucada amb la notícia que han trobat el seu ésser estimat. La família d'Andreu, que sempre l'ha cercat, és una d'elles.

Amb la incorporació d'aquestes 6 cartes que en representen a moltes altres i les narracions del fets a través de 64 escrits i cartes que els familiars i amics de les víctimes els hi dirigeixen, se'ns ofereix la lectura de la història des de la perspectiva dels vençuts, des del passat i des del present. Aquí és on podem descobrir detalls que no trobarem al relat oficial, detalls i fets que ens revelen la barbàrie.

Els testimonis prenen la paraula i ens regalen la memòria com a instrument per rebutjar el feixisme i com a eina per educar en democràcia i drets humans.

Maria Antònia Oliver París

Presidenta de l'associació Memòria de Mallorca

Palma, 22 de febrer de 2023

